

■ ÉLMÉLETILEG

AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSSEL FOGLALKOZÓ
CIVIL SZERVEZETEK TÁRSADALMI BEÁGYAZÓDOTTÁGA
MAGYARORSZÁGON

(Arató Krisztina–Nizák Péter)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ÉLEN-JÁRÓK

(Bitter Janka–Molnár Krisztina–Siba Balázs
–Visontai Kovách Dalma)

KÖZÖSSÉGI ALAPÍTVÁNYOK MAGYARORSZÁGON
(Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM GLOBÁLIS CIVIL TÁRSADALOM

(Szabó Máté)

■ VILÁG-NÉZET

A KÖZHASZNÚSÁG FOGALMA ÉS TARTALMA NEMZETKÖZI
ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN

(Vino J. M. van Veen)

■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM AZ EGYENLŐ ESÉLYEK SZEREPE

(Kovács Krisztina)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Főszerkesztők/Editors in Chief	Bartal Anna Mária, Kinyik Margit
Rovatszerkesztők/Editors	Bartal Anna Mária (Elméletileg/Theoretical approaches) Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Visszajátás/Book review) Kinyik Margit (Visszajátás/Study review) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Képszerkesztő/Image Editor	Gönczö Viktor
Online szerkesztő/Online Editor	Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Együttműködő partner/Partner organisation

Civil Szemle Alapítvány/Civil Szemle Foundation

Támogató/Supported by

Nemzeti Civil Alapprogram/National Civil Fund

KÖZIGAZGATÁSI ÉS IGAZSÁGÜGYI
MINISZTERIUM

Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium/Ministry of Public Administration and Justice
Egyházi, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Helyettes Államtitkárság/
State Secretariat for Church, Civil Society and Nationality Affairs

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Tördelőszerkesztő: Erlei & Társa Bt.

Készült a Pharmapress nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

Fotó: Gönczö Viktor

AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSSEL FOGLALKOZÓ CIVIL SZERVEZETEK TÁRSADALMI BEÁGYAZÓDOTSÁGA MAGYARORSZÁGON

Arató Krisztina–Nizák Péter

Háttér

■ A következő tanulmány a „Has our Dream Come True?“, azaz „Megvalósultak-e álmaink?“ című összehasonlító kutatás civil szervezetek társadalmi beágyazódottságát elemző részének összegzése. A teljes kutatás, amely a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Bulgária és Románia civil szektorainak sajátosságait tárta fel, és 2008 decembere és 2011 májusa között zajlott.¹

Az összehasonlító kutatás, amelyet teljes egészében nem áll módunkban jelen kerek között bemutatni, öt részből állt. Másodelemzés készült a hét ország civil szektorának fő jellemzőiről, adatairól, törvényi szabályozásának háttéréről. Továbbá, a rendszerváltás előtti időszak gondolkodóinak, ellenzéki (szamizdat) irodalmának felhasználásával elemeztük, mi volt az eredeti „álom“, azaz az adott társadalmakban mit gondoltak, reméltek, vártak a civil társadalomtól a rendszerváltás előtt. Azonosítottuk a hét ország rendszerváltás utáni civil társadalmának főbb eseményeit, „mérőföldköveit“ is.

A kutatás, amely új megközelítést és módszertant alkalmazott, legérdekesebb eredményeket hozó része az a két felmérés volt, amelyeket a civil szervezetek beágyazódottságáról és tevékenységéről készítettünk. A társadalmi beágyazódottság méréséhez a civil szervezetek érdekérvényesítő funkcióját választottuk indikátorként, és ennek beágyazódottságát kvantitatív (közvélemény-kutatás), valamint kvalitatív (fókuszcsoporthoz, interjúk) eszközökkel vizsgáltuk.

A teljes kutatás eredményeit a 2011-es kutatási jelentésre hivatkozva csak a megállapítások szintjén összegezzük, de a második fejezetben részletesebben ismertetjük a civil szervezetek beágyazódottságát felmérni hivatott közvélemény-kutatás, és röviden a kvalitatív kutatás eredményeit. Ez a két fázis volt a kutatás legérdekesebb, legfontosabb eleme, hiszen amellett, hogy a szociológiában más területekre használt fogalmat próbált a civil szervezetekre vonatkoztatni, és mindezt (a beágyazódottság mértékét) a szervezetek érdekérvényesítő tevékenységén keresztül próbálta megállapítani, új empirikus adatokat is szolgáltatott a szektorról.

A „Has Our Dream come True? – Megvalósultak-e álmaink?” című összehasonlító kutatás Magyarországgal kapcsolatos fő megállapításai

A kutatási beszámoló megállapítása szerint a civil társadalom kérdése magyarországi kontextusban elsősorban történelmi, szociológiai és szociálpszichológiai kérdés. A civil társadalmat szabályozó törvényi háttér és környezet nemzetközi összehasonlításban is fejlett Magyarországon: az Alkotmány², a különböző törvények, jogszabályok elégséges bázist biztosítanak az állampolgároknak és a civil szervezeteknek, hogy használják és gyakorolják jogaikat, szervezeteket hozzanak létre, és részt vegyenek a döntéshozatali folyamatokban, közpolitikai ügyekben.³

Mindazonáltal a gyakorlat más képet mutat: az intenzív önszerveződés mellett a civil társadalom jellemzője az államtól való függőség, az intézményi bizalom alacsony foka, az érdekérvényesítési csatornák gyengesége, és az alacsony fokú részvétel a döntéshozatali folyamatokban. Különösen a civil kontroll és befolyás alacsony, a nagyszámú civil szervezet nem biztosítja a társadalmi részvétel megfelelő voltát (Kákai 2004; Sebestény 2002).

Ennek egyik oka az, hogy a demokratikus fejlődés Magyarországon nem volt egyenes vonalú és organikus (Bibó 1986). A ritka demokratikus periódusokat súlyos, traumatikus változások követték, amelyek súlyosan rombolták az állampolgárok és közösségeik demokratikus attitűdjeit. Az eredeti „álmom” elemzése során nyilvánvalóvá vált, hogy a civil társadalom eszméje a rendszerváltás előtt nem cél, hanem eszköz volt; egy vonzó keret, forma, az ellenzéki elit politikai szándékai számára (Michnik 1985). A civil társadalom „átmeneti” koncepció volt tehát, amelynek segítségével a direkt politikai hatalom megszerzése helyett ezt (és ezáltal a politikai változásokat) a célt tűzhetette ki az ellenzéki elit. A civil társadalom elméleti keretül szolgált a rendszerváltás előtt, de elvesztette attraktivitását a demokratikus átmenet időszakában, amikor az új elit már a demokratikus intézményrendszer kiépítésére fókuszált és a szereplők maguk civil szereplőből politikai szereplővé váltak (Nizák 2011).

A politikai rendszerváltás után a magyar civil társadalom már nem volt elég erős ahhoz, hogy kiépítse a demokratikus kontrollmechanizmusokat. A taxis blokádnál jól mutatta a társadalom csalódottságát, de ezt nem követte említésre méltó társadalmi mozgalom. A történet pozitív része, hogy a kilencvenes években fontos fejlődési szakasz következett, az új jogi háttér és a demokrácia intézményrendszerének kiépülése, melynek eredményeképpen az egyének és közösségek függetlensége, önállósága nőtt. Bár a civil tár-

sadalom Magyarországon számos gyengeségtől szenved, és az eredeti „álom”, koncepció sem nevezhető beágyazottnak, a magyar nonprofit szektor (mint a civil társadalom intézményrendszere) relatíve erős: a statisztikai adatok alapján elmondhatjuk, hogy a nonprofit szektor a magyar gazdaság és társadalom meghatározó szereplője (Nizák 2011; Kuti 1998).

A teljes kutatás új adatokat felmutató felmérésének eredményei alapján megállapítottuk, hogy a magyar állampolgárok személyes aktivitása gyenge, és tipikusan nem a tagsági viszonyjal jellemezhető. A közvélemény-kutatási adatok alátámasztották, hogy a bizalom szintje alacsony Magyarországon. Az adatok szerint a leginkább beágyazódott civil érdekérvényesítési területek a gyermekek jogai, a környezetvédelem és a fogyatékkal élők jogai. Beágyazott területnek minősíthető az oktatás, az egészségügy, a szociálpolitika valamint az emberi jogok, az állampolgári biztonság és az állatok jogai is. A legkevésbé beágyazott területek az LMBT (homoszexuálisok, biszexuálisok és transzneműek) jogai, valamint a nemzetközi és globális ügyek és a nemzeti kisebbségek jogai. Az antikorruptió, a gazdaságpolitika, a fogyasztóvédelem, és a demokratikus intézmények működése szintén gyengébben beágyazott területnek minősíthető (Nizák 2011).

A kutatás fontos megállapítása volt, hogy a média kulcsszerepet játszik abban, hogy az állampolgárok tudjanak a civil szervezetekről, és hogy a szervezetek közvetlen kapcsolatot építsenek ki az emberekkel. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy ebben a tradicionális médiumok szerepe még mindig a legfontosabb, de az internet egyre inkább szerepet kap abban, hogy a szervezetek elérjék az embereket.

A kvalitatív elemzés eredményei alapján a megkérdezett civil szervezetek percepciója az, hogy a civil szektor érdekérvényesítő funkciója gyenge, és számos nehézséggel küzd. Az interjúk és fókuszcsoporthoz tartozó egyik legfontosabb tapasztalata az volt, hogy a civil szervezetek az emberekre célcsoportként és nem forrásként tekintenek. Hangsúlyos volt az a tapasztalat, hogy az emberek bevonása az érdekérvényesítési akciók, tevékenység tervezésébe és megvalósításába alacsony fokú, ami azt jelenti, hogy a civil szervezetek a tevékenységeik tartalmát az emberek bevonása nélkül tervezik meg, és az akciókat is általában nélkülük bonyolítják le. Bár a civil szervezetek egyre nagyobb része alkalmazza a klasszikus stratégiai tevezést működésében, ez az érdekérvényesítési tevékenységben nem jellemző, ott ad hoc jellegű maradt, a civil szervezeteknek gyakran nincs elég tudásuk, kapacitásuk, forrásuk ennek kivitelezésére (Nizák 2011).

Összegezve a teljes kutatás eredményeit, a kutatási jelentés azt állapította meg, hogy a magyar civil szervezetek és azok érdekérvényesítő tevékenységének társadalmi beágyazottsága alacsony fokú, a civil szervezetek így nem tudják betölteni közvetítő szerepüket, azt, hogy összegyűjtsék, artikulálják és kanalizálják az állampolgárok problémáit, és érvényesítsék érdekeiket (Nizák 2011).

Az érdekérvényesítéssel foglalkozó civil szervezetek beágyazottsága Magyarországon

A kutatás középpontjában a vizsgálatban részt vevő hét ország civil társadalmának érdekérvényesítő funkciója állt. Ennek két fő oka volt. Egyrészt, a rendszerváltó elit egy

vonják be leginkább a lakosságot? Milyen tevékenységekbe szeretnének bevonódni az emberek leginkább?)

- A civil szervezetek társadalmilag beágyazódtak? Mely szervezetek beágyazódtak? (Van-e közös jellemzője azon szervezeteknek, amelyek leginkább/legkevésbé vonják be a lakosságot tevékenységükbe?)
- Hogyan válnak a szervezetek beágyazódtá? (Hogyan vonják be a szervezetek a lakosságot a szervezet működésébe, tevékenységébe?)

Nyilvánvaló a fentiekből, hogy a kutatás fő fogalma a „beágyazódottság” volt. Ez a szociológiai fogalom eredetileg a szervezetek/egyének társadalmi hálózatokhoz való tartozására vonatkozott, a gazdasági szereplők beágyazódottságát többek között Mark Granovetter (1985) elemezte, bebizonyítva, hogy a vállalatok nem csak a piacon működnek, hanem sajátos társadalmi hálózat tagjai is. Putnam híres könyvében, a „*Bowling alone*” címűben, egyénekre használta a beágyazódottság fogalmát (Putnam 2000).

Ebben a kutatásban a kutatócsoport a beágyazódottság fogalmát a civil szervezetekre vonatkoztatta, amely szerint a civil szervezetek beágyazódottsága azt jelenti, hogy

- helyben vagy országosan ismertek,
- passzív módon bevonják a lakosságot (adományozás, petíciók aláírása stb.),
- aktívan bevonják a lakosságot tevékenységükbe, és a szervezet stratégiai tervezési folyamatába.

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására kvantitatív és kvalitatív módszereket is használt a kutatócsoport. A kvantitatív részben 800 fős reprezentatív mintán végeztünk kérdőíves, telefonon keresztül történő felmérést, míg a kvalitatív részben fókuszcsoporthoz tartozó találkozókat és egyéni interjúkat bonyolítottunk le.²

A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy az állampolgárok szerint mely érdekérvényesítési területek a leginkább, illetve a legkevésbé beágyazottak. Azokat az embereket, akik azt válaszolták, a civil szervezetek valamilyen módon bevonták őket tevékenységükbe, megkérdeztük, hogyan tették ezt, hogy felfedjük a lehetséges indítékaikat, módokat és mechanizmusokat. Ezeket később összevetettük az interjúk és fókuszcsoporthoz tartozó találkozókkal. A leginkább és legkevésbé beágyazott területek meghatározásához ún. „beágyazódottsági indexet” dolgoztunk ki, a különböző kérdések kombinációit felhasználva.

A kvalitatív részben négy fókuszcsoporthoz tartozó interjú szerepelt. Ennek a vizsgálatnak az volt a célja, hogy az érdekérvényesítéssel foglalkozó szervezetek beágyazódottságáról a kollektív aktorok (civil szervezetek, formális és nem formális csoportok) oldaláról is képet kapjon a kutatócsoport. A fókuszcsoporthoz tartozó találkozókat a szervezetek beágyazódottságához tartozó attitűdjeit is fel kívántuk tární, míg az interjúk esetében a fő cél a szervezetek társadalmi környezetéről szóló empirikus adatok gyűjtése volt.

A közvélemény-kutatás eredményei

Civil érdekérvényesítési területek beágyazódottsága. A felmérés során három kérdésen alapuló, kombinált indexet használtunk, hogy meghatározzuk a leginkább és a

legkevésbé beágyazódott civil érdekérvényesítési területeket. Az elképzelés az volt, hogy lefedjük a beágyazottság kognitív és a praktikus szintjét is. Ehhez adatokat gyűjtöttünk arról, mi az emberek percepciója a a civil érdekérvényesítési területek fontosságáról, és valós, illetve potenciális bevonódásukról a különböző területeken.

Az első kérdés indirekt módon adott információt különböző területekről (mely területeken szeretnék, ha a civil szervezetek aktívak lennének), és a beágyazódottság kognitív szintjét fedte le. A második kérdés az állampolgárok valódi bevonódásáról (tevékenységeről) gyűjtött adatokat, míg a harmadik a potenciális (későbbiekben szándékozott) bevonódási, részvételi hajlandóságot mérte. E három kérdés kombinációja adta a kombinált indexet, amely az egyes érdekérvényesítési területek beágyazódottságát volt hivatott kimutatni.

A kutatás során azt is megkérdeztük, mennyire aktívak a megkérdezettek szerint a civil szervezetek egyes területeken, és ezt összehasonlítottuk azzal, mit gondolnak az emberek egyes érdekérvényesítési területek fontosságáról.

Az eredmények a következők:

1. táblázat. A civil érdekérvényesítési területek beágyazódottsága

Rangsor	Érdekérvényesítési terület
1	Gyermekek jogai
2	Környezetvédelem
3	Fogyatékkal élők jogai
4	Oktatás, egészségügy, szociálpolitika
5	Emberi és állampolgári jogok
6	Közbiztonság
7	Állatok jogai
8	Nők jogai
9	Antikorrupció
10	Gazdaságpolitika
11	Fogyasztóvédelem
12	Demokratikus intézmények működése
13	Nemzeti kisebbségek jogai
14	Nemzetközi és globális ügyek
15	LMBT jogok

A kombinált index eredményeit az 1. táblázatban található rangsor mutatja, amely összesített adat arról, mennyire tartják fontosnak az emberek az egyes területeket, illetve valós és potenciális részvételükről az adott területen. A lista szerint a civil érdekérvényesítési területek közül leginkább beágyazódott terület a gyermekjogok, a környezetvédelem és a fogyatékkal élők jogai. Beágyazott területnek minősíthető az oktatás, az egészségügy, a szociálpolitika valamint az emberi jogok, az állampolgári biztonság és az állatok jogai is. A legkevésbé beágyazott területek az LMBT (homoszexuálisok, biszexuálisok és transzneműek) jogai, valamint a nemzetközi és globális ügyek és a nemzeti kisebbségek jogai. Az antikorrupció, a gazdaságpolitika, a fogyasztóvédelem, és a demokratikus intézmények működése szintén gyengébben beágyazott területnek minősíthető.

A civil szervezetek beágyazódottságának mérése bonyolult feladat. Az egyik potenciális kontrolladat az 1 százalékos felajánlások adata lehet. Az igaz, hogy az érdekvégyesítés nem preferált tevékenység az 1 százalékos felajánlások között, de a legtöbb 1 százalékos felajánlást kapó civil szervezetek tevékenységi területeiből vonhatunk le következtetéseket a civil szervezetek beágyazódottságára vonatkozóan. A beágyazódottsági lista mutat is hasonlóságot az 1 százalékos felajánlások tevékenységének listájával. Gyermek (még ha az 1 százalékos felajánlások többsége ezen a területen szociális szervezet is), környezetvédelem, fogyatékkal élők, oktatás, egészségügy, olyan területek ezek, amelyek az 1 százalékos listán is preferált területeknek tekinthetők. Igaz az is, hogy nehéz 1 százalékos felajánlást szerezni az LMBT témára, a nemzetközi, globális vagy nemzeti kisebbségek ügyére (ami Magyarországon elsősorban a roma ügyet jelenti). A nők ügye a lista közepén található, ami jól mutatja az emberek bonyolult viszonyát a kérdéshez. A deklarációk és a politikailag korrekt közéleti beszélgetések szintjén a női jogok kérdése fontos, de a gyakorlatban Magyarország az egyik legkonzervatívabb ország, ha megnézzük a vezetők és a politikusok között a nők arányát, a családon belüli erőszak helyzetét vagy a nők hagyományok szerepének domináns voltát a családokban.

2. táblázat. Mennyire aktívak a civil szervezetek Magyarországon ezeken az érdekvégyesítési területeken?

Rangsor	Érdekvégyesítési terület
1	Gyermek jogai
2	Környezetvédelem
3	Állatok jogai
4	Nők jogai
5	Emberi és állampolgári jogok
6	Nemzeti kisebbségek jogai
7	Fogyasztóvédelem
8	Fogyatékkal élők jogai
9	Nemzetközi és globális ügyek
10	Oktatás, egészségügy, szociálpolitika
11	Közbiztonság
12	Demokratikus intézmények működése
13	Gazdaságpolitika
14	LMBT jogok
15	Antikorrupció

Érdekes megnézni, hogyan értékelik az emberek a civil szervezetek aktivitási fokát egyes érdekvégyesítési területeken. Azt láthatjuk, hogy „elégedettek” a civil szervezetek aktivitásával a gyermek jogok területén, a környezetvédelemben, és az emberi jogok területén. Fontosságuknál, az összesített listán elfoglalt helyüknél, aktívabbnak látják az állatok jogaiért, a nemzeti kisebbségek jogaiért, a nők jogaiért vagy a fogyasztóvédelemért tevékenykedő szervezeteket. A közbiztonság, az oktatás, az egészségügy, a szociálpolitika, a fogyatékkal élők jogaiért, de különösen az antikorrupció területén dolgozó szervezeteket viszont az összesített listában elfoglalt pozíciójuknál kevésbé látják aktívnak. (2. táblázat)

3. táblázat. Mennyire lenne fontos a felsorolt területeken a civil szervezetek érdekérvényesítő tevékenysége?

Rangsor	Érdekérvényesítési terület
1	Közbiztonság
2	Gyermekek jogai
3	Környezetvédelem
4	Fogyatékkal élők jogai
5	Oktatás, egészségügy, szociálpolitika
6	Antikorrupció
7	Emberi és állampolgári jogok
8	Nők jogai
9	Fogyasztóvédelem
10	Gazdaságpolitika
11	Állatok jogai
12	Demokratikus intézmények működése
13	Nemzetközi és globális ügyek
14	Nemzeti kisebbségek jogai
15	LMBT jogok

Az összesített lista összevetése azzal, hogy mely területeket tartanak az emberek fontos érdekérvényesítési területnek (ami a kognitív szintet mutatja), szintén érdekes eredményeket mutat. A lista közvetlen összefüggést jelez a jelenlegi (köz)politikai ügyekkel, úgymint: közbiztonság, antikorrupció, amelyek a 2010-es választási kampányban is vezető témák voltak. Szintén érdekes, hogy állatok jogai a tizenegyedik helyre kerültek, vagyis, az emberek nem tartják olyan fontosnak, mint amennyire az ezen a területen dolgozó szervezetek láthatók, illetve aktívak. Ahogyan az összesített listában, itt is az LMBT és a nemzeti kisebbség jogai a két utolsó terület a listán, amelyek mutatják, hogy a magyar társadalomnak a romák és a szexuális kisebbségek elfogadása és integrációja terén súlyos problémái vannak. (3. táblázat)

A lakosság valódi bevonódásának mérése azt mutatja, hogy az emberek aktívabbak az oktatási, szociális és egészségügyi területen – ezek az eredmények összhangban vannak a hazai önkéntességről szóló kutatásokkal is. Nyilvánvalóan az is, hogy azok a területek, ahol a közvetlen, helyi közreműködés könnyebb, a lista elején találhatóak. (4. táblázat)

A fenti megállapítások igazak arra a rangsorra is, amely az emberek szándékát mutatja, azaz mely területeken tervezik az aktivitást, a bevonódást. Az első a listán a környezetvédelem, amely Magyarországon tradicionálisan erős, megjelenik preferenciaként az önkéntes tevékenységekben is, de számos esetben a hatalommal való szembenállásig fajuló, politikai üggyé váló terület is (lásd például: Bős–Nagymaros, vagy a Zengő). Az állatok jogainak harmadik helye azt mutatja, hogy bár racionálisan azt gondolják, ez kevésbé fontos terület, a gyakorlatban mégis vonzó számukra. (5. táblázat)

4. táblázat Érdekérvényesítési területek, ahol aktívak az emberek

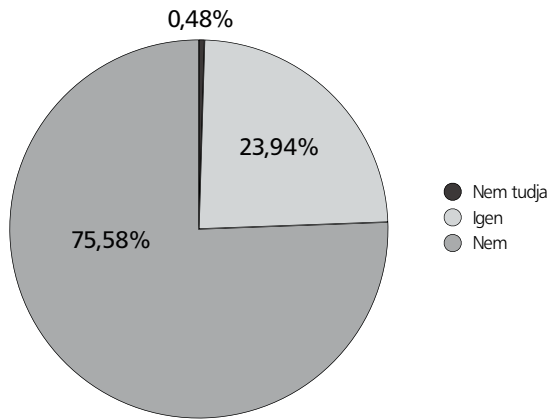
Rangsor	Érdekérvényesítési terület
1	Oktatás, egészségügy, szociálpolitika
2	Gyermekek jogai
3	Fogyatékkal élők jogai
4	Környezetvédelem
5	Állatok jogai
6	Emberi és állampolgári jogok
7	Nők jogai
8	Közbiztonság
9	Gazdaságpolitika
10	Demokratikus intézmények működése
11	Nemzeti kisebbségek jogai
12	Antikorrupció
13	Fogyasztóvédelem
14	Nemzetközi és globális ügyek
15	LMBT jogok

5. táblázat. Érdekérvényesítési területek, ahol tervezik az emberek, hogy aktívak lesznek.

Rangsor	Érdekérvényesítési terület
1	Környezetvédelem
2	Gyermekek jogai
3	Állatok jogai
4	Fogyatékkal élők jogai
5	Emberi és állampolgári jogok
6	Oktatás, egészségügy, szociálpolitika
7	Nők jogai
8	Antikorrupció
9	Közbiztonság
10	Gazdaságpolitika
11	Fogyasztóvédelem
12	Nemzetközi és globális ügyek
13	Demokratikus intézmények működése
14	Nemzeti kisebbségek jogai
15	LMBT jogok

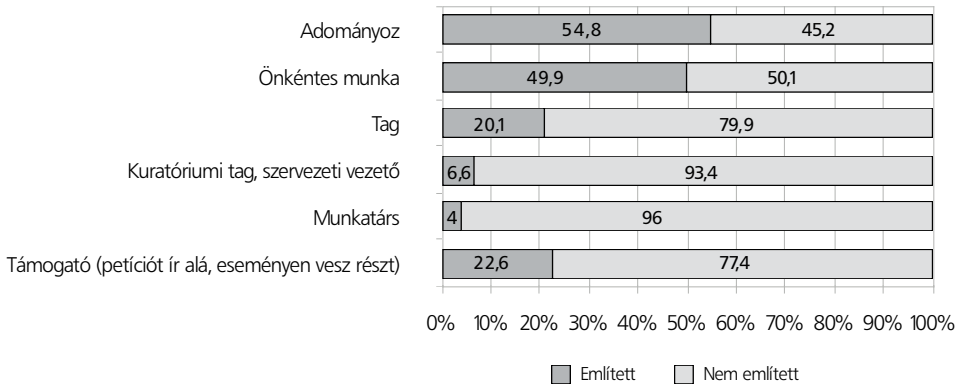
A civil szervezetek általános beágyazódottsága. A felmérés nemcsak a civil érdekvérvényesítési területek beágyazódottságáról próbált meg képet alkotni, hanem a civil szervezetek általános beágyazódottságáról is. Kutatásunkban mértük a lakosság aktivitását, a szervezetekbe vetett bizalom szintjét, valamint azt a percepciót, hogy az emberek szerint a civil szervezetek mennyire képesek megoldani az egyes érdekvérvényesítési területeken a problémákat. Így próbáltunk képet alkotni arról, hogy általánosan mennyire beágyazódtak a szervezetek.

1. ábra. Az állampolgárok aktivitási szintje
 „Ön részt vesz-e aktívan egy vagy több előbb említett érdekérvényesítési területen folytatott munkában vagy szervezetben?”

A lakosság aktivitási szintje. A megkérdezettek közel 24 százaléka felelte azt, hogy aktívan részt vesz civil érdekérvényesítési akciókban. Ezt az eredményt ellenőriztük a 4. táblázatban megjelenített adatokkal (összehasonlítottuk, a válaszolók hány százaléka jelölt meg legalább egy aktivitási területet annál a kérdésnél). Az eredmények egyeztek, ugyanis a válaszadók körülbelül 24 százaléka jelölt meg legalább egy érdekérvényesítési területet, ahol aktív. Ezt a közel egynegyednyi arányt – a felmérés alapján – tehát elfogadhatjuk, mint azon állampolgárok arányát, akik legalább egy érdekérvényesítési területen aktívak. (1. ábra)

2. ábra. A civil szervezetek tevékenységébe való bevonódás területei –
 Hogyan vesz részt a szervezetek tevékenységében?

Ez az adat a European Values Study (EVS) 2008-as adataival is egyezést mutat, de emellett fontos tényként azt is megállapíthatjuk, hogy az aktív állampolgárok többsége (több mint négyötöde) nem tagként, hanem egyéb formában fejt ki aktivitását. Ezek kö-

zül a legjellemzőbbek az adományozás, az önkéntesség, valamint a különböző tevékenységekben, akciókban való részvétel. (2. ábra)

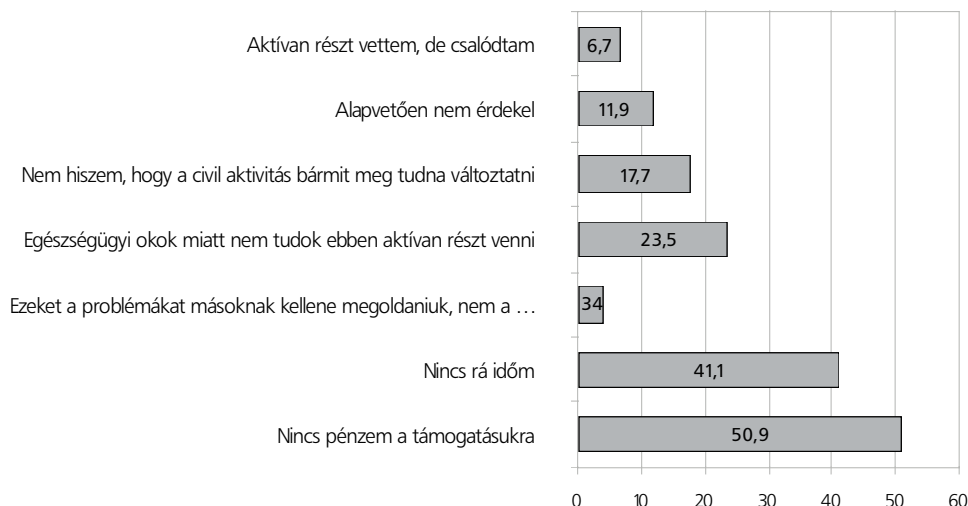
Összefoglalóan a kutatás alapján kijelenthetjük, hogy a magyar állampolgárok személyes aktivitása visszafogott, és tipikusan nem a tagsági viszonyokban, hanem inkább a nem viszonyossági kapcsolatokban (önkéntesség, adományozás) jelenik meg.

Az aktivitás hiányának okai. A 3. ábra azt mutatja, hogyan magyarázták a megkérdezettek azt, hogy miért nem aktívak az érdekérvényesítési területeken. Feltűnő, hogy a válaszadók koncepcionális válaszok helyett inkább személyes indokokat adtak arra vonatkozóan, miért nem aktívak (például: nincs pénzünk vagy idejük). Ez valószínűleg azt mutatja, hogy azt gondolják, az „egyáltalán nem érdekel” válasz nem helyénvaló, hiszen a civil tevékenységek fontosak, ezért megpróbálták passzivitásukat személyes „objektív” okokkal magyarázni.

Bizalom az érdekérvényesítéssel foglalkozó civil szervezetekben. A korábbi értékkutatások adataiból tudjuk, hogy a közbizalom szintje Magyarországon az egyik legalacsonyabb Európában. E felmérések szerint a civil szervezetek bizalmi szintje relatíve magasabb, mint az állami intézményeké. Felmérésünk kicsit más képet mutat: eszerint a civil szervezetekbe vetett bizalom szintje ugyan magasabb az átlagosnál, de a felsorolt intézmények között a lista alján található. Az emberek ugyan jobban bíznak a civil szervezetekben, mint az állami szereplőkben, a médiában vagy az Európai Unió intézményeiben, de kevésbé, mint a helyi hatóságokban vagy az önkormányzati képviselőkben. (4. ábra) Ennek oka valószínűleg az, hogy a kérdés arra vonatkozott, probléma esetén hová fordulna a válaszadó, és az eredmény szerint hatékonyabbnak ítélik a helyi hatóságok az önkormányzat potenciális problémamegoldó képességét, mint a civil szervezetekét.

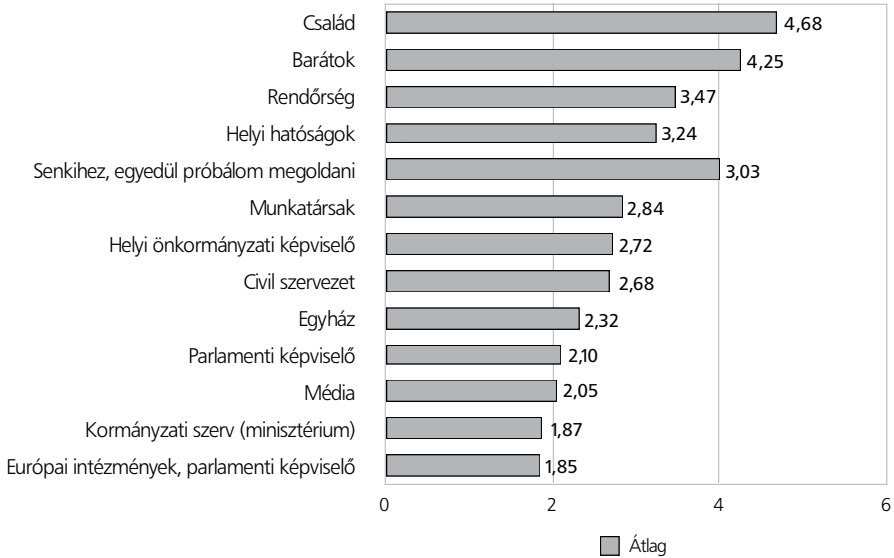
3. ábra. A passzivitás okai

„Most felsorolok néhány olyan érvet, amelyekkel az emberek megindokolják, hogy miért nem vesznek részt aktívan ilyen szervezetekben. Kérem, mondja meg, hogy Önre melyik vonatkozik?” (%)

A felmérés más eredményei alátámasztják azt a tényt, hogy az emberek az átlagnál jobban bíznak a civil szervezetekben. Ugyanis a megkérdezettek többsége (59 százalék) úgy gondolja, hogy a civil szervezetek meg tudják oldani a különböző területeken felmerülő érdekérvényesítési problémákat.

4. ábra. Milyen valószínűséggel fordulnak az emberek a különböző intézményekhez, ha problémájuk van? – Mennyire valószínű, hogy az adott intézményhez fordulna, ha problémája van?

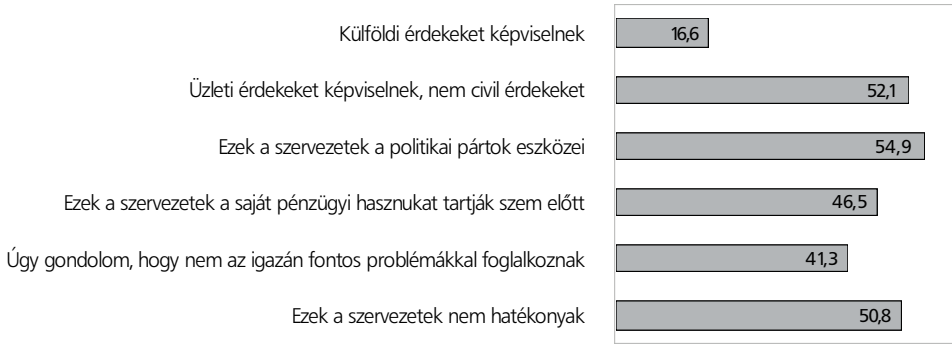
Érdekes adalékkal szolgál azon válaszadók véleménye, akik azt gondolták, hogy a civil szervezetek nem tudják megoldani a különböző területeken felmerülő érdekérvényesítési problémákat. Az 5. ábrán bemutatott eredmények azt mutatják, hogy véleményük szerint a civil szervezetek miért nem képesek erre. A három legnagyobb százalékban igaznak vélt magyarázat a következő volt:

- a szervezetek politikai pártok székértelői,
- ezek a szervezetek nem hatékonyak,
- nem civil, hanem üzleti érdekeket képviselnek.

Ez a lista jól mutatja a magyar civil szektor egyik fő problémáját, az átpolitizáltságot. Az, hogy az egyik fő oknak azt látják az emberek, hogy a civil szervezetek nem hatékonyak, azt mutatja, hogy nem tartják a civil szervezeteket olyan professzionális szervezeteknek, amelyek érdekeiket hatékonyan képviselhetnék.

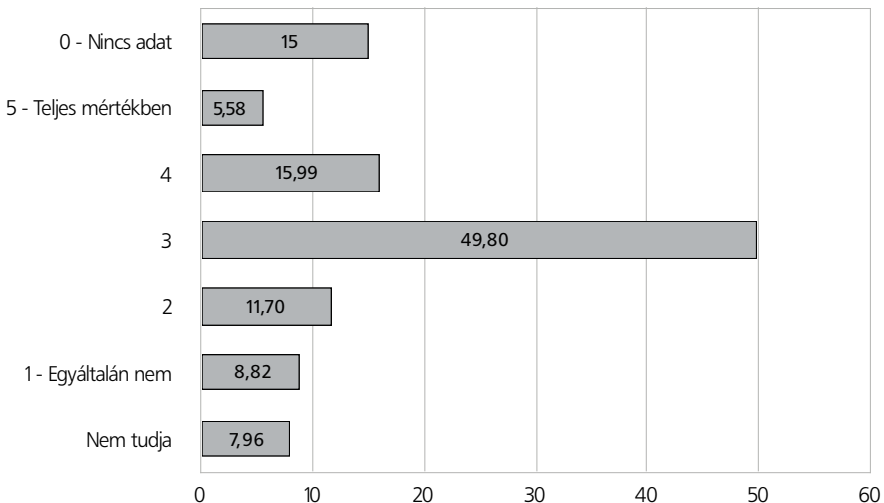
5. ábra. A válaszadók szerint a civil szervezetek miért nem képesek a problémák megoldására (százalékos említési arány azok körében, akik szerint a civil szervezetek nem képesek megoldani az érdekvégyesítési problémákat).

„Ön szerint mi ennek az oka? Újból felsorolok néhány véleményt, kérem, mondja meg, hogy melyik vonatkozik Önre.”

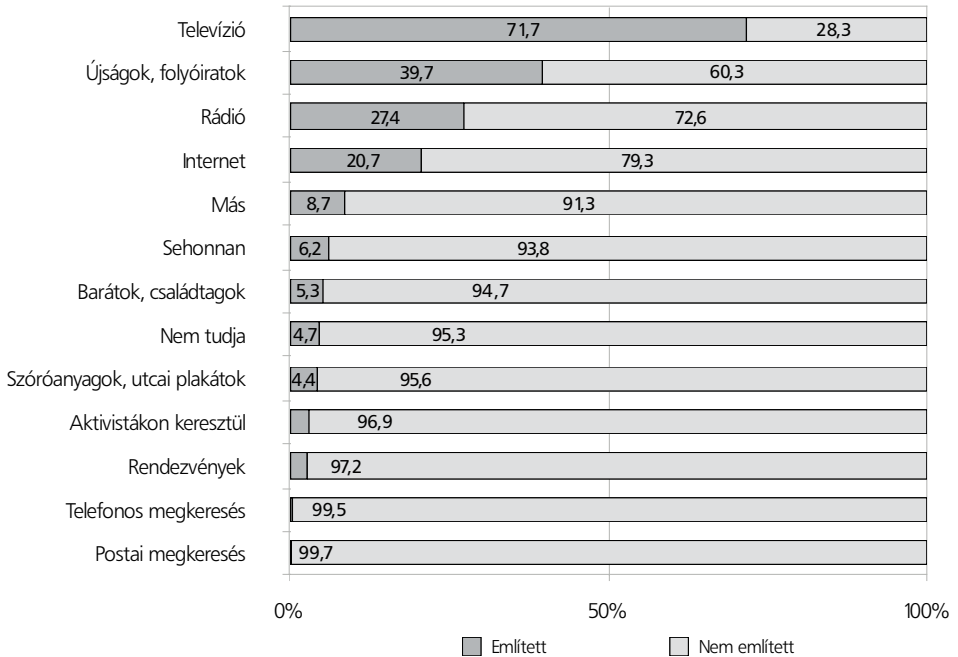
Végül bemutatjuk azokat az eredményeket, amelyek illusztrálják azt, hogy mit gondolnak az emberek arról: a civil szervezetek tevékenysége mennyire reflektál a problémáikra. Ennél a kérdésnél a válaszadók mindössze 5,58 százaléka gondolta, hogy a civil szervezetek tevékenysége teljes mértékben reflektál problémáikra és szükségleteikre, ellenpólusként 8,82 százaléka gondolta azt, hogy egyáltalán nem. A leggyakoribb válasz itt a közepes (az átlagérték 2,57) volt, ami inkább azt mutatja, hogy az emberek nem tudtak, vagy nem akartak éles véleményt mondani a civil szervezetekről, és tevékenységükről. (6. ábra)

6. ábra. Mennyire reflektál a civil szervezetek tevékenysége az Ön problémáira, igényeire? (1–5 skálán, a válaszok százalékában)

A kommunikáció és a lakosság bevonásának eszközei a civil érdekérvényesítési akciókba. A felmérés a civil szervezetek és a lakosság közötti kommunikációra vonatkozóan is szolgáltatott adatokat. Felmértük, hogyan vonják be a lakosságot a civil szervezetek, illetve hogyan, milyen csatornákon érik el az embereket.

7. ábra. Honnan hallottak az emberek a civil szervezetekről és tevékenységükről? (%)

A kommunikációs csatornákat tekintve azt állapíthatjuk meg, hogy a leghatékonyabban a „tradicionális” kommunikációs eszközök, médiumok (TV, rádió, újságok), de az internet szerepe egyre fontosabbá válik. A 7. ábra azt mutatja, hogy az emberek főként ezekből a médiumokból szerzik ismereteiket a civil szervezetekről, nagyon ritka a „gyakorlati” tapasztalat (barátok, aktivisták, akciók stb.).

Interjúk, fókuszcsoportok

Az interjúk, fókuszcsoportok eredményeinek részletes bemutatására e tanulmányban nem kerülhet sor, így az alábbiakban csak a főbb megállapításokat összegezzük.

Ez a kutatási szakasz 4 fókuszcsoportos, és 30 személyes interjún alapult. A fő cél az volt, hogy képet kapjunk az érdekérvényesítéssel foglalkozó civil szervezetek beágyazottságáról, akcióikról a kollektív aktorokon, tehát magukon a szervezeteken keresztül.

A fókuszcsoporthoz tartozó szervezetek beágyazottságához tartozó attitűdjeit is fel akartuk tárni, míg az interjúk esetében a fő cél a szervezetek támogatásáról szóló empirikus adatok gyűjtése volt.

Fókuszcsoporthoz.³ A fókuszcsoporthoz eredményeinek összegzéséeként elmondhatjuk, hogy a részt vevő szervezetek szerint a civil szervezetek érdekérvényesítő tevékenysége gyenge, és számos nehézséggel küzd. Közös megállapítás volt az is, hogy a civil szervezetek közötti együttműködés gyenge, a szervezetek pénzügyi függősége magas (amely csökkenti érdekérvényesítési aktivitásukat és proaktivitásukat), a civil szervezetek kapacitása gyenge, a lakosság bevonása a tervezésbe és a megvalósításba alacsony fokú, miként az is közös álláspontnak minősíthető, hogy a szektor átpolitizált, a szektorok közötti együttműködés gyenge.

A résztvevők úgy vélték, az érdekérvényesítés sikerességének legfontosabb indikátora a „hatás”, de ezen kívül még számos faktort határoztak meg, úgymint komplex megközelítés, lakossági részvétel, együttműködés a civil szervezetek között, és partnerség más szektorokkal.

A civil érdekérvényesítés sikerének fő eszközeit tekintve nagy különbség volt a helyi és az országos szinten működő szervezetek véleménye között. Az országos szinten működő szervezetek szerint a hatékony érdekérvényesítés tekintetében a legtöbb ember elérésében a legnagyobb potenciált az új technológiák jelentik, a helyi szinten (helyi fókusszal) működő szervezetek szerint pedig jobban hittek a (nem virtuális) közösségépítésben, közösségfejlesztésben, és a személyes bizalomban.

A fókuszcsoporthoz általánosnak mondható véleménye volt az is, hogy a lakosság bevonása alapvetően gyenge, a civil szervezeteknek nincs kapacitása, forrása és tudása arra, hogy megtegyék, és hogy hogyan tegyék meg ezt. A legsikeresebb akciók tipikusan ad hoc jellegűek, amelyek esetében a civil szervezetek speciális ügyekre reagálnak, de ezek általában nem jól előkészített és kivitelezett érdekérvényesítő akciók (Nizák 2011).

Interjúk.⁴ Az interjúk egyik legfontosabb tapasztalata az volt, hogy a szervezetek nagy része érdekérvényesítési tevékenységet is folytat, vagyis az a jellemző, hogy egy szervezet szakmai és érdekérvényesítő tevékenységet is folytat párhuzamosan. Az interjúk során is világossá vált, hogy a civil szervezetek az emberekre célcsoportként és nem erőforrásként tekintenek. Bár a civil szervezetek egyre nagyobb része alkalmazza a klaszikus stratégiai tervezést működésében, ez az érdekérvényesítési tevékenységben nem jellemző, ott ad hoc maradt, a civil szervezeteknek gyakran nincs elég tudásuk, kapacitásuk, forrásuk ennek kivitelezésére (Nizák 2011).

Konklúziók, reflexiók az elmúlt másfél év történéseire

Befejezésként a kutatás fő megállapításainak megismétlése mellett értelmezzük, ke-
retbe helyezzük a kutatás eredményeit, és reflektálunk az elmúlt másfél év történéseire, hiszen éppen a kutatás számára fontos területen, az érdekérvényesítés területén történ-

tek fontos események, kezdődtek új folyamatok, amelyekre a fentiekben ismertetett kutatás már nem reagálhatott.

Összegezve a közvélemény-kutatás eredményeit, megállapítottuk, hogy – hasonlóan a korábban hivatkozott EVS adatokhoz – a magyar állampolgárok személyes aktivitása közepes, de régiós szinten a magasabbak közé tartozó szintű. Bár a megkérdezettek 24 százaléka jelentette ki, hogy aktív valamely civil szervezeti tevékenységben, de ez tipikusan nem tagsági viszonyon alapuló, hanem egyéb (önkéntes, adományozó, akcióban részt vevő) eszközt, kapcsolatot jelentett. Az önkéntesség szintje relatíve magas, ami pozitívum. Az adatok azt mutatják tehát, hogy az emberek aktivitása inkább ad hoc típusú eszközökkel, csatornákkal jellemezhető, mintsem hosszú távú (tagsági) elköteleződéssel.

Az adatok azt is alátámasztották, hogy az emberek bizalmi szintje alacsony, a szektor egyik fő problémája az átpolitizáltság, és az emberek nem tekintik a civil szervezeteket olyan professzionális szervezeteknek, amelyek érdekérvényesítési problémáikat kezelni tudnák. A kutatás azt is megállapította, hogy a leghatékonyabb kommunikációs eszközök még mindig a „tradicionális” médiumok (TV, rádió, újságok), de az internet szerepe egyre fontosabbá válik.

A kutatás eredményei alapján a civil érdekérvényesítési területek közül leginkább beágyazódott terület a gyermekjogok, a környezetvédelem és a fogyatékkal élők jogai. Beágyazott területnek minősíthető az oktatás, az egészségügy, a szociálpolitika valamint az emberi jogok, az állampolgári biztonság és az állatok jogai is. A legkevésbé beágyazódott területek az LMBT (homoszexuálisok, biszexuálisok és transzneműek) jogai, valamint a nemzetközi és globális ügyek és a nemzeti kisebbségek jogai. Az antikorrupció, a gazdaságpolitika, a fogyasztóvédelem, és a demokratikus intézmények működése szintén gyengébben beágyazott területnek minősíthető.

A fókuszcsoportok és az interjúk alapján hangsúlyosan megállapítást nyert, hogy az emberek bevonása az érdekérvényesítési akciók, tevékenység tervezésébe és megvalósításába alacsony fokú, ami azt jelenti, hogy a civil szervezetek a tevékenységeik tartalmát az emberek bevonása nélkül tervezik meg, és az akciókat is nélkülük bonyolítják le (Nizák 2011).

Összegezve az eredményeket, a teljes kutatásról szóló jelentés azt állapította meg, hogy a magyar civil szervezetek és azok érdekérvényesítő tevékenységének társadalmi beágyazódottsága alacsony fokú, ezért a civil szervezetek nem tudják betölteni közvetítő szerepüket, azt, hogy összegyűjtsék, artikulálják és kanalizálják az állampolgárok problémáit, és érvényesítsék érdekeiket.

A fenti megállapítások talán nagy meglepetést, újdonságot nem jelentenek, de mindenképpen gazdagíthatják a magyar civil társadalomról, szektorról alkotott képet, illetve tudományosan is alátámaszthatják azt a vélekedést, percepciót, hogy a magyar civil szektor ebben az (alap)funkciójában gyenge. Érdekes, hogy a kutatás utolsó adatfelvételei óta eltelt mintegy másfél év számos új tapasztalatot hozott, sokat éppen az állampolgári aktivitás és az érdekérvényesítés területén.

Anélkül, hogy elkanyarodnánk a civil szektor elemzésétől, illetve aktuálpolitikai fejtegetésekbe bonyolódnánk, kijelenthetjük, hogy a 2010-es kormányváltás nagy változásokat hozott: az új Alaptörvénytől a közigazgatási rendszer és a média újraszabályozásán keresztül a civil szektor finanszírozásáig olyan változások történtek az elmúlt időszakban, amelyek mentén számos civil akciót, tiltakozást, vagy éppen a kormány munkáját támogató aktivitást, eseményt figyelhettünk meg. „Aktívabbnak” tűnt tehát közügyekben a lakosság, és a különböző érdekcsoportok, illetve felerősödni látszott az internet szerepe, ahogy a kutatás előrejelezte.

Az érdekegyeztetés rendszerének újraszabályozása, illetve a civil érdekérvényesítést szabályozó új környezet érdekes változásokat hozhat, de ennek elemzése már egy új kutatás tárgya lesz.

Irodalom

- Aksartova, Sada (2006): *Why NGOs? How American Donors Embrace Civil Society after the Cold War*. The International Journal of Non-for-Profit Law 8, 3, 15–20.
- Arató András (1990): *Forradalom, civil társadalom és demokrácia Kelet Európában*. Mozgó Világ, 8., 11–22.
- Bernhardt, Michael (1993): *Civil Society and Democratic Transition in East Central Europe*. Political Science Quarterly, 108., 2., 307–326.
- Bibó István (1986): A demokrácia értelmezése és a forradalom szükségessége körüli zavar. In: *Válogatott tanulmányok*, II. kötet (1945–1949). „A magyar demokrácia válsága” című tanulmányban. Magvető Kiadó, Bp. 1986. 49–57.
- Carothers, Thomas (1999): *Aiding Democracy Abroad: The Learning Curve*. Carnegie Endowment, Washington DC.
- Cisar, Ondrej (2008): *Politický aktivismus v České republice. Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. [Political Activism in the Czech Republic: Social Movements and Civil Society in the Periods of Transformation and Europeanization]. Brno: CDK.
- Donoghue, Freda (2003). *Nonprofit Organisations as Builders of Social Capital and Channels of Expression: the Case of Ireland*, Dublin: Trinity College, 15.
- Flam, Helen, (2001) (ed.): *Pink, Purple, Green: Women's, Religious, Environmental, and Gay/Lesbian Movements in Central Europe Today*. Boulder: East European Monographs.
- Gerencsér Balázs (2003): The process of developing percentage laws. From Hungary's 1% Law to a National Civil Fund. <http://www.onepercent.hu>
- Gicz Johanna–Sík, Endre (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In: *TÁRKI Európai jelentés*. 2009. 65–84.
- Granovetter, Mark (1985): *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness*. American Journal of Sociology, 91, 3.
- Howard, Mac Morje (2003): *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenkins, J. Craig (1987): *Nonprofit Organizations and Policy Advocacy. The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. W. W. Powell. New Haven: Yale University Press.
- Kákai László (2004): *Önkormányzunk éretetek, de nélkületek! Pártok és civil szervezetek a helyi társadalmakban*. Budapest: Századvég.
- Kendall, Jeremy and Knapp, Martin (2000): *Measuring the Performance of Voluntary Organizations*. Public Management, 2., 105–132.
- Kendall, Jeremy (2003): *The Voluntary Sector. Comparative perspectives in the UK*. London–New York: Routledge.
- Kinyik Margit–Vital Attila (2008): *Civil döntéshozók a Nemzeti Civil Alapprogramban: cselekvési stratégiák és döntéshozatali mechanizmusok*. Civil Szemle, 2005., 3., 90–106.
- Kopp Mária (2008) (szerk.): *Magyar lelkiállapot*. Budapest: Semmelweis Kiadó.

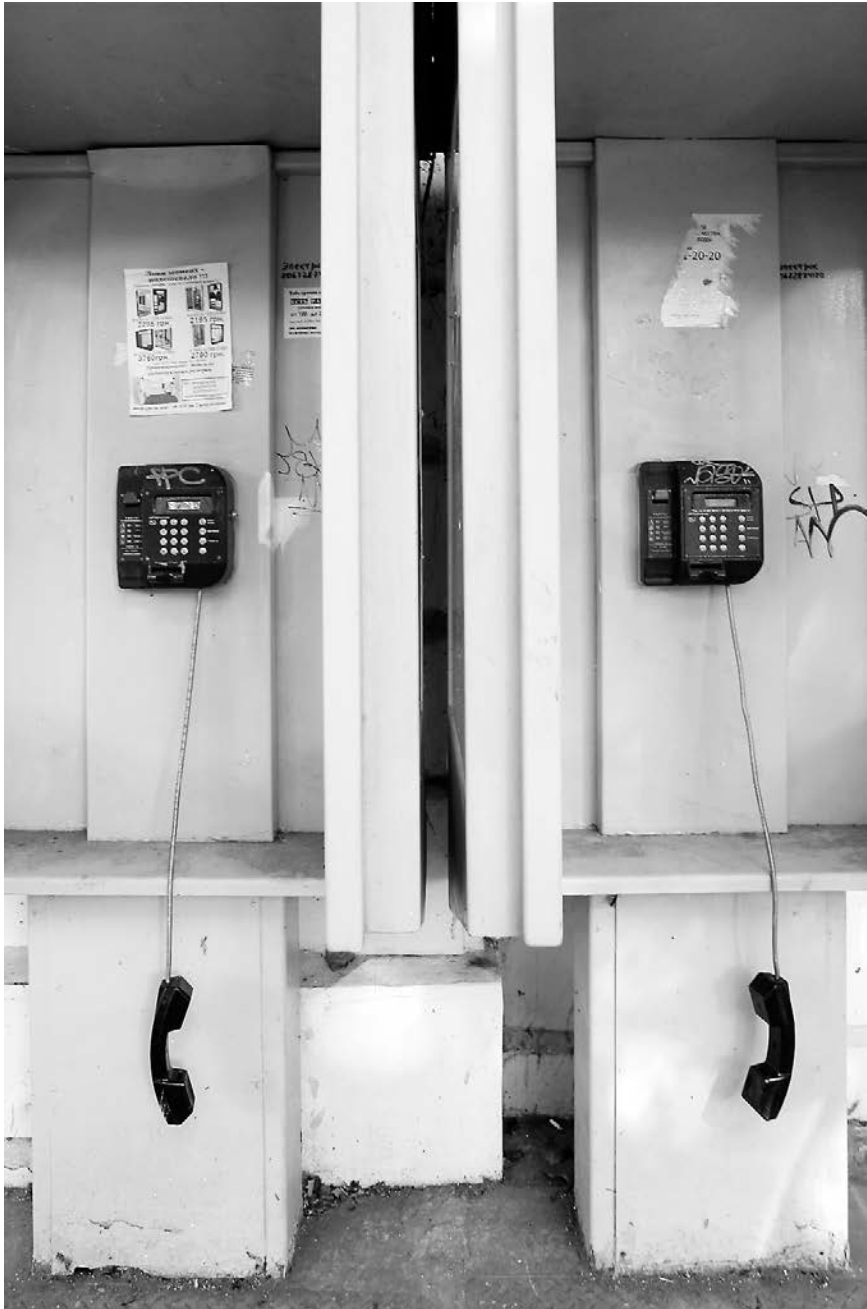
- Korkut, Umot (2005): *The relationship between democratization and invigoration of civil society the case of Hungary and Poland*. East-European Quarterly, Summer.
- Kramer, Ralph (1981): *Voluntary Agencies in the Welfare State*. Los Angeles–London: Berkley.
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti Éva (2004): *Szándékok, szereplők, eredmények. A Nemzeti Civil Alapprogram első fordulójának tapasztalatai az adatok tükrében*. Civil Szemle, 2., 111–134.
- McMahon, Patrice (2001): *Building Civil Societies in East Central Europe: The Effects of American Non-governmental Organizations on Women's Groups*. Democratization, 8., 2., 45–68.
- Michnik, Adam (1985): "The New Evolutionism 1986", *Letters from Prison and Other Essays*, trans. Maya Latynski, Berkeley: University of California Press, 1985.
- Nagy Renáta–Sebestény István–Szabó István (2007): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2005*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Nizák Péter (2004): *Az állami pályázati rendszer tapasztalatai – a civil szervezetek szemszögéből*. Civil Szemle, 1., 118–133.
- Nizák Péter (2010): *A nagykorú magyar civil társadalom*. Politikatudományi Szemle, 2., 129–136.
- Nizák Péter (2011): *Has our dream come true? – Research report* www.civileuropa.hu
- Petrova, Tsveta, and Sidney Tarrow (2007): *Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity: The Puzzle of East Central Europe*. Comparative Political Studies, 40., 1., 74–94.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Quigley, Kevin F. (1997): *For Democracy's Shake*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Sebestény István. (2002): *Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 2000*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Sebestény István (2005): *Civil dilemmák – Kihívások és alternatívák a civil szektorban*. Budapest: Acta Civitalis 6.
- Siegel, Daniel–Yancey, Jenny (1992): *Rebirth of Civil Society in East Central Europe*. New York: The Rockefeller Brother Fund.
- Toepler, Stefan–Salamon, Lester, M. (2003): *NGO Development in Central and Eastern Europe: An Empirical Overview*. East European Quarterly, XXXVII, No3.

Jegyzetek

- 1 A kutatást a Civil Európa Egyesület vezette és hat helyi partnerrel bonyolította le. A nemzetközi kutatás vezetője Arató Krisztina, a magyarországi rész vezető kutatója Nizák Péter volt. A kutatás magyarországi részéhez kapcsolódó közvéleménykutatást a Szonda Ipsos, a fókuszcsoportos és egyéni interjúkat a Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány végezte.
- 2 A kutatás időpontjában még nem volt hatályos az új Alaptörvény.
- 3 A kutatási jelentés 2011-ben készült, a civil szervezetekről szóló törvény életbe lépése előtt.
- 4 Magyarországon a közvéleménykutatást 2010 júniusában végeztük (az IPSOS Zrt. közreműködésével), 800 fős, a 18 évesnél idősebb lakosságot reprezentáló mintán, telefonon keresztül. 2010. október és 2011. január között 4 fókuszcsoportos interjú zajlott Budapesten, illetve Székesfehérvárott. A 30 interjú 2010 decembere és 2011 januárja között zajlott le, 16 országos szintű szervezet vezetőjével, amelyek közül 7 beágyazódott, 9 kevésbé beágyazódott területen dolgozott. Emellett 14 helyi szinten tevékenykedő szervezet vezetőjével készült interjú, melyből 7 beágyazódott, 7 kevésbé beágyazódott érdekérvényesítési területen dolgozott.
- 5 2010. október és 2011. január között 4 fókuszcsoportos interjú zajlott Budapesten, illetve Székesfehérvárott, melyen különböző szervezetek vettek részt: országos szinten, beágyazódott, illetve nem beágyazódott területen működő, illetve helyi szinten beágyazódott, illetve nem beágyazódott érdekérvényesítési területen tevékenykedő

szervezetek. A fókuszcsoporthat a Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány munkatársai szervezték, illetve bonyolították le. Minden fókuszcsoporthat azonos témák alapján dolgozták fel a témát, értékelték a civil érdekérvényesítést, beszéltek az érdekérvényesítés eredményességének kritériumairól, a lakosság bevonásáról, és az új technológiai lehetőségekről.

- 6 Az interjúk célja az volt, hogy gyakorlatukon keresztül mérjük és elemezzük a civil szervezetek érdekérvényesítő tevékenységét. Itt nem az attitűdökre és véleményekre, hanem empirikus tényekre és tapasztalatokra fókuszáltunk, adatokat gyűjtöttünk arról, hogyan bonyolítják le akcióikat a civil szervezetek, hogyan, mennyire vonják be munkájukba (tervezés, működés, akciók) a lakosságot. A 30 interjú 2010 decembere és 2011 januárja között zajlott le, 16 országos szintű szervezet vezetőjével, melyek közül 7 beágyazódott, 9 kevésbé beágyazódott területen dolgozott. Emellett 14 helyi szinten tevékenykedő szervezet vezetőjével készült interjú, amelyből 7 beágyazódott, 7 kevésbé beágyazódott érdekérvényesítési területen dolgozott. A kérdőíves interjúk során kérdéseket tettünk fel a tagságra, munkatársakra vonatkozóan, adatokat kértünk a tervezési folyamatokról, a kampányok, projektek lebonyolításáról, a lakosságbevonásról, a támogatók bevonásáról, a velük való kapcsolattartásról.

Fotó: Gönczö Viktor

ÉLEN-JÁRÓK

Kvalitatív kutatás a vezetői identitásról: forrásoktól a cselekvőképességig

Bitter Janka–Molnár Krisztina–Siba Balázs–Visontai Kovách Dalma

Bevezetés

■ Kutatásunk elindítását az elmúlt években nonprofit szervezetekkel és vállalkozásokkal végzett fejlesztői munkánk motiválta. Tapasztalataink alapján a szervezetek sikerességében nagy szerepe van a vezetőknek, akik elvárások kereszttüzeiben igyekeznek megfelelni a napi kihívásoknak. A nonprofit szektorban különösen nagy hiányterületek mutatkoznak a vezetőfejlesztésben, a vezetői tanulás és (ön)fejlesztés leginkább informális úton, saját szakmai tapasztalatokon, sikereken és kudarcokon keresztül zajlik.

Érdeklődésünk központjában a vezetői szerepkör és annak megélése áll: melyek azok a tényezők, amelyek a vezetők szakmai jóllétét, cselekvőképességét biztosítják, hogyan történik a szerephez való behelyezkedés, milyen módon küzdenek meg a vezetők az őket érő kihívásokkal és hogyan zajlik a tanulásuk. A biográfiai megközelítésmód és az identitásra helyezett hangsúly, mint értelmezési keret, az interjúk elemzési szakaszában formálódott, látva azt, hogy a részeredmények milyen hangsúlyosan mutatnak ebbe az irányba.

A kutatásból kirajzolódó globális képet tekintve a legfontosabb eredmények közé soroljuk annak a korábban is vallott megközelítésünknek az elméleti és empirikus megalapozását, amely szerint a *vezetői kompetenciák* nagy része egy mélyebb, személyes szintről, az *identitásból építkezik*. Meggyőződhattünk róla, hogy a *vezetői és a szervezeti életút óhatatlanul összefonódik*, és hogy bármelyiket vizsgáljuk vagy fejlesztjük a kettő közül,

nem lehet őket egymástól elválasztva kezelni. További eredmény, hogy az identitás fejlődésében a *reflektált élettörténeti események*, valamint a *személyes minták*, mások élettörténetei igen nagy hatással vannak jelen, és ez kihat a vezetői tanulásra és önreflexióra. Nagy jelentőségű annak feltárása, hogy a mai vezetők számára mekkora küzdelmet jelent a saját *hatalmuk* megélése, az ehhez kapcsolódó ellenérzések és sztereotípiák kezelése. A kontrollvesztéstől való félelem jelentős mértékben gátolja őket abban, hogy valós társadalmi hatással járó lépéseket tegyenek, és saját hatalmukat valós felhatalmazottságként, szabadon értelmezzék. A vezetők *értékek*, *hitvallások* mentén értelmezett motivációit kutatva kiderült, hogy a legfontosabb értéknek az *emberi közösségek vezetését*, *inspiráló munkakörnyezet megteremtését* és a *szakmai hozzáértést* tekintik, ugyanakkor munkájuk során leginkább a *kommunikációs*, *információelosztó szerepekbe* és ezekhez kapcsolt elvárások tömege közé szorulnak be, amely úgyszintén jelentős feszültség forrása.

Jelen írásunk a kutatási eredményeknek egy részét mutatja be: mindenekelőtt ismertetjük azt a *vezetői identitásmodellt*, amelyet a kutatás eredményeként korábbi modellek továbbfejlesztésével kialakítottunk, másrészt bemutatjuk a vezetői életutak során feltárt jellemző *forгатókönyveket*, ennek folytatásaként a tipikus *vezetői karrier-típológiákat*, majd pedig a *vezetői identitás és cselekvőképesség összefüggéseit*. Az elméleti háttér és az identitásmodellünk ismertetését követően a kutatás eredményeit mutatjuk be, a *non-profit szervezeti vezetők*re szűkítve.

A kutatás menete és módszertana

A kutatás két részből állt, egyfelől nonprofit szervezetekben és forprofit vállalatokban dolgozó vezetőkkel készítettünk interjúkat. Mindkét szektorban 20-20 vezetőt kerestünk meg egy strukturált mélyinterjú formájában. Emellett megvizsgáltunk öt különböző, Magyarországon működő vezetői programot és interjút készítettünk mind a megvalósítói oldal egy képviselőjével, mind néhány végzett résztvevővel.

A kutatás során összesen 40 mélyinterjú készült hálóbda mintavétellel, amelyet annyiban finomítottunk, hogy igyekeztünk figyelembe venni a nemek arányában az országos arányt (az Európai Unió női-férfi egyenlőség kutatásai szerint Magyarországon a vezetők kb. 30 százaléka nő).

1. táblázat. A kutatásban részt vevő interjúalanyok szektorális és nemek szerinti bontásban

	Nonprofit	Forprofit	Összesen
Nő	11	5	16
Férfi	9	15	24
Összesen	20	20	40

A mintánkban összesen 13 budapesti és 7 vidéki szervezet képviselője volt jelen, közülük 11 szervezetalapító vezető volt.

Az alábbiakban bemutatjuk a kutatásban szereplő nonprofit szervezeti vezetők által képviselt szervezetek néhány szempont szerinti megoszlását. Fontosnak tartjuk azonban kiemelni azt, hogy vizsgálódásunk középpontjában nem a szervezetek, hanem az egyének álltak, ezért a minta megválasztása során nem alkalmaztunk ágazati vagy szervezetméretre vonatkozó kvótát. Célunk az volt, hogy különböző méretű szervezetek képviselői és különböző ágazatok szereplői megjelenjenek, de a kutatás kvalitatív voltánál fogva nem céloztunk meg országos reprezentativitást.

A válaszadó 17 nonprofit vezető közül legtöbben (6 fő) a környezetvédelem, illetve a szociális ellátás (5 fő) tevékenységi területen, 3-3 fő pedig az oktatási, valamint a szakmai érdekképviselőknél, míg további három fő a szabadidős, kultúra, egészségügyi tevékenységi területekhez tartozó szervezeteknél töltött be vezetői posztot.

A válaszadó 17 nonprofit vezető átlagosan 10 éve töltött be vezetői posztot. Valamivel több, mint egynegyedük öt évnél kevesebb ideje, hárman 5-10 éve, míg a legtöbben a mintában 10-15 éve, de 15 évnél régebben csak három fő irányított nonprofit szervezetet.

2. táblázat. A kutatásban részt vevő interjúalanyok vezetői múltjának hossza

A vezetőként eltöltött idő	A mintában szereplő vezetők száma
5 évnél kevesebb	5
5-10 év	3
10-15 év	6
15 évnél több	3
adathiány	3

A megkérdezett szervezeti vezetők közül 17-en – a foglalkoztatottak száma alapján – kis- és közepes méretű szervezeteket irányítottak.

3. táblázat. A kutatásban részt vevő interjúalanyok által vezetett szervezetek mérete az alkalmazottak létszáma szerint

A szervezet által foglalkoztatott alkalmazottak létszáma	A mintában szereplő szervezetek száma
0-9	7
10-30	9
30-100	0
100 fölött	1
adathiány	3

A kutatásban részt vevő vezetők többsége (7 fő) közvetlenül tíznél több fő, egy kisvállalkozásnyi, míg öten 5-10 fő, és négyen egy kiscsoportnyi ember munkáját irányították (4. táblázat).

A módszertan kialakításakor érdeklődésünk tág horizontjában a szervezetek sikeres működése állt, erőteljesen fókuszálva a vezető munkája, szervezetben betöltött szerepe, személyes és szakmai sikerességének faktorai voltak vizsgálódásunk tárgyai.

4. táblázat. A kutatásban résztvevő interjúalanyok által irányított beosztottak száma

A vezető alá tartozó beosztottak száma	A mintában szereplő szervezetek száma
1-5 fő	4
5-10 fő	5
10 fő fölött	7
adathiány	4

A kutatás kvalitatív módszertanra épült, az adatgenerálás narratív interjútechnikával történt. Az interjúkban a hagyományos nyitott kérdések mellett a szupervízió módszertanából kölcsönzött kreatív technikákat is alkalmaztunk. Az interjú irányadó kérdései a *vezetői életút, motivációk, hitvallás, felelősségvállalás, nehézségek, hatalom, szerepek, re-kréáció, fejlődés és változás* témái köré csoportosultak.

A személy életútjára, identitására történő rákérdezés mögött az a feltételezés vezérelt minket, hogy az így elhangzó narratívákból olyan válaszok bontakoznak ki, amely kevésbé reflektált a megkérdezettben, így másképp nehezen kerülne felszínre. Arra kerestük a választ ezáltal, hogy melyek azok a magyarázatok, történeti szálak, amelyek az ember cselekedetei mögött meghúzódnak. Az interjúk szövegei a grounded theory¹ módszerhez hasonlatosan kerültek elemzésre, azaz a szövegek egészében kirajzolódó ismétlődéseket, mintázatokat egy új formában rendeztük az azonosított kulcsfogalmak köré.

A kutatás hátterét alkotó társadalmi kontextusról

Kutatásunk adatgenerálása a 2010. év első felében zajlott, amikor a gazdasági válság első hulláma utáni idők bizonytalanságát élte Magyarország is, amelyet a társadalomkutatók egy párhuzamos értékválsággal jellemeznek: *(a szervezetek) „olyan társadalmi környezetben működtek, amelyet a mertoni értelemben vett anómia (Merton 1980) – az elfogadott normák és a társadalmi valóság közötti konfliktus –, a fokozódó értékvesztés jellemezett.”* (Bartal 2009:11).

Az összetett globalizációs, integrációs és individualizációs folyamatok *fellazították a korábbi identitáskereteket*, amelyek ugyan szűk mozgásteret adtak az egyénnek, de szilárd támpontként szolgáltak az önszabályozás megalapozásához.

Az állandó újjászerveződést igénylő identitásra úgy is tekinthetünk, mint *„projektidentitások”* (Castells 1997) sorozatára. A projektkorszak embere ritkán gondolkodik életének nagy távlatairól, rövid- és középtávú terveket dolgoz ki, amelyekkel azonosulni tud, és egy-egy életszakaszban ezekre, mint megragadható célokra összpontosítja az energiáit. Míg hagyományos társadalomban a stabil identitás a sikeres élet záloga volt, ma ez akadályozó tényezővé válhat. Mai társadalmunk legfőbb értéke a *rugalmasság és az alkalmazkodóképesség*, hiszen *„egy jól szabott, tartós identitás nem teljesítmény többé, egyre inkább láthatóan teherré válik. A posztmodern életstratégia sarokpontja nem egy identitás megalapozása, hanem a rögződés elkerülése”* (Bauman 1999:6).

Kutatásunk során nagy figyelmet szenteltünk az egyénnek, mivel a társadalmi változások, és ezen belül pedig a szervezetekben végbemenő változások legfontosabb gyökerét az egyéni változásokban látjuk. A vezető szerepét olyan társadalomképben értelmeztük, ahol a világot alakító korábbi trendek és kategóriák megszűnnek vagy átalakulnak, ahol a stabilitás helyét a rugalmasság veszi át. Ezen a bizonytalan tengeren kormányozza hajóját az a vezető, aki saját identitásának formálásában még lehet, hogy a hosszú távú elköteleződésre törekszik, de tulajdonképpen csak egy-egy projekt erejéig tud szerződni még önmagával is. Miként tud ebben a külső-belső viharok által meghatározott közegben mégis eljutni a cselekvőképesség olyan fokára, hogy valós hatást gyakoroljon a szervezeti és társadalmi környezetére – ennek megértésére vállalkozunk a következő néhány fejezetben, a vezetői identitáskonstruálás folyamatának elméleti és empirikus elemzésén keresztül.

Az eredmények értelmezési keretét adó elméleti háttér bemutatása

A kutatás feltáró jellegéből adódóan, nemcsak az előzetesen megfogalmazott kérdéseinkre kerestük a választ, hanem a feldolgozás időszakában is kerestük azokat az értelmezési kereteket, amelyek az összegyűjtött adatok rendszerezéséhez, oksági viszonyok megtalálásához vezetnek. Így jutottunk el a vezetői identitás témájához, mivel a vezetői életutak és a vezetői cselekvés mindennapi mintázatait vizsgálva az összefüggések a belső értékek és meggyőződések, a vezetői önkép és a külső-belső elvárások összhangja felé mutattak. A kutatás rávilágított arra, hogy a vezetők életében szoros összefüggés van a jóllét és cselekvőképesség, a külső és belső elvárásokkal való harmonikus kapcsolat, illetve a vezető belső meggyőződéseinek terén való tudatosság és a személyes önreflexiós képessége között.

A narratív identitás elméletében és Heiner Keupp et al. (1999) identitáskonstrukciót bemutató modelljében találtuk meg a kiinduló keretet eredményeink rendszerszerű bemutatásához, amelyet a kutatás empirikus tapasztalatai alapján a szerepelmélettel ötvöztünk. Az ebből keletkező új modell alkalmassá vált arra, hogy a vezetői cselekvés, a vezetői szerep és a vezetői identitás összefüggéseit leírja.

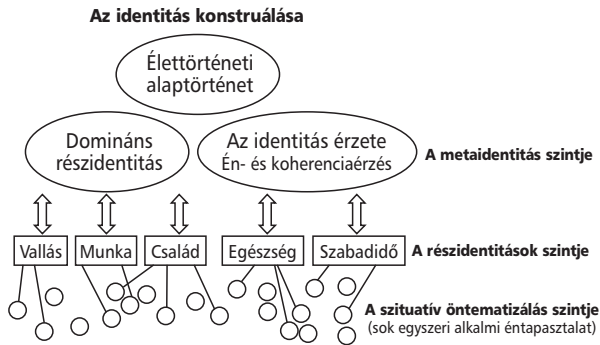
A narratív identitás. A szerteágazó identitásdefiníciók közös pontja, hogy az *önazonosság* és a *különbözőség*, illetve a *változás* fogalmait integrálják, az identitást az egyén és a társadalom kölcsönhatásának leképeződéseként értelmezve. Az identitás szociológiai fogalma azon alapul, hogy az egyén azonosságadata csak a másokkal való viszonyaiban értelmezhető. Vagyis, az identitáskonstruálás folyamata nem magányos alkotás, hanem a szocializáció eredménye. Az egyén önazonosságának és másoktól való különbszégének élménye *társas interakciók révén jön létre*. Napjaink összetett társadalmában az identitás ily módon gyakran egymásnak is ellentmondó elemeket foglal magába, az identitás koherenciájának kialakítása komoly feladat az egyén számára.

A narratív identitás viszonylag fiatal kutatási terület, amely viszont nagy ütemben hódít teret az irodalomtudomány területén csakúgy, mint a szociológiában, filozófiában,

pszichológiában, teológiában. A narratív identitás mindig konkrét élethelyzetben, interakciók során születik. Ahogy az ember önmagát a világban értelmezi, azzal keretet ad a konkrét tartalomnak, élete történetének, cselekedeteinek. Ez megfordítva is igaz: a történetek „írása” alakítja identitását.

A vezetői működést vizsgálva egy mindkét irányba ható, szoros összefüggés mutatkozott a vezető önmagáról alkotott képe és működés módja között. Keupp et al. (1999) szerint a szituációkban megalkotott én-tematizálások mentén alakul ki a részidentitás, ezeket egyfajta generalizált identitásérzéssel kötjük össze, majd „*az identitásérzet tudatos része egy narratív önreprezentációhoz vezet, a biográfiai magtörténethez*” (Keupp et al. 1999:217). A részidentitások különböző élethelyzetekhez kötődnek, mint például család, munkahely, vallás. A rendszeralkotás egyik ősi formája a történetek létrehozása, amelyek egymásba integrálhatók és átlátható ívet kapnak. Keupp modellje azt ábrázolja, ahogy a sok, egyszeri éntapasztalatra alapozott élethelyzeteknek megfelelő részidentitás alapján konstruálódik az identitás, amelynek része a magtörténet és a koherencia-érzés.

1. ábra. Az identitás konstruálása Keupp et al. (1999) alapján

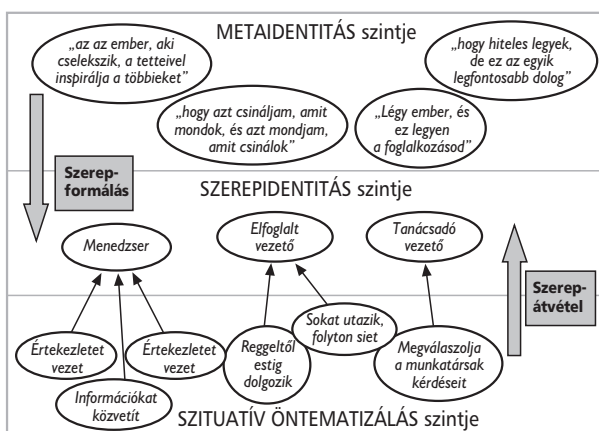
Az identitás és a szerep kapcsolata. Az éntudat a meadi szimbolikus interakcionizmus megközelítésében az egyén kapcsolati hálójában, a többi emberrel kölcsönhatásban alakul. Vagyis a társadalom, mint egy második természetünk formál, a személyiség az én és a társadalom két pólusa közt alakul, és az identitás nem más, mint permanens átjárás a belső és külső világ között.

A belső identitásérzet és a látható mindennapi cselekvések közti térben jelennek meg a szerepek. A cselekvések minősége, a külsőleg elvárt szerepelvárások és a belső világunk vezérmotívumai, személyes példaképeink, vezetői „ideológiánk” a hétköznapokban használt „stílusunk” szerepmegvalósításainkban nyilvánul meg. Egy vezető esetén a munkatársak nem feltétlen tudják megmondani (noha lehetnek megérzéseik), hogy a vezetőt mi vezérli, de a szerepmegéléseiről vannak tapasztalataik. Eszerint a szerepnek egyszerre van funkciója az egyén társadalomba való bekapcsolódásában és a személyes énérték kialakulásában.

Dinamikus vezetői szerepidentitás modell. Különböző identitáselméletek egybehangzóan állítják, hogy az identitás motivációs rendszerként is funkcionál, azaz a viselkedést és cselekvést orientáló, szervező funkciója van. Emellett még fontosabb, hogy az önazonosság érzete egyben a cselekvés előfeltétele, mivel ez az, amely megfelelő támpontot tud biztosítani az egyén számára a társadalomban ahhoz, hogy cselekvőképes legyen.

A vezető működési minőségének meghatározásakor az identitás hatását kutatva előszörban Keupp et al. (1999) narratív identitásmodelljére támaszkodtunk, annyi továbbfejlesztéssel, hogy az eredetileg statikus modellbe ötvöztük a szerepelméleti folyamatok dinamikus elemeit (szerepátvétel, szerepteremtés). Az általunk kidolgozott modell a 2. ábrán látható.

2. ábra. Vezetői szerepidentitás modell

Forrás: saját szerkesztés.

A **szituatív öntematizálás szintjének** nevezett legalsó szint az eredeti modellel azonos módon a mindennapi cselekvések, konkrét döntések szintje. Ide tartoznak a vezetői munka különböző, napi rutinban ismétlődő tevékenységei, pontosabban a vezetők ezekkel kapcsolatos éntapasztalatai.

A részidentitások szintje, amely a különböző életterületeket tematizálja, az egyén ideáltipikus elképzeléseit tartalmazza és szorosan kötődik a szociálpszichológia szerepfogalmához, mivel igen közel áll a szerepazonosulás folyamatához, illetve a meadi szerepidentitáshoz. Mivel a szerepelméleti kategóriák jól rávetíthetők a kutatásunk tapasztalataira, a vezetői szerep kulcsfontosságára, ezért **szerepidentitások szintjének** nevezzük.

A harmadik szintet az elsőhöz hasonlóan szintén a keuppi értelemben használjuk és a **(meta)identitás szintjének** nevezzük, annyiban korlátozva azt, hogy „**domináns részidentitásként**” a vezetői identitást figyelhetjük meg. Ezen a szinten vizsgálódásunk

során az „én- és koherenciaérzés” megnyilvánulásait (narratíváit) kerestük, és ezek határait a vezetői szerepekben való viselkedésre.

Az eredmények feldolgozása során a cselekvőképesség és az identitás kapcsolata állt figyelmünk középpontjában. Az identitásképzés egy értékelő folyamat, amelynek során az egyén a tapasztalatait integrálja, elemzi és értékeli. Ez a folyamat a szituatív öntematizáláson kívül négy további konstrukcióhoz vezet (amelyek közül az első három a bemutatott identitásmodell három szintjén figyelhető meg): a *részidentitások*, az *identitásérzet* és az *élettörténeti alaptörténet (magtörténet)* konstruálásához, amelyek eredménye az *egyéni cselekvőképesség* (Keupp et al. 1999).

Az események állandó értékelése és élettörténetünk újraszerkesztése befolyásolja az *önképet* és ebből az értelemképzési folyamatból származik az *identitás koherenciaérzete*, amely a *cselekvőképesség* érzetét támogatja. Az identitásképzés folyamata tehát nem áll másból, mint az egyéni életeseményekre való reflektálásból, valamint az identitás koherenciaérzetének megteremtéséből a reflektált élettapasztalatok közötti értelmi kapcsolat konstruálása által. E két fogalom és az egyéni cselekvés kapcsolata kutatásunk fontos vizsgálódási területe lett.

A cselekvés és az identitás összefüggését mutatja, hogy a magas koherenciaérzettel rendelkező emberek jobban tudják az érzelmi, kognitív forrásaikat, intra- és interperszonális kapcsolataikat mobilizálni, valamint elégedettebbek is az életüket tekintve – összefoglalva jobban „boldogulnak” Keupp et al. (1999) megközelítése szerint.

Eredmények

Az élettörténeti forgatókönyvek. Ha elfogadjuk azt, hogy az ember identitásképzésében a narratíváknak fontos szerepe van, óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy vajon milyenek ezek a narratívák. Hiszen a narratívák is nagyon sokfélék lehetnek, többféle forgatókönyv szerint íródnak. Egy valami azonban közös bennük: mindegyiknek van irányultsága. A narratíva mindig szól valamiről. Konkrét tartalmak, kapcsolatok, történések, helyszínek, események és ezek értelmezése töltik ki önazonosságunk tudatát. A különböző forgatókönyvek használata nemcsak véletlenszerű, hanem részben tudatos, részben tudattalan konstrukció eredménye, és mint ilyen, a vezetők identitásáról, beállításáról, első iránykeresésükről is tükörképet mutat.

Elmesélés közben rendszerezzük az eseményeket, fontossági sorrendbe állítjuk őket, esetenként váltunk az idősíkok között, máskor lineárisan írjuk le az események láncolatát. Az elmondással változik, „szűkül” a világ de egyszersmind rendezetté is válik. A narratíva sajátja, hogy nemcsak leírja, rendszerezi az eseményeket, hanem teremti is a valóságot. Erről írja McAdams: „*ahhoz, hogy saját magunkkal összhangban jó és értelmes életet élhessünk, egy olyan hősi elbeszélést, »mítoszt« hozunk létre, amely életünk lényegét fogalmazza meg*” (McAdams 1993:9).

A vezetői életútnarratívák elemeit vizsgálva alapvetően három különböző típusba sorolhatók az elmesélt történetek az alapján, hogy a vezetői életutat az élettörténet mely

eseményeiből szerkeszti meg az elbeszélő, vagyis mi a *történetyszerkesztés elsődleges logikája*.

A vezetői életúttípusok egy *belső-külső egyenes mentén* helyezhetőek el a narratíva elemei és ez elbeszélő viszonya szerint. „Belülről kifelé” haladva az életúttípusok a következők: a *személyes, a szakemberi és a pozíció fókuszú történetek*.

A személyes fejlődéstörténet. A személyes fejlődéstörténetek közé azokat a vezetői életutakat soroltuk, ahol az elbeszélő elsősorban saját tanulási folyamatának, a vezetéssel kapcsolatos attitűdjei formálódásának állomásaiból építi fel vezetővé válásának történetét. A gyermekekora visszanyúló történetek között családi és gyermekközösségi élmények kerülnek hangsúlyos szerepbe. A *családi* történetekben az elbeszélők leggyakrabban a családban betöltött szerepet említik meghatározóként. A másik meghatározó közeg ezekben a történetekben a *gyermekkori kortárs* közösség, az itt betöltött informális vezetői szerepről, de több esetben jelennek meg „formális” vezetői pozíciók is, amelyeket az elbeszélők ifjúsági mozgalmi keretekben (cserkészet, úttörőmozgalom) töltöttek be.

„...az óvodában én a Tenkes kapitányában, amikor eljátszottuk az udvaron, én már akkor szerepeltem. Winnettout is imádtam, tehát az ilyen vezető karakterek, azok a kedvenceim voltak mindig is, és valóban én voltam az az ember, aki felül a biciklijére és elindul és becsönget a többiekhez, hogy gyertek. [...] És én ezt nem direkt csináltam. Ez így jött, hogy én mentem ki először, és én mentem be utoljára és jöttek velem a többiek.” (40 éves nő, nonprofit szervezeti vezető)

A vezetői élettörténetüket, mint személyes fejlődéstörténetet értelmező vezetőket *hosszabb, gazdagabb vezetői életútnarratíva* jellemzi, amelyekben a többieknél nagyobb arányban kapnak helyet az egyes életüteseményekkel kapcsolatos tudatos reflexiók. A vezetői mindennapok narratívájában megmutatkozik, hogy elsősorban ők azok, akik *gazdag, kidolgozott narratív identitásukkal és személyes önreflexióra való képességükkel* meg tudják teremteni a koherenciaérzést a maguk számára. *Erős öntudatuk* segítségével könnyebben küzdenek meg az elvárások sokszor egymást is keresztező sokaságával, pozitívabb önkép és nagyobb fokú elégedettség jellemzi őket. A vezetést elsősorban mint az *emberekkel* való munkát ragadják meg. Ez a vezetéssel kapcsolatos értékek terén a legnagyobb tudatosságot mutató csoport.

A szakemberi fejlődéstörténet. Ebbe a típusba azok a narratívák kerültek, amelyek valójában szakmai életúttörténetek, amelyek egy szakmában betöltött vezetői pozícióba „torkollanak”: szakmai események (fontos projektek, elért eredmények) láncolatából épülnek fel.

„Akkor erre lehet rajzolni a 2003-as évet, amikor a kapcsolat az ausztriai klímaszövetséggel. Úgy hiszem a másik ilyen kulcsszám az a [...] Itt egy ilyen projektben vettünk részt szerintem talán nem érdekes annyira. A 2007-es év volt, mikor éghajlatvédelmi területen több ilyen szervezet [...]. Így egy ilyen közös éghajlatvédelmi programot indított. [...] A következő pont az egy ilyen nagyobb EU-s program. Ez 2008. Sikerült elnyerni egy nagyobb támogatást, hogy továbbfejlesszük ezeket a tevékenységeket.” (38 éves férfi, nonprofit szervezeti vezető)

A vezetői életutat indító elemek között gyakori a felsőfokú tanulmányok kezdete. A történetek közös pontja, hogy az elbeszélő túlnyomórészt azt emeli ki, hogy ekkor kapta élete első komplex feladatát, projektjét, amelynek kapcsán menedzsmentkézségeit kellett kamatoztatnia, fejlesztenie.

„Ott kisebb csapatokkal, 3-4 fős teammel projekteket vittünk. Rendezvényt, kiadványt, amit éppen egyetemistaként lehetett csinálgatni. Az volt a szakmai gyakorlatszerzésem időszaka is...” (34 éves férfi, nonprofit szervezeti vezető)

Az elbeszélőkre jellemző, hogy *nagyon erősen identifikálják magukat szakemberként*, szakemberi önazonosságukhoz vezetői pozíciójukból kifolyólag valamiféle részleges vezetői azonosságtudat kapcsolódik. A történetyszerkesztés logikája, amely a vezetővé válást egy szakmai karrier adott pontjaként értelmezi, azt mutatja, hogy az elbeszélők számára a *vezetői lét szakemberi mivoltuk nélkül nem is értelmezhető*. Mindennapi történeteikben gyakoriak a szerepkonfliktusos helyzetek. Az elbeszélésekben az önreflexió különböző szintjei jelennek meg. Többen közülük tudatosan reflektálnak alapvető szerepkonfliktusokra és ezzel kapcsolatos küzdelmeikre. A mindennapok kihívásaiban való „boldogulásukkal” kapcsolatos én-tapasztalatukra jellemző, hogy nyilvánvalóan nem elégedettek.

A pozíció fókuszú történet. A pozíció fókuszú történetek azok az életútnarratívák, amelyek szinte kizárólag kinevezések és munkakörváltások sorozatát követik nyomon, a vezetői identitás látszólag erősen kötődik a formális vezetői pozícióhoz. Az interjúk alapján az ilyen típusú történetek a vállalati szektorban gyakoribbak, ahol a szervezeti felépítés általában hierarchikusabb, ezért egy tipikus „felfelé ívelő” karrierút rendszerint változatosabb, több állomást számlál, mint a nonprofit szektorban, ahol a szervezetek jelentős részében egyetlen valós vezetői pozíció van.

A nonprofit szektorból ide tartozó történetek leggyakrabban a karrierút korábbi fázisaiból, más szakterületeken szerzett tapasztalatok közül a formális vagy informális tanári szerep betöltését említik, mint vezetői életút-állomást:

„...tehát 37 éves koromban lettem vezető. Addig is voltam osztályfőnök, mi voltam még [...] osztályfőnöki munkaközösség-vezető, iskolai könyvtáros, tehát voltak olyan [...]. Tanár voltam 12 évig, tehát voltak ilyen vezetői szerepek.” (46 éves, férfi, nonprofit szervezeti vezető)

A *pozíció fókuszú vezetői élettörténet* kidolgozatlan, *szinte kizárólag státushoz kötött* vezetői identításra utal. Az így megkonstruált vezetői életútnarratívák *rövidségük és töredezettségük* okán kevés felületet hagynak az értelmezésre. A narratíva részletessége, kidolgozottsága és a szituatív öntematizálások szintjén megjelenő történetyszerkesztés arra utal, hogy ezeket a vezetőket *alacsony önreflexiós* szint jellemzi.

Karrier-tipológiák. Vizsgálatunk során csakúgy mint a szakmai-élettörténeti narratívákra, a karrier utakra is nagy figyelmet fordítottunk, mert azt tapasztaljuk, hogy a szervezeti életbe történő bekerülés motívumai nagyban meghatározhatják azt, hogy az adott vezető milyen szemléletben, milyen küldetéssel végzi munkáját. Ezen felül rákérdeztünk arra is, hogy milyennek képzelik a szervezetből kivezető újtukat, vagyis azt, hogy hogyan látják azt az időt, amikor már nem itt fognak dolgozni. Ezzel azt szerettük

volna vizsgálni, hogy a vezetői pozícióba való bekerülés története megírja-e előre a vezetői pozícióból való kikerülés történetét, és hogy milyen tényezőkből áll össze az a vezetőknél tapasztalt jelenség, amelyet *nélkülözhetetlenségi csapdának* szoktunk nevezni. Ez a csapda az a gyakran tapasztalt helyzet, amikor a szervezet és a vezető oly mértékben összefonódik, hogy már nem lehet látni, hogy a szervezet képtelen-e tovább élni mint ameddig a vezető megbízatása tart, vagy a vezető képtelen-e szabadulni a saját szervezeti szerepétől.

A vezetői szerepbe való bekerüléstörténetek vizsgálata alapján négy jól elkülöníthető kategóriát tudunk kialakítani.

1. Az alapítók csoportja az elnevezés alapján egyértelmű: azok tartoznak ide, akik jelen voltak a szervezet alapításától fogva, ők hozták létre a szervezetet vagy a létrehozók közé tartoznak. Jellemző rájuk a magas szintű felelősségvállalás, az új dolgok alkotásának értékékként kezelése, a szakmai professzionalizmusra törekvés. Mindannyiuk esetében elmondhatjuk, hogy foglalkoztatja őket, hogy mi lesz a szervezet sorsa az ő távozásuk után, de a legtöbbjükönél megjelenik olyan érzelmi motívum, ami az elengedés nehézségét mutatja.

„Nagyon hiányoznék nekik személyiségemben, tapasztalatommal, tudásommal, sokoldalúságommal. Megkeresnének, hogy adjak tanácsot.” (67 éves férfi, nonprofit szervezeti vezető)

„Olyan, mintha valaminek az anyja lennék, a szakmai tudásomat felajánlom, és a fiatalabb kollegák megkeresnek.” (56 éves nő, nonprofit szervezeti vezető)

2. Hasonlóan gyakori kategória azon vezetőké volt, akik valamely **meghívás útján** kerültek a vezetői szerepbe. Ezen meghívás-történetek között találhatunk olyanokat, amelyek szakmai tudásnak szólnak, és olyanokat, amelyek személyes kapcsolathálózatnak köszönhetőek. Vannak olyan narratívák is, amelyek a *„véletlenek”* köntösébe bújtatott karriertörténetnek számítanak (vagyis az elmesélő véletlenek sorozatának címkézi saját történetét, amely más aspektusból egy sikeres karrierépítő munkának is ítéltető. A *„véletlen”* mint motívum az alacsony tudatosságot, a nem-reflektált életutat mutatja). Jellemző rájuk, hogy szinte kivétel nélkül *elégedettek* azzal a döntésükkel, hogy elfogadták a vezetői szerepre szóló meghívást, és pozitívan beszélnek a szakmai élettörténetük kezdeti időszakáról.

A meghívásos kategória esetében az volt az előzetes hipotézisünk, hogy itt olyan vezetői történeteket találunk majd, amelyekben nehezebb a szervezettől és a vezetői szereptől való függetlenedés, elválás, mivel a személyek egyfajta *személyre szabott küldetés-ként* élik meg a vezetői meghívást, és a küldetés *„kötelez”* (és egyben *meg is köt*). Ez a hipotézis olyan esetekben igazolódott, ahol egy szervezeti *krízis* kezelésére szólt a meghívás, vagyis speciális képességeket és tudást képvisel a vezető a szervezetben, amely a krízisből való kiutat megteremtette.

„ami attól, hogy ott vagyok, természetesen működött, az most mind nem működik. De hát ebből látszik, hogy az akkor nem vált szerves részévé a szervezetnek [...], de én mindig próbáltam nevelni az utánpótlást, én hurcoltam magammal a fiatalokat és próbáltam mutatni, hogy meg mint, de miután ezeknek a dolgoknak egy része szombat, va-

sárnap van, nem mentek olyan szívesen. [...] És ez, gondolom, hogy az én személyiségemből adódott, mert [...] mert hát addig ez nem létezett és most, hogy én nem vagyok ott, most nincsen. Tehát ez alatt a pár hónap alatt eltűnt ez a sok minden, tehát ebből gondolom, hogy ez hozzám volt köthető. De ez ugye akkor nem is olyan jó, mert nem szervesült a szervezetben.” (54 éves nő, nonprofit szervezeti vezető)

Ugyanez az interjúalany arra a kérdésre válaszolva, hogy milyen lenne az ő élete a szervezet nélkül: „Nem igazán tudom elképzelni. Én úgy vagyok vele, hogy amíg jól érzem magam, addig mindent, és hogy ha nem akkor egyik a pillanatról a másikra el tudok olyan dolgokat engedni, amiről azt gondoltam, hogy soha. De itt most még nincs az a pillanat.”

3. A karrierutasként elnevezett kategóriánkba azok a vezetők tartoznak, akik a klasszikus karrierlétrán lépdeltek fel a vezetői szerepük felé. A legtöbbjüknél ez a lépés egy tudatos döntés vagy munkahelyváltás következménye volt, egy valaki említi a vezetővé válása kapcsán sok küzdelmet és nehézséget, de ezek is inkább kihívásként jelennek meg a narratívában. Ebben a csoportban is megjelenik mind a kötődés és a vezetőtől való függés motívuma, mind pedig a kényszervezeti motívum.

„Már jelezték is a munkatársak, hogy ha én nem lennék itt, akkor ők sem dolgoznának itt. Szóval vannak ilyen visszajelzések, hogy azért így függenek tőlem.” (34 éves férfi, nonprofit szervezeti vezető)

4. Kényszervezetőből kevesebbet találtunk, mint amit az előzetes tapasztalataink alapján vártunk volna. A kényszermintázat mögött az előző vezető hirtelen távozása és a szervezet növekedése áll. A három történetből egy olyan, amely a tipikus nonprofit „áldozat-vezető” képét tükrözi. Ezekre a történetekre jellemző, hogy az elbeszélő a vezetővé válásának történetében rengeteg esetben emeli ki a saját alkalmatlanságát, valamint a helyzet megszorított voltát, amelynek következtében a kilépés pedig nem egy valós alternatíva:

„Az a helyzet hogy nem volt nagyon más, aki ezt elvállalta volna, a korábbi elnökünk lemondott, nem akarta ezt csinálni. És akkor viccesen azt szoktuk mondani, hogy trónfosztás volt, tehát hogy az elnökségi tehát ez nem tipikus [...] Most próbálok visszagondolni. Az a baj, hogy nagyon itt van most ez a negatív fátyol előttem [...] Ha én most kimennék, akkor nagyon sok mindent húznék ki. Nem működne. Beszéltünk erről [...] tehát nem működik, szétmegy akkor a szervezet.” (39 éves nő, nonprofit szervezeti vezető)

Összegzésként elmondható, hogy a vezetővé válás történetei során két fontos mintázat rajzolódott ki, amely általánosítható. Az egyik a *nemet mondani nem tudó áldozatvállalása*, amely tipikusan a kényszervezetőkhöz kapcsolódik, jellemzően a nonprofit szektor sajátja: amikor nem azok kerülnek vezetői szerepbe, akiket a képességeik alkalmassá tesznek, hanem azok, akiknek olyan fontos az ügy, hogy bár nem lenne rá ambíciójuk, mégis igent mondanak a vezetői szerepkörbe való meghívásra.

„Hát ebben benne volt az is, hogy más jelölt nem volt, és [...] az látszott, hogy ha én nem, akkor senki más, tehát hogy ez így kicsit rám ragadt.” (37 éves férfi, nonprofit szervezeti vezető)

A másik jelenség pedig a *tehetséges szakember vezetői kényszere*, amely annak következménye, hogy a Magyarországon uralkodó és a szervezeti kultúrákban jellemző, hogy a ranglétra tetején csak vezetői szerepek vannak. Aki felfelé szeretne lépni, akkor is kénytelen vezetői szerepet vállalni, hogyha bár szakmailag nagyon kompetens, de a vezetéshez egyáltalán nincs adottsága.

„Nem akartam vezető lenni, nincsenek is ilyen ambícióim, ez így adódott. Az, hogy vezető vagyok [...] hát én inkább szakember szeretek lenni, a szakmával foglalkozni. [...] hát, ez szükséges rossz.” (34 éves férfi, nonprofit szervezeti vezető)

A kilépések narratívái. A vezetői szerepbe való belépéstörténetek mellett vizsgáltuk a lehetséges kilépésről szóló narratívákat is. Háromféle típusba tudtuk sorolni azokat a mintázatokat, amelyek láthatóvá váltak.

A **Független** kategóriába kerültek azok, akik bármikor el tudják képzelni, hogy más-hol folytatják karrierjüket, akár már vannak is alternatíváik, és tudják, hogy a tudásuk, munkájuk mit ér a munkaerőpiacon. Jellemző rájuk, hogy van más, olyan erős részidentitásuk, amelyben a tenni akarásuk, felelősségvállalásuk megnyilvánul.

A **Kötődő** kategória tagjai jellemzően azok a vezetők, akik ugyan elmondják, hogy milyen fontos lenne a függetlenségük megteremtése, de elbeszélésük más részleteiben világossá válik: olyan mértékben ragaszkodnak a szervezeti szerepükhöz, amely lehetlenné teszi az elválást. Náluk jellemzően a vezető elakadása, kötődése teremti meg a függelmi helyzetet: amennyiben a vezető elveszítené a szerepét, identitásának egy akkora része tűnne el, amely szinte feldolgozhatatlan.

A **Nélkülözhetetlen** kategóriába pedig azok a vezetők kerültek, akik a szervezet életciklusából vagy helyzetének bármely más jellemzőjéből fakadóan, nem nélkülözhetők az adott pillanatban. Olyan helyzetek tartoztak ide, ahol nem a vezető oldalán alakult ki a függés, hanem a szervezet függ a vezetőnek például a kapcsolatrendszerétől, tudásától, személyes képességeitől. Ezekben az esetekben nem lenne időserű a vezetőváltás, de nem biztos, hogy elakadásról van szó.

A vezetői szerepbe való „beragadás” kapcsán tovább vizsgáltunk. Azt szeretnénk volna megérteni, hogy milyen tényezők segíthetnek abban, hogy a személy meg tudja őrizni a szereptől való függetlenségét is, vagyis ne alakuljon ki a vezetői szereppel kapcsolatos olyan mértékű összeköttetés, amely korlátozza a személy szabadságát. Ebben az elemzésben azt találtuk, hogy azok a vezetők tudnak viszonylagos érzelmi függetlenséggel és egészséges távolsággal beszélni a szerepükhöz fűződő kapcsolatukról, akik életük valamely más területén „küldetéses” munkát végeznek, vagyis valami olyasmit, ami felelősségvállalással jár, és társadalmi hasznosságérzetet hoz (például: közösségi vezetőként való működés, jelentős hobbi, önkéntesség stb.).

Ebből arra következtethetünk tehát, hogy a vezetők *hasznosság/kompetenciaszükséglete* az, amely a vezetői székbe való „bezártságot” előidézheti. Amennyiben erre a szükségletre erőforrás szempontból tekintünk rá, azt láthatjuk, hogy itt is a „több lábon állás” vezet a kiegyensúlyozottság és függetlenség irányába. Hiszen, ha a vezető életének több színterén is megélheti a kompetenciáját és társadalmi hasznosságát, akkor könnyebben tud független lenni bármelyiktől.

A vezetői identitás és a „boldogulás” képessége. A kutatásban egyik fő érdeklődési területünk volt a „vezetői jóllét” lehetősége és feltételei, azaz hogy mitől függ, hogy a vezetői pozíció betöltői, akik az átlagosnál nagyobb felelősséggel és magasabb elvárásokkal néznek szembe a mindennapjaikban, képesek-e a megküzdésre és harmóniát teremteni saját szakmai és személyes életükben. Ezt a fajta magasabb cselekvőképességet és jóllétet feleltettük meg a korábban bemutatott Keupp-féle „boldogulás” fogalmával, amelyet az elmélet szerint a kidolgozott és koherens identitással rendelkező emberek birtokolnak. A „boldogulás” képességét és mintázatait több oldalról igyekeztünk megközelíteni a kutatásban. Modellünk alapján fő kiindulási pontunk a vezetői szerep, pontosabban a vezetői pozícióhoz tartozó szerepkészlet és annak működtetése volt.

A szerepek megragadását egy interjúkérdés segítségével a korábban bemutatott modell alsó szintjéről – az egyes helyzetekben véghez vitt *cselekvések szintjéről* – indítottuk. A mindennapok cselekvéseinek feltárásából láthatóvá vált, ahogyan az ezek a cselekvések a szerepidentitások szintjén nyálábokba rendelődnek és egy-egy szerepet alkotnak. Ezen szerepek közül a legmeghatározóbb a *kommunikátor*, az *„elfoglalt vezető”, a delegáló-ellenőrző szerep (menedzser)*, és a *tanácsadó-szakértő volt*. Ebből a felsorolásból azt fontos látni, hogy a vezetők mindennapjait sokkal inkább a „menedzser” mint a „leader” szerepek töltik ki, tehát az operatív működésmód sokkal hangsúlyosabb, mint az irányítói.

A mindenkori szerepviselkedés meghatározó tényezője a *szerepelvárásokhoz való viszony*. Egyes jellegzetes szerepek estében, mint amilyen a vezetői szerep is, a külső elvárások egy speciális fajtájaként számos sztereotípiával találkozhatunk.

Az „elfoglalt vezető” képeinek ilyen markáns megjelenése – a vezetői szerepek között – felvetette a kérdést, hogy a valós leterheltség mellett vajon mennyiben motiválta a válaszokat a vezetőkkel kapcsolatos általános sztereotípiáknak való megfelelés. Feltételezésünket alátámasztották egy másik interjúkérdésből származó eredmények is, amelyben éppen a vezetői sztereotípiákról kérdeztük az interjúalanyokat.

A szerepekhez kapcsolódó, kívülről jövő, illetve saját, belső elvárások találkozásának döntő pontja, hogy mit észlel és ért meg a vezető a környezete visszajelzéseiből? Hogyan látja magát mások szemével és hogyan hat ez a saját önképére? Ezt egy szerepjáték-gyakorlattal vizsgáltuk, amelyből kirajzolódó portrék bőséges forrásai azoknak az elvárásoknak, amelyekkel a vezetők nap mint nap szembesülnek.

A megkérdezett vezetők megterhelő mértékben érezték úgy, hogy nem képesek megfelelni a velük szemben támasztott elvárásoknak. Az elvárások közelebbi vizsgálatához a válaszokból az elmarasztaló tartalmú jellemzéseket, megfogalmazott hiányokat emeltük ki, majd tematikusan csoportosítottuk. A csoportok élén a *következetesség hiányát, a túlzott szigort, a delegálás hiányát és a korlátozott jelenlétet találtuk*. Az elvárások sorából az is látható, hogy a megkérdezettek több ponton egymással ellentétes elvárásokat tapasztalnak a mindennapokban. Ezek egy része összhangban van saját belső elvárásaikkal, más részüket, mint „igaztalan kritikát” élik meg.

Az interjúk egészéből kirajzolódó egyéni narratívák alapján a vezetők többsége alkalmazkodik a rá vonatkozó elvárásrendszerhez, a megfigyelhető viselkedések a külső-belső kontroll attitűdskáláján a külső szélsőség felé tolódnak. A szerepviselkedés sok esetben a szerepek reaktív teljesítésének, *szerepátvételnek* nevezhető. Feltűnően kevés esetben találtuk nyomát a szerepekhez való „kreatív” viszonyulásnak, a saját értékrend alapján történő *szerepformálás* világos megjelenésének.

A Magyarországon csak elvétve megtalálható, vezetőkre irányuló kvalitatív kutatások egyike, az *Aranykalitkában* címmel megjelent, fiatal vállalatvezetőkéről szóló kutatás (Bokor–Radácsi 2007) „bújócskamotívumnak” nevezi azt a jelenséget, amikor a vezetők különböző kérdésekkel kapcsolatban egymásnak ellentmondó véleményeket fogalmaznak meg. *„Bújócska ez is: itt is vagyok, ott is vagyok, ez az ember is vagyok, olyan ember is vagyok. Attól függően, hogy ki kérdez, attól függően, hogy az adott szöveggörnyezetben mi a »helyes« vagy leginkább elvárható válasz.”* (Bokor–Radácsi 2007:192). A jelenség okait keresve a szerzők eredményeinkhez hasonló jelenségekre mutatnak rá: *„a környezet igényeihez való könnyű alkalmazkodás ugyanakkor arra is utal, hogy hiányzik vagy nem kellően erős az az értékrend, ami a különböző szerepek belső szervező, integráló ereje lehetne.”* (Bokor–Radácsi 2007:192).

Az elméleti részben, posztmodern identitás jellemzésénél már szóba került, hogy míg a stabil identitás a hagyományos társadalomban a sikeres élet záloga volt, mai társadalmunk legfőbb értéke a rugalmasság, így egy *rögzített identitás* akadályozó tényezővé válhat. Az egyéni értékek és attitűdök mellett, amelyek több esetben mutatkoztak meg többé vagy kevésbé manifeszt módon az interjúnarratívákban. A vezetői identitást az interjúterv egy konkrét kérdésén keresztül is igyekeztünk megközelíteni, amelyben a *vezetők személyes filozófiáira, ars poeticájára* kérdeztünk rá. Célunk volt, hogy megtudjuk, mennyi tudatosság jellemzi a vezetőket e téren, vannak-e saját maguk és a külvilág számára megfogalmazott meggyőződéseik a vezetés terén. Látványos volt, hogy a *megkérdezett vezetők nagy hányada az interjúkérdés kapcsán gondolkodott el*, reflektált tudatosan vezetői meggyőződéseire először. A meglévő „mozaikdarabok” összeillesztéséhez maga a kérdésfeltevés, illetve a reflektív működés gyakorlata hiányzott: a vezetői életút összegyűjtött tapasztalásai kevesek esetében emelkedtek tudatosan reflektált szintre. A válaszokkal kapcsolatban említésre méltó még a megfogalmazások tekintetében, hogy „saját hitvallásukat” igen gyakran egyes szám harmadik személyben fogalmazták meg a válaszadók, hogy *„milyennek kellene lennie egy vezetőnek”*. A saját ars poeticák ezáltal eltávolodtak az elbeszélőtől, személytelenné váltak, úgy festettek, mint egy vezetőtudományi kézikönyv tartalomjegyzéke.

A fejezet elején említettük, hogy a vezetői cselekvőképességre és a jóllét állapotára vonatkozó „boldogulás” képességének feltétele az *identitás koherenciája*. Az egyes interjúkat egészében vizsgálva ezért igyekeztünk az identitás koherenciájának minőségére utaló jegyeket találni.

A koherenciát két szinten is értelmeztük: egyrészt, az egyén vezetői identitása koherens-e önmagában? Másrészt, a vezetői éntudat koherens része-e az egyén identitásá-

nak? Természetesen az identitás mint mentális konstrukció, nagyon nehezen megragadható, így a kutatásban arra volt lehetőségünk, hogy annak tudatos, reflektált nyomait keressük az interjúkban. Az interjúk egészét vizsgálva kisebb részben találtunk teljesen koherens identításra utaló narratívákat. A vezetői identitás az interjúalanyok kevesebb mint harmadánál jelent meg a személyes énkép koherens részeként. Az egyik legtranszparensebb, tudatosan reflektált ilyen példa az alábbi idézet:

„...én nem választom el, hogy én mikor vagyok vezető és mikor nem vagyok az. Ha nem én vagyok, aki vagyok, csinálom, amit csinálok, szerintem ez egy életforma. Szerintem a mindennapokban ugyanazzal küzdök vezetőként, mint amivel nem vezetőként.” (40 éves nő, nonprofit szervezeti vezető)

A nem koherens, töredezett vezetői identitás jelenségének különböző megjelenési formáival találkoztunk. Meglepő volt a vezetői szereppel való azonosulás teljes hiányának viszonylag magas száma, amely elsősorban olyan nonprofit szervezetekben dolgozó vezetők estében fordult elő, ahol a szervezeti kultúra számára idegen az erős hierarchikus felépítés.

„Maga az egyesület... ez ugye nagyságánál fogva, tehát, hogy alapvetően egy ilyen hét fős stáb van, amihez jönnek a szakértők. [...] Tehát vannak segítők, de nincs egy ilyen hierarchikus felépítés. Ennél fogva nekem nincs is túl nagy vezetői képem, vagy nem is tudom, hogy ezt hogy lehetne megnevezni.” (38 éves férfi, nonprofit szervezeti vezető)

A vezetői szerep távollátásának egy másik jellegzetes mechanizmusaként több esetben tapasztaltuk, hogy a megkérdezett önmagát határozottan *alkalmatlannak mondja* a vezetői szerep betöltésére.

„Hát ez is egy nehéz dolog, mert én azt szoktam magamról mondani – és az első perctől ezt mondom – hogy én nagyon rossz vezető vagyok. Tehát semmilyen olyan vezetői tulajdonságom nincsen, ami egy sikeres vezetőt jellemez.” (52 éves nő, nonprofit szervezeti vezető)

Összefoglalva a vezetői identitás és a „boldogulás” mintázatainak összefüggéseivel kapcsolatos eredményeket, a legfontosabb tapasztalatunk: a vezetői önreflexió gyakorlásának jellemző hiánya. A kutatásban megkérdezett vezetők mindennapi élethelyzeteik és életük nagyobb távlatainak tapasztalásait csekély mértékben emelik tudatos szintre. Számos esetben nem a reflektív készség, hanem a tudatosításra alkalmat adó, mások vagy saját maga által megteremtett helyzet hiányzik. Összevetve ezt azzal a kutatással is megmutató jelenséggel, hogy a vezetők megterhelően nagy mennyiségű, szerteágazó elvárásnak megfelelően élnek mindennapjaikat, a reflexiók gyakorlat hiányának jelentősége abban is tetten érhető, hogy a vezetőknek nincs eszköztáruk feloldani a szerepelvárások szorításának feloldására. A személyes narratívák egészéből azt láttuk, hogy a megkérdezetteknek az a kisebbség képes vezetői szerepében a jóllét állapotát elérni, akik a reflektív működés által kidolgozott képpel rendelkeznek önmagukról és élethelyzeteikről, amely a magasabb cselekvőképességük alapja.

Összegzés

Történeteink alapstruktúráikban közvetítik azt a viszonyrendszert, ahogy a világhoz viszonyulunk. Az egyéni és szervezeti életutak összefonódásából következően a vezetők tekintetében ez a rendszer nem csak egy egyén viszonyulása a világhoz, de a szervezet *társadalomban elfoglalt helyét* is kijelöli. A vezetők egyéni történeteik megkonstruálásával, „felfűzésével” a szervezetük történetét is írják egyben, és ezzel tudatosan vagy nem tudatosan, kijelölik a társadalmi szintű felelősségvállalásukat, hatásukat is. Láthattuk, hogy ezeknek az életutaknak és karrierutaknak a forгатókönyvei a vezetők nagy részénél kevéssé reflektáltak – ha mindezt a lehetőség oldaláról tekintjük, akkor azt mondhatjuk, hogy nagy lehetőség, erőforrás rejlik az egyéni és szervezeti életutak feldolgozásában, amely a tudatosabb építkező, tervező munka, láthatóbb jövő és a nagyobb szabadságban meghozott felelősségvállalás, döntéshozatal felé mutat.

A szabadság kérdéskörére mutatott rá a vezetői karrierutakkal kapcsolatos másik alap felismerésünk is, amely szerint a megkérdezett vezetők jelentős része a *szervezettől, szerepétől való függésben vagy belső szabadság hiányában* – a nélkülözhetetlenség csapdájában – éli mindennapjait, amely gyakran megterhelő feszültséggel is jár. A kutatás tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy a szabadság és elköteleződés, döntéshozatalhoz kapcsolódó készségek fejlesztése, valamint a *függetlenséget és elköteleződést* egyszerre biztosító szervezeti keretek megalkotása a különböző szintű vezetőképzések és vezetőfejlesztő programok alaptémája kell, hogy legyen.

A harmadik fontos továbbmutató gondolat, ami a feldolgozott témák kapcsán kirajzolódik, a *vezetői önreflexiós képesség fontossága*. Az elemzett narratívák sokaságából láthattuk azt, hogy a vezetői szereppel kapcsolatos, sokaknál a mindennapokat átszövő diszkomfortérzés és a cselekvőképesség korlátozottsága abban rejlik, hogy hiányoznak az önreflexió alapvető készségei, az identitás tudatosított elemei. Mint láthattuk, azok a vezetők tudják biztosítani saját maguk mentális jóllétét a szerepükben, akik képesek tudatos módon tekinteni saját értékeikre, vezérelveikre, szakmai életük visszatérő motívumaira. Ennek hiányában csak a feszültség bénító hatását azonosítják, és nem találják a megoldásokhoz szükséges eszközöket. A vezetői szerephez tartozó hatalommal azok tudnak jól élni, akik képesek hatalmat gyakorolni önmaguk felett. Kutatásunk eredményeinek fényében arra biztatnánk a jelen és a jövő vezetőit, hogy fordítsanak figyelmet saját személyes és szakmai életútjuk gondozására és identitásuk felfedezésére.

Irodalom

- Bartal Anna Mária (2008): *A válság elején – a nonprofit trilemmáról, valamint a „jó” és a „rossz” civil társadalom kérdéseiről*. Civil Szemle, 1–2., 8–21.
- Bauman, Zygmunt (1999): *Turisták és vagabundok. A posztmodern kor hősei és áldozatai*. Magyar Lettre Internationale, 1999 tél, 35.
- Bokor Attila–Radácsi László (2007): *Aranykalitkában – Fiatal vállalatvezetők a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest: Alinea.

- Bögre Zsuzsanna (2007) (szerk.): *Élettörténet a társadalomtudományokban*. Pázmány Társadalomtudomány 6., Budapest–Piliscsaba: Loisir.
- Castells, Manuel (1997): *The Power of Identity – The Information Age: Economy, Society and Culture*, 3., Oxford: Blackwell.
- Csepeli György (2007): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Drechsel, Wolfgang (2002): *Lebensgeschichte und Lebens-Geschichten: Zugänge zur Seelsorge aus biographischer Perspektive*. Gütersloh: Gütersloher/Chr. Kaiser.
- Erős Ferenc (2001): *Az identitás labirintusai. Narratív konstrukciók és identitás-stratégiák*. Budapest: Janus–Osiris.
- Felmérés a jövő vezetői készségeiről és attitűdjéről. A vezetők 22-es csapdája – http://commonpurpose.org.hu/media/193006/22escsapdaja_jelentes.pdf
- Glaser, Barney–Strauss, Anselm (1998): *Grounded Theory*. Bern: Huber.
- Heltai Erzsébet–Tarjányi József (2004): A mélyinterjú készítése – és az elkövethető hibák forrásai. In: Letenyei László (szerk.): *Településkutatás. Módszertani szöveggyűjtemény*. L'Harmattan–Ráció Kiadó, Budapest, 501–543.
- Keupp, Heiner, Ahbe, Thomas, Gmür, Wolfgang, Höfer Renate, Mitzscherlich, Beate, Kraus, Wolfgang, Straus, Florian (1999): *Identitätskonstruktionen – Das Patchwork der Identitäten in der Spätmoderne*. Hamburg: Rowohlt.
- Klein Sándor (2002): *Vezetés és szervezetpszichológia*. Budapest: Edge 2000 Kft.
- László János (1999): *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Budapest: Scientia Humana–Kairosz.
- McAdams, Dan P. (1993): *The Stories We Live By – Personal Myths and the Making of the Self*, New York: Morrow, 1993.
- Pataki Ferenc (2001): *Élettörténet és identitás*. Budapest: Osiris.
- Pataki Ferenc (2007): Identitás – személyiség – társadalom. In: Lengyel Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Pálíncó Éva (2010): *Fiatal kutatók életútja és szakmai identitása*. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem.
- Pólya Tibor (2007): *Identitás az elbeszélésben: Szociális identitás és narratív perspektíva*. Budapest: ÚMK.
- Rákai Orsolya–Z. Kovács Zoltán (2001) (szerk.): *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban*. Budapest–Szeged: Gondolat Kiadói Kör–Pompeji.
- Siba Balázs (2010): *Isten és élettörténet*. Budapest: Loisir.
- Tengelyi László (2007): *Élettörténet és sorsesemény*. Budapest: Atlantisz.
- Váriné Szilágyi Ibolya (1994): *G. H. Mead eredeti szerepfogalma és későbbi változásai*, Szociológiai Szemle, 4., 3–20.
- Vajda Júlia–Kovács Éva (2002): *Élettörténet-kutatás a szociológiában. Identitás és narratíva*. In: Felkai Gábor–Molnár Attila Károly–Pál Eszter (2002) (szerk.): *Forrásvidékek. Társadalomtudományi tanulmányok Némedi Dénes 60. születésnapjára*. Budapest: Új Mandátum, 352–366.

Jegyzet

- 1 A grounded theory (megalapozott elmélet) olyan kvalitatív megközelítés, amelyben a kutatók az elemzés fázisában nem a korábbi elméleti feltevéseikből indulnak ki, hanem ezeket zárójelbe téve a konkrét empirikus tapasztalatok szisztematikus elemzésével lépésről lépésre építik meg az elméleti értelmezéseket és magyarázatokat. Bővebben lásd még Glaser és Strauss (1998).

KÖZÖSSÉGI ALAPÍTVÁNYOK MAGYARORSZÁGON

– a Ferencvárosban és azon túl

Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás

„Azt hiszem, a várakozást az alkotás egy bizonyos módjaként kell megtanulnunk. Gondosan el kell vetni a magot, szorgalmasan öntözni a veteményt, és biztosítani kell a növények számára az önmaguk által szükségesnek ítélt időt. [...]

Meggyőződésem, hogy ha a politikusok és az egyszerű polgárok megtanulják a szó legnemesebb értelmében vett várakozást, azt a fajtát, amely a dolgok belső rendje iránti tisztelet megnyilvánulása, azé a rendé, melyet teljes mélységében nem ismerhetünk meg soha, és megértik, hogy a világon mindennek megvan a maga ideje, s hogy amellet, amit ők akarnak a világtól és a történelemtől, ott van az is, amit a világ és a történelem akar, akkor nem olyan kilátástalan az emberiség jövője, amilyennek néha tűnik.” (Václav Havel)¹

Bevezetés

2011. december 30-án a Fővárosi Bíróság jogerősen bejegyezte a Ferencvárosi Községi Alapítványt. Ennek a jogi aktusnak a szimbolikus és tényleges jelentőségét kihasználva szeretnénk a Civil Szemle megtisztelő kérésének eleget téve visszatekinteni a Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhely² közösségi alapítványokkal kapcsolatos hároméves munkájának néhány aspektusára.

Írásunkban kísérletet teszünk annak megfogalmazására, hogy miért, és miért úgy kezdtük el a munkát, ahogy elkezdtük. Továbbá, milyen tapasztalatokra tettünk szert ferencvárosi tevékenységünk során, valamint mi vezette az időközben kialakuló, a Ferencváros határain túlnyúló tevékenységünket. A felkérésnek megfelelően inkább az általunk látott összefüggésekre, az elképzelésünket alapvetően formáló körülményekre és azok hatásaira, valamint tevékenységünk jellemzőire koncentrálnak, és nem a mögöttünk lévő három év munkájának részletes leírására. Saját tevékenységünkről írva elkerülhetetlen a nagyfokú szubjektivitás. Ezt vállalva invitáljuk a téma iránt érdeklődőket olvasásra, véleménynyilvánításra.

Az elindulástól kezdve fontosnak tartottuk eredményeink, kudarcaink, tapasztalataink dokumentálását. A reflexiókat elengedhetetlennek tartottuk feladataink elvégzéséhez és munkánk fejlesztéséhez. Ezek bemutatása jó lehetőséget kínál a civil szervezetek tevékenységével kapcsolatban megmutatkozó átláthatósági és elszámoltathatósági elvárásoknak való megfelelésnek is. (Az itt leírtak egy része más módon, más kontextusban már nyilvánosságot kapott.)³

Azt is szükségesnek tartjuk leszögezni, hogy a közösségi alapítványokkal kapcsolatos akciókutatásunkra úgy tekintünk, mint a hazai civil szektorban folyó számtalan, újdonságot hordozó (fejlesztő) munka *egyikére*. Érdekessége talán abban rejlik, hogy egy olyan koncepció⁴ gyakorlati megvalósítására tett kísérlet, amelynek hasznosságát sokan megfogalmazták az elmúlt húsz évben, néhány szervezet bele is kezdett a munkába (Scsaurszki 2007b), azonban ma Magyarországon mégisincs – a maga teljességében működő – közösségi alapítvány⁵. Tanulmányunkat éppen ezért, és mindenekelőtt a közösségi alapítványok gyakorlati megvalósításáról gondolkozó szakembereknek ajánljuk, és azok számára is érdekes lehet, akiket egy hosszú távú fejlesztőmunka részletei érdekelnek.

A közösségi alapítványokról általában

Az első közösségi alapítvány 1914-ben jött létre az USA-beli Clevelandben és 1979-ig csak az észak-amerikai kontinensen működött néhány száz. Azonban az elmúlt 20 évben a közösségi alapítványok számának látványos növekedésének és – földrajzi értelemben – elterjedésének lehettünk tanúi. 2000-ben már 905, 2010-ben pedig 1680 közösségi alapítvány működött a világ öt kontinensén (WINGS 2010).

A fokozott népszerűséggel párhuzamosan alakult ki a közösségi alapítványi mozgalomban az az igény, hogy minél precízebben megfogalmazzák azt, hogy mikor nevezhető egy szervezet közösségi alapítványnak. Helyspecifikus jellegéből következően nincs két egyforma közösségi alapítvány, így a különböző kontinenseken létrejött közösségi alapítványok is igen-igen eltérők. Ennek ellenére – a közösségi alapítványok közötti, határokon és kontinenseken átnyúló, egyre erősödő együttműködés egyik eredményeképpen – kikristályosodtak a közösségi alapítványok legfontosabb ismérvei.

Amikor 2009 elején elkezdünk komolyabban gondolkodni a közösségi alapítványokkal kapcsolatos munkáról, fontosnak tartottuk, hogy egy viszonylag egzakt definíció alapján dolgozzunk. Az induláshoz elfogadtuk egy korábbi publikációnkban (Scsaurszki 2007) megjelenteket, amely felhasználta a 2000-es években keletkezett nemzetközi szakirodalom egyik legtekintélyesebb képviselőjének munkáját (Sacks 2005), valamint a régióban addig megfogalmazódó tapasztalatokat⁶. Ezek alapján a közösségi alapítvány alkalmazott körülírása ekképpen alakult:

- olyan bejegyzett nonprofit szervezet, amely egy meghatározott földrajzi helyen (kerület, város, kistérség, megye stb.) élők egész közösségét szolgálja;
- vezetésében az adott közösség minden fontosabb szegmense és szereplője képviselteti magát;
- jól tájékozott a közösség helyzetét, ügyeit, problémáit és a problémák lehetséges megoldásait illetően;
- független szervezet, azaz semmilyen szervezetnek, intézménynek vagy magánszemélynek nincs rá meghatározó befolyása;
- tevékenysége három fő területet ölel fel: adománygyűjtés, adományosztás és közösségépítés;
- átlátható és elszámoltatható módon, az adott ország törvényeinek megfelelően működik. Különösen fontos, hogy a törvényi kötelezettségeken túl mindent megtegyen, hogy a közösség előtt elszámoltatható legyen.

Magunk között ezt tekintettük a közösségi alapítványok „általános koncepciójának”, amelyet – kiegészítve a helyi források kivételes hangsúlyával – közös gondolkodásunk alapján előbb a hazai viszonyokra, majd a ferencvárosi gyakorlati munka során a kerületi helyzetre adaptáltunk.

Kezdeti elképzeléseink, dilemmáink

Miért kezdtünk bele? Mindhárman a hazai civil szektorban dolgozunk évek óta, és számos olyan, a civil szervezetek finanszírozásával kapcsolatos nehézséggel találkozunk, amelyek akadályozzák munkánkat, és általában is aggasztónak tartunk. Úgy éreztük, hogy a „problémák” közül a következőkkel foglalkoznánk szívesen:

1. *A civil szervezetek túlzott függése az állami-önkormányzati pályázatokon keresztül, illetve a pályázatok nélkül elosztott támogatásoktól és megítélt szerződésektől.* Ez a helyzet nehezzé teszi állami-önkormányzati prioritásokkal nem egybevágó tevékenységek finanszírozását, a civil szervezetek megfelelő „távolságtartását” az államtól, és a kellenél kiszolgáltatottabbá teszik a szervezeteket ezeknek a forrásoknak.

2. *Az adományosztás egyoldalú „fejlődése”.* Egyre jobban hiányzik a támogató és a támogatott közötti tényleges párbeszéd, a közös érdek és cél kölcsönös elismerése, az egymástól való tanulás vágya és lehetősége. A személytelen, technikai megoldásokra és az adminisztratív ellenőrzésre koncentrált adományosztás térnyerésével csökken a civil szervezetek eredményeinek, tapasztalatainak hatékony felhasználásának lehetősége, erő-

sődik az adományozó és támogatott közötti bizalmatlanság amelyek pedig növelik a civil szervezetek munkájával kapcsolatos kételyeket.

3. *Az országos, központilag elosztott források erős dominanciája a helyi forrásokkal szemben.* Ez a helyzet a nagyobb, az országosan jobban ismert szervezeteknek kedvez, és hátrányt jelent a helyi szükségletekre reagáló kisebb szervezeteknek, a be nem jegyzett csoportoknak, valamint az éppen induló újszerű kezdeményezéseknek. Az utóbbiak kevésbé találnak igényeiknek megfelelő, rugalmas pénzügyi támogatást és szakmai segítséget munkájukhoz, és úgy láttuk, hogy ezzel a szektor megújulásának fontos forrásai kerülnek veszélybe. Arról nem is beszélve, hogy a döntéshozók – gyakran jelentős – fizikai távolsága a helytől, ahol az általuk támogatott tevékenység hatása jelentkezik, azt eredményezi, hogy a támogatott szervezetek sokszor a kelletténél jobban figyelnek a potenciális távoli támogatókra és az ő elvárásaikra, mint a saját közösségükre (amelynek fejlesztését feladatul tűzték ki, és amely ehhez jelentős erőforrásokat is tudna biztosítani).

Alapvetésünk tehát az volt, hogy ezeknek a negatív trendeknek a kialakulásában a szektor felelőssége is azonosítható, ezért a civil szervezetek számára kedvező változtatásnak is innen kell elindulnia.

Úgy gondoltuk, hogy a hazai civil diskurzusban már többször felmerült közösségi alapítványi koncepció megfelelő választ adhat ezekre a problémákra. Ez nem teljesen előzmények nélküli, hiszen – tapasztalataink szerint – a közösségi alapítványokat meghatározó számos tevékenység (közösségi akciók felkarolása, adományozók népszerűsítése stb.) jelen van a magyarországi települések egy részén (igaz, általában ad hoc jelleggel, és nem egy szervezeten belül).

Ugyanakkor úgy láttuk, hogy a közösségi alapítványok a fenti nehézségek enyhítésénél sokkal nagyobb hasznot is hajthatnának közösségeiknek! A közép-kelet-európai régióban lévő országok közösségi alapítványairól szóló irodalmat (Milosheva–Lewenstein 2000; Forrester–Huptychova 2002) és gyakorlati tapasztalatokat értelmezve arra jutottunk, hogy a jól működő közösségi alapítványok növelték az állampolgári aktivitást. A helyi konkrét problémákat megoldó civil szervezeteknek, be nem jegyzett csoportoknak és más közösségi intézményeknek nyújtott rugalmas pénzügyi támogatással emberek ezreit motiválták a közösségük számára hasznos önkéntes munkára. Emellett fejlesztették az adományozást, a filantrópiát; növelték a társadalmi felelősségvállalást helyi szinten az adományozni akaró magánszemélyeknek és vállalatoknak nyújtott magas szintű, személyre szabott adományozó programok tervezésével és azok megvalósításával. Segítették az önkormányzat munkáját a közösséget érintő közös problémák feltárásában, az érdekelt felekkel közös megoldások kidolgozásában és megvalósításában vállalt aktív részvétellel. Valamint támogatták a helyi gazdasági és közösségfejlesztő programokat országos és nemzetközi források bevonásával, és erősítették a társadalmi kohéziót, a helyi identitást a közösségükért tenni vágyó magánszemélyekkel és szervezetekkel közösen szervezett és megvalósított programokkal. Végül, de nem utolsósorban, a közösségi alapítványok bővítették a helyi közösség nemzetközi kapcsolatait a közösségi alapítványok globális mozgalmába való bekapcsolódással. Úgy gondoltuk, hogy ilyen szervezetek Magyarországon is elkelnének!

Fontos megemlíteni, hogy az említett racionális érvek mellett egyfajta szakmai-személyes ambíció is motivált bennünket: szerettünk volna egy – legalábbis a hazai kontextusban – újszerű feladat megvalósításába kezdeni.

Miért így kezdtünk bele? Annak eldöntéséhez, hogy miként (milyen stratégiával) állunk neki munkánknak számos körülményt mérlegeltünk. Ezek közül itt most csak a három legfontosabbat említjük:

Régiós tapasztalatok értelmezése.⁷ A környező országokban (Csehországban, Lengyelországban, Romániában, Szlovákiában) jelenleg működő közel 50 közösségi alapítvány elindulása számos hasonlóságot mutat:

- a régióbeli közösségi alapítványok jelentős része közel egy időben alakult (Lengyelországban és Szlovákiában az 1990-es évek végén, Csehországban és Romániában a 2000-es évek közepén-végén), kezdeti lépéseiket együtt tették meg;
- minden országban lett egy vagy több országos szervezet, amely célul tűzte ki a közösségi alapítványok országos szintű népszerűsítését és az induló közösségi alapítványok hosszú távú támogatását pénzbeli adományokkal és szakmai segítséggel;
- a közösségi alapítványok népszerűsítése és fejlődésük segítése a C. S. Mott amerikai magánalapítvány fontos célkitűzése volt, és ezért a cseh, lengyel, szlovák és román programokat közel tíz éven keresztül országonként több százezer dollárral támogatta.⁸

Megítélésünk szerint mindezek *együtt* játszottak komoly szerepet abban, hogy a környező országokban a közösségi alapítványok gyors elterjedését és fejlődését sokan sikertörténetként tartják számon.

Saját helyzetünket összehasonlítva egy „jó időben” induló lengyel vagy szlovák közösségi alapítványéval, arra jutottunk, hogy nincs reális esélyünk arra, hogy a közeljövőben külföldi vagy hazai forrásból hosszú távú szakmai vagy pénzügyi támogatást kaphatunk csak azért, mert közösségi alapítványokkal szeretnénk foglalkozni – tehát egyedül kell nekivágnunk a feladatnak. További hátráltató tényezőnek láttuk azt, hogy – az országos szinten a koncepciót népszerűsítő szervezet hiányából következően – nekünk kell megbirkóznunk az „*ezt itt nem lehet megcsinálni*” attitűddel. Ebben viszont nem voltuk egyedül, hiszen tudomásunk volt arról, hogy Egerben is „szerveződik” egy közösségi alapítvány és az egriek számos alkalommal népszerűsítették a koncepciót városukon kívül is.⁹ További pozitívumként könyveltük el, hogy személyes és szakmai kapcsolatainknak köszönhetően nagy mértékben tudunk már építeni a környező országok közösségi alapítványainak segítségére – erre a régióban elsőként induló közösségi alapítványok értelemszerűen nem támaszkodhattak.

Magunk elé tűzött feladataink. Civil szervezetek és szakemberek már korábban is népszerűsítették a közösségi alapítványi koncepciót Magyarországon. Tudomásunk volt arról is, hogy többen is próbáltak közösségi alapítványt létrehozni, de a kezdeti lelkesedésnek egy esetben sem lett működő közösségi alapítvány az „eredménye”. Ezek az erőfeszítések azonban nem voltak feleslegesek, mert kialakult egyfajta konszenzus, hogy a közösségi alapítványok hasznosak lehetnek Magyarországon – amennyiben azokat „meg lehet nálunk csinálni”. Ismerve a korábbi kezdeményezéseket és a népszerűsítő

erőfeszítések végeredményét (Scsaurszki 2007b), valamint saját erőforrásainkat és lehetőségeinket, reális célt akartunk kitűzni, olyat, amelyet nagy valószínűséggel el tudunk érni, és amely mások számára is hasznos eredményt hozhat.

Nagyon fontos volt számunkra, hogy a munka dandárját mi végezzük. Egyrészt azért, mert mindhárman a gyakorlati (terep)munkát szeretjük, másrészt pedig ezt láttuk a hitelességünk legfontosabb forrásának. Hiszen miképp lehetünk volna hiteles népszerűsítői és támogatói egy olyan elméleti koncepció megvalósításának, amiben nem csak nekünk nincs gyakorlati tapasztalatunk, de még senkinek sem sikerült az országban?

Milyen erőforrásokra építsünk? Szerettük volna a magunk számára megfogalmazott feladatot nagyobb kompromisszumok nélkül megvalósítani. Ismerve a hazai finanszírozási források céljait és jellemzőit, kezdetben nem feltételeztük, hogy külső forrásokra is számíthatunk, hanem kizárólag a Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhely belső erőforrásaira terveztünk építeni. A fenti szempontokat hosszasan elemezve a következő feladat körvonalazódott előttünk:

- Egy konkrét közösségen vizsgáljuk meg, hogy ott „elméletileg” létre lehetne-e hozni egy közösségi alapítványt – azaz megvannak-e azok a feltételek, amelyek az induláshoz elengedhetetlenek.
- A konkrét közösség Ferencváros, Budapest IX. kerülete lesz, mert ketten itt lakunk, és mert ehhez a kerülethez mindhármunknak személyes kötődése van.
- Munkánk során a lehető legnagyobb mértékben felhasználjuk a régiós tapasztalatokat, olyan formában is, hogy felkérünk két külföldi szakembert folyamatos szakmai tanácsadásra.
- Mindenekelőtt saját belső erőforrásainkra, önkéntes munkánkra, kapcsolatainkra, tapasztalatainkra építünk.
- Hosszan tartó, akár szüneteket is tartalmazó munkára készülünk, hiszen a kitűzött feladatot csak egyéb munkáink mellett, azok függvényében tudjuk végezni. Ezt figyelembe véve olyan ütemezést tervezünk, amely több helyen ad lehetőséget megállni, mérlegelni, és szükség szerint folytatni, vagy tisztességesen lezárni a munkát.

Ember tervez... változások és következményeik

Szinte a kezdetektől arra „kényszerültünk”, hogy kidolgozott elképzeléseinket folyamatosan felülvizsgáljuk és a felmerülő lehetőségekhez, a rajtunk kívül álló körülményekhez alkalmazkodva haladjunk előre a munkával. Az alábbiakban két körülményt említünk, amelyek kapcsolódtak a ferencvárosi munkánkhoz, hatással voltak rá, de a kerulettől függetlenül is értelmezhetők.

Akkor mégis pályázunk? De hogyan? Az első dilemmával még a tényleges (gyakorlati) munka elkezdése előtt szembesültünk. Ekkor derült ki, hogy három, éppen aktuális felhívásra is pályázhatnánk úgy, hogy – sikeres pályázat esetén – terveink egy részét pénzügyi támogatással és „nagyobb kompromisszumok nélkül” tudnánk megvalósíta-

ni¹⁰. A pályázás melletti döntés egyik következménye az volt, hogy – nem bejegyzett csoport lévén – szükségünk volt egy bejegyzett civil szervezetre, amivel szorosan együttműködve beadhatjuk (és siker esetén megvalósíthatjuk) terveinket. Így kezdődött együttműködésünk a Civitalis Egyesülettel. Kezdetben jogi, pénzügyi, adminisztratív támogatásra „szerződünk”, amelyre nagy szükségünk volt ahhoz, hogy a pályázattal járó beszámolási és egyéb kötelezettségeinknek maradéktalanul eleget tudjunk tenni. Az is világossá vált, hogy saját kapacitásainkat túlértékeljük, és nagyon jól jön az egyesület által felkínált segítség a tényleges terepmunkában is. Az már csak a hab volt a tortán, hogy az egyesület közreműködésével sikerült pénzbeli hozzájárulásokat gyűjtenünk a közösségi alapítvány alaptőkéjéhez jóval annak bejegyzése előtt.

A beadott pályázatok közül kettőt támogatásra érdemesnek ítélték a kiírók, és így hároméves munkánk egy *megközelítőleg másfél éves szakaszán bizonyos tevékenységek* finanszírozása biztosított volt. Ez egyben lehetőséget adott nekünk arra is, hogy újabb tapasztalatokon keresztül „finomítsuk” véleményünket a civil szervezetek hazai finanszírozási környezetéről. Összességében úgy értékeljük, hogy a pályázatokon elnyert támogatások segítségével sikerült számos olyan tevékenységet „gyorsan” elvégeznünk (publikációk, tanulmányutak, nemzetközi konferencia), amelyek azonnal rendelkezésre álló készpénz nélkül valószínűleg sokkal hosszabb ideig tartottak volna. A gyorsaságot segítette az is, hogy a pályázatokban szereplő tiszteletdíjainknak köszönhetően egy meghatározó időszakban több időt fordíthattunk „ferencvárosi tevékenységünkre”, mintha azt csak az önkéntes munkával végeztük volna. Tudtuk, hogy az egyik támogatónknál – szinte kizárólag – a tervek pontos megvalósítása és az adminisztráció a fontos, ezért ebbe a pályázatba „problémamentes” tevékenységekre kértünk támogatást, és nagyon ügyeltünk a jelenléti ívek pontos kitöltésére (is). Szép összegű támogatást kaptunk és kevés kérdést a megvalósítás során szerzett tapasztalatainkról. Ugyanakkor szívesen gondolunk vissza a Norvég Civil Támogatási Alapot kezelő szervezetekkel való együttműködésünkre: tőlük nem csak pénzt, hanem azt a rugalmas és támogató hozzáállást is megkaptuk, amelyre minden újszerű és bizonytalan kimenetelű kezdeményezésnek szüksége van. Ezt ki is használtuk, mert számtalan váratlan fordulat következett be programunk megvalósítása során, amelyek miatt a kitűzött célt nem, de az oda vezető utat jelentősen módosítanunk kellett.

A helyzet egyre rosszabb, de talán ez is segíthet... Már a tervezés időszakában érezhető volt, hogy a civil szervezetek jelentős része (de mások is) stagnálásként vagy éppen mélyülő válságként élte meg a 2006 utáni időszakot. Sokat hallottunk egyhelyben topogásról, kedvetlenségről, a kísérletezéshez szükséges energia hiányáról. Ezt tetézte, hogy a 2008 végén kezdődő gazdasági válság és a 2010. évi parlamenti és önkormányzati választásokat követő új politikai irányvonal következményeként – tapasztalataink szerint is – egyre erősebb elbizonytalanodás is jellemezte a szektort. Éppen akkor, amikor mindinkább világosabb lett, hogy a világ nagyot változik és ez változtatásra fogja kényszeríteni a civil szervezeteket is! Nem számoltunk azzal, hogy szervezetek tömegei tapasztalják meg bevételeik jelentős csökkenését, amely egyrészt tevékenységük jelentős megkurtításához, munkatársaik elbocsátásához vezetett, másrészt elengedhetlenné

tette jövőbeli munkájuk, és az „állami” forrásokból származó bevételeik szerepének radikális átgondolását.

A szűkülő források különböző irányú hatásokat gyakoroltak munkánkra. Ferencvárosi tevékenységünk nehezebbé vált, mert a kerületi magánszemélyek és vállalatok adományozási lehetőségei is csökkentek. Inkább a már korábban is támogatott ügyeket és szervezeteket támogatták, inkább természetbeni adományt adtak mint pénzbelt, és egyáltalán – érthető okból – nem szívesen beszél(get)tek közösségi célok támogatásáról akkor, amikor erre nem volt lehetőségük. Ugyanakkor országos szinten mind többen hangoztatták, hogy át kell gondolni a szektor finanszírozását, és új megoldásokat kell találni a civil szervezetek „nem állami” forrásokból származó bevételeinek növelésére. Kezdeményezésünket többen az „új megoldások” egyikének könyvelték el, ismerőseink – informálisan – rendszeresen érdeklődtek haladásunk felől, és számos lehetőséget kaptunk elképzeléseink nyilvános bemutatására is. Talán ennél is fontosabb, hogy az idő előrehaladtával egyre több szóbeli bátorítást és konkrét segítséget kaptunk, amelyek átsegítettek bennünket a „holtponton”.¹¹

A ferencvárosi munka

A kerületben 2009 januárja és 2011 decembere között elvégzett munkánk két nagy, egymást átfedő szakaszra bontható. Az első időszakban, 2010 őszeig-teleig, a Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhely tagjaiként dolgoztuk. Majd a 2010 őszen megalakult *Ferencvárosi Közösségi Alapítványt Szervező Csoport* tagjai lettünk. Ez a csoport vette át tőlünk – nagy örömünkre – a kerületi munka tervezését, irányítását, végrehajtását. Az elvégzett tevékenységek listáját is ebben a felosztásban írjuk le, remélve, hogy ez segítheti a gyakorlati munka elképzelését az elindulás részletei iránt érdekelődőknek.

Az első időszak (2009–2010). A Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhely tagjaiként tevékenykedtünk 2009 januárja és 2010 ősze között.

Az első időszakról reflektíven. 2010 vége alkalmas időpontnak tűnt az áttekintésre. Akkor a következőképpen fogalmaztuk meg tapasztalatainkat és értékeltük tevékenységünket, illetve annak hatásait¹²:

1. Az első két évet alapvetően sikeresnek értékeltük. 2009 elején álmodni sem mertünk arról, hogy 2011 első hónapjaiban másokkal közösen már konkrétan a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány megalapításán fogunk dolgozni. *Ez a siker teljes mértékben a Ferencvárosi Közösségi Alapítványt Szervező Csoport 12 tagja közös munkájának köszönhető!*¹³ Ebben mérföldkő volt az a döntésünk 2010 májusában, hogy a továbbiakban egy kisebb kerületi csoporttal próbálunk intenzívebben dolgozni: azokkal a személyekkel, akik – a kerülethez való komoly elkötelezettség mellett – nyitottságot mutattak a koncepció megismerésére.

A „zárt formákat” (pl. a négy szemközti vagy kics csoportos beszélgetéseket) részesítettük előnyben a csoport tagjaival és a csoporton kívül is, szemben a széles körű tájékoztató-népszerűsítő nyitott rendezvényekkel (pl. lakossági fórumok). Arra sem törekedtünk,

hogy minél több emberrel kerüljünk kapcsolatba, mert nem akartunk olyan kapcsolatokat kezdeményezni, amelyeket adott esetben ne tudtunk volna folytatni úgy, hogy abból az általunk kezdeményezett ügy és a megkeresett személy is gazdagodjon.

Szinte minket is meglepetésként ért, hogy (már) *2010 őszére kialakult a Ferencvárosi Közösségi Alapítványt Szervező Csoport*. A tizenkét fős Szervező Csoportban volt kerületi vállalkozó, ferencvárosi székhelyű nagyvállalat vezetője és munkatársa, művész és civil aktivista. A csoport tagjai olyan személyek, akik kilátnak/túllátnak saját miliójukból/ön, saját ügyeiket, munkájukat tágabb kontextusban helyezik, és ezáltal átfogóbb szemlélettel közelítenek a helyi közösség ügyeihez. Nem illenek rájuk az egyes szektorokkal kapcsolatosan gyakran hangoztatott sztereotípiák, és érdeklődésük és a munkában való részvételük okai is nagyon különbözők. Ami közös bennük, az a Ferencváros: szeretik a kerületet, szeretnének tenni érte, és ezt szívesen teszik olyan emberekkel közösen, akik az élet más területeiről jönnek. Az egyéni motivációkon túl a Szervező Csoport megerősítésében fontos szerepet játszottak a közös akciók, a közös tevékenységek, amelyek – a „külvilágnak” való bemutatkozás mellett – alkalmat nyújtottak a közös tervezésre és végrehajtásra, egymás „munka közbeni” megismerésére, valamint bemutatták, hogy mire vagyunk közösen képesek. Mindeközben rengeteget beszélgettünk a közösségi alapítványi koncepció ferencvárosi megvalósításáról.

Emellett hasznosak voltak a *tanulmányutak* Szlovákiába és Romániába: közelebb hozták egymáshoz az utakon részt vevő csoporttagokat, és a gyakorlatban is láthattuk a koncepció megvalósítását, amely ötleteket adott, hogy a Szervező Csoport mit és mit nem szeretne csinálni Ferencvárosban. A Szervező Csoportban rejlő tettekkészség és energia, valamint a rövid idő alatt elért apróbb-nagyobb sikerek világossá tették, hogy ez a csoport lesz a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány magja.

Ebben az időszakban a megerősített munkamódszer a rendszeres találkozók szervezése volt, amelynek során formálódtak a csoport munkájának alapvető vonásai. Ehhez elengedhetetlenek látszottak az „akciók” – azaz nem elég csak találko(zat)ni, beszélgetni, elméletben megfogalmazni, hogy mit akar a Szervező Csoport csinálni, hanem olyan „akciók” is kellene, amelyek lehetőséget adnak a „külvilágnak” való bemutatkozásra. Kezdetől fogva fontos volt az a bizalom, amellyel a csoport tagjai nevüket, arcukat, ismertségüket, hitelességüket, helyismeretüket, kapcsolataikat adták. Emellett meggyeztünk, hogy a közös munkát nem az egymással szembeni elvárásokra, hanem önkéntes vállalásokra építjük, a jó légkörre, a fokozatosan bensőségebbé váló kapcsolatokra.

2. Visszatekintve úgy találtuk, hogy az embereket sokkal inkább érdekelte a Ferencvárosról való beszélgetés mint a közösségi alapítványok koncepciójával való megismerkedés. Mivel mindenekelőtt a Ferencváros ragadta meg az emberek figyelmét, abból tudtunk kiindulni tehát, hogy van itt egy kerület (egy közösség) – vagy annak egy része –, amelyhez kötődnek, ahol és amiért már tettek és/vagy tennének a jövőben. A közösségi alapítványok koncepcióját – legalábbis az első beszélgetések során – nem sikerült elég érthetően elmagyaráznunk, tájékoztató brosránk is inkább szépnek, mintsem a megértést segítő írott anyagnak bizonyult. A koncepcióban főként egy nem teljesen világos

eszközt láttak a cselekedni kész kerülethez kötődő személyek, hogy tehessenek valamit – másokkal közösen – azért, amit nekik a Ferencváros jelent.

3. Számos olyan „külső” körülménnyel találkoztunk, amelyek komolyan befolyásolták munkánkat, mégpedig annak a specifikumnak köszönhetően, hogy mi hárman éppen 2009–2010 között éppen a Ferencvárosban kezdtük el aktívan vizsgálni egy közösségi alapítvány megalapításának lehetőségét. Az idő és a hely legfontosabb jellegzetességeinek a következőket tartottuk: 2010 a parlamenti és önkormányzati választások éve volt. Látna az egyre durvuló országos és helyi kampányokat, amelyek a közösségi cselekvéshez oly fontos emberi kapcsolatokat is rombolják, szinte mindenki hangsúlyozta, hogy a közösségi alapítvány számára fontos a pártpolitikától és az önkormányzattól való távolságtartás és a függetlenségének megőrzése. Ez markánsan megjelent a kialakuló Szervező Csoportban is, és talán ennek (is) köszönhető, hogy jelenleg nincs a csoportnak az önkormányzatban vagy a polgármesteri hivatalban dolgozó tagja, noha volt¹⁴, és talán hasznos volna, ha lenne. Helyi szinten érezhető (volt) egyfajta kedvetlenség, elbizonytalanodás, egyhelyben topogás, amelyet a kibontakozó gazdasági válság csak tovább fokozott. Egyfelől úgy találtuk, hogy nincs az embereknek energiája új dolgokra, mert a világ helyzete nem bátorítja őket arra, hogy kísérletezzenek. A kerületi nagyvállalatok alig-alig akartak az adományozásról beszélni, mert „nem olyan időket élünk, ahol még erre is lenne pénz”. Egy kisvállalat vezetője úgy fogalmazott, hogy számára morális konfliktust jelentene az adományozás ténye akkor, amikor a cég régi, megbecsült munkatársait bocsátja el a pénzhiány miatt. Másfelől ugyanakkor számos emberben egyfajta pozitív energia is kezdett gyűlni („Az nem igaz, hogy nem lehet itt semmit csinálni!”). Mintha a válság számukra is látható, konkrét következményei még inkább cselekvésre sarkallták volna őket. „És maguk hol voltak eddig?” – kérdezte tőlünk egy kerületi személy 2010 vége felé, miután világossá vált számára, hogy a közösségi alapítványi kezdeményezésünk komoly. Ez a kérdés rávilágított arra, hogy szinte senki nem ismert minket „civil aktivistaként” a kerületben, és mi sem ismertünk embereket a szakmánk révén és azon kívül. Ennek voltak, vannak hátrányai, hiszen szinte a semmiből kellett kapcsolatokat építenünk, ugyanakkor óriási előny is származik abból, hogy semmilyen más (kerületi) ügy nem kapcsolható hozzánk, nincs „előéletünk” a Ferencvárosban.

4. A 2009. és 2010. közötti munkánk egyik fontos eleme volt, hogy a közösségi alapítványok „általános” koncepcióját „adaptáljuk” a hazai viszonyokra. Azaz, elképzeljük, hogy a koncepció milyen helyet találhat magának a hazai társadalmi-gazdasági-civil környezetben, mely elemei lesznek itt hangsúlyosa(bb)ak mint külföldön, és melyek szorulnak háttérbe: milyen új elemekkel bővíthető az „általános” koncepció azért, hogy társadalmilag hasznos szerepet játszasson egy közösségi alapítvány Magyarországon. Eredeti elképzeléseinket több újságcikkben publikáltuk (Benedek–Kovács–Scsaurszki 2009b, 2009c, 2010b). Ezek azonban – a Ferencvárosban folytatott gyakorlati munkánk és Szervező Csoportban formálódó elképzelések következtében – a helyi viszonyokra és lehetőségekre vonatkoztatva megváltoztak, illetve finomodtak, a következőképpen:

- Véleményünk szerint a közösségi alapítvány koncepciója a részvétel szemszögéből is fölfogható. A közösségi alapítvány feladata, hogy a közösség minden tette kész tag-

jának lehetőséget nyújtson a közösségéért való cselekvésre úgy, ahogy az adott tag-nak a legmegfelelőbb: kis vagy nagy adományok nyújtójaként, önkéntesként, szerve-zőként, avagy éppen a közösségi alapítvány által támogatott tevékenységek (progra-mok) kiötlőjeként, megvalósítójaként, továbbvivőjeként, résztvevőjeként.

- Megerősödött bennünk az a kezdeti feltevés, hogy lehetséges a közösségi alapítványt „középre” pozicionálni, azaz egy olyan szervezetként kezelni, amelynek keretei között mindenki (leegyszerűsítve: mindhárom szektor képviselője) egyforma magabiztossággal tevékenykedhet, ahol mindenki egyformán otthon érezheti magát.
- A Szervező Csoport tagjai elkötelezték, hogy a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány a helyi kötődés, az adományozás és a közösségi részvétel kapcsán is a személyes, érték-alapú motivációkra épít. Ezek túlmutatnak a racionális megfontolásokon, a kölcsönös előnyök keresésén, a nyertes-nyertes (*win-win*) helyzetekre való törekvés hangsúlyo-zásán. E megközelítés különlegessé teheti a mi közösségi alapítványunkat, de a kifeje-zésére meg kell találnunk a megfelelő nyelvet és formákat.

5. Hármunk munkájának legfontosabb jellemzőit és azok hatásait a következőképpen láttuk. 2009 elején olyan munkatervet készítettünk, aminek időben és tartalom-ban is több kimenete látszott. Fontosak voltak számunkra a munka során a *megállók*, amelyeket önmagunknak hagytunk, hogy – szükség esetén – a tervet és a módszereket módosít-suk, pontosítsuk, vagy éppen a munkánkat tisztességesen befejezzük. A terv mindvégig jónak tűnt, de nem ragaszkodtunk a „precíz” végrehajtásához, ahhoz, hogy minden lé-pést pont úgy, és abban a sorrendben hajtsunk végre, ahogy azokat elterveztük. Inkább a célokat tartottuk szem előtt, és a kialakuló helyzetet, a jelentkező kihívásokat igyekeztünk értelmezni, és szakszerű válaszokat adni rájuk. Mindvégig nagyon fontos volt számunkra, hogy nem ígértük meg senkinek, se magunknak, se támogatóknak, se érdeklődőnek, hogy mindenképp lesz egy közösségi alapítvány a Ferencvárosban – ez pedig szabadsá-got és függetlenséget adott. Hittünk abban, hogy a közösségi alapítvány egy megvalósít-ható és hasznos koncepció, mert ismertünk és láttunk is rá példákat. A kérdés az volt, hogy „itt és most” meg lehet-e csinálni? Ez a közel másfél éves munka után arra válto-zott, hogy: „Igen, és hogyan?”, és ezen túl pedig a „Hogyan tovább?” lett a főkérdésünk.

Hasznosak voltak számunkra a felkészülés „hosszú hónapjai” – 2009 elejétől szept-emberig –, amelyek rengeteg beszélgetéssel, hangos gondolkodással, álmodozással, ku-tatással, felderítő munkával teltek el. Ez alatt az időszak alatt hárman még jobban megis-merkedtünk egymással szakmailag és magánemberként is. A felkészülés után közel 50 ferencvárosi személyt kérdeztünk meg személyesen a közösségi alapítványok koncepció-járól és a kerülethez való *érzelmi* kötődéséről. Annak ellenére, hogy egy szép külalakú és egyszerű nyelvezetű brosúra segítségével mutattuk be a közösségi alapítványok koncepció-ját, beszélgetőtársaink sokkal szívesebben beszéltek a kerületről és kötődéseikről. Ez kezdetben némi csalódást okozott nekünk, de végül ez lett az a téma, ami mentén el tudtuk indítani munkánkat.

Fontos volt, hogy a kialakuló Ferencvárosi Közösségi Alapítványt Szervező Csoport munkájában olyan csoporttagokként próbáltunk részt venni, akik hajlandóak voltak akár vezető szerepet is vállalni, mivel – kezdetben – többet tudtunk a közösségi alapítványok-

ról, mert több időt tudtunk szentelni a munkának stb.; de nem akartuk egyedül meghatározni azt, hogy mivel és hogyan foglalkozzon a csoport a kitűzött cél elérése érdekében. Ezzel párhuzamosan – a Szervező Csoport tudtával, de a csoport keretein kívül – folytattuk azt a szakmai munkát, amelynek a közösségi alapítványok koncepciójának kerületen belüli és kívüli népszerűsítése volt a célja. Ettől a ponttól kezdve tehát két különböző, de egymást kiegészítő szerepben dolgoztunk.

Az egész munka folyamán nagyon sokat kaptunk a külföldi szakértőinkkel történt rendszeres találkozóktól. A három-négy havonta megtartott személyes találkozóinkon Alina Porumb és Boris Strečanský¹⁵ – széles körű tapasztalatainknak köszönhetően – segítettek számos fontos kérdés több szempontú megvitatásában (mint például a saját szerepeink tisztázásában a munka különböző fázisaiban, vagy éppen a különböző választási lehetőségek mérlegelésében egy-egy konkrét szituációban).¹⁶

Számtalan dilemmával is szembesültünk munkánk során. Az egyik legfontosabb ezek közül a munka beláthatatlan hossza: néha úgy éreztük, hogy egy soha be nem fejeződő történetbe kerültünk, amelyből nem lesz könnyű felelősen távozni, amikor eljön ennek az ideje. Még sohasem dolgoztunk együtt olyan projekten, amelyben két év alatt „csak” az alapokat sikerült lerakni, és el sem tudtuk képzelni, hogy hol és mikor lesz annak számunkra vége. Úgy éltük meg az elmúlt két évet, hogy sikerült olyan célt kitűznünk magunk elé, amelyet kezdettől fogva fontosnak, hasznosnak és vállalhatónak éreztünk, és aminek elérése folyamatos szakmai kihívást jelentett számunkra. Ehhez olyan munkamódszereket választottunk, amelyek szimpatikusak voltak nekünk, megfelelő alkalmazásuk szakmai kihívást és fejlődési lehetőséget adott nekünk. Egyik hónapról a másikra egy olyan munkában „találtuk magunkat”, amely sok szempontból ideálisnak tűnt: hosszú távú, komplex, alkotó (valamit létrehozni, ami még nincs), szinte teljesen nyitott (a folyamat „organikusságának” fenntartása fontosabb volt az – egyébként csak nagy vonalakban meghatározott – cél elérésénél), izgalmas (rengeteg kihívást rejtő), konkrét (adott helyhez, időhöz, viszonyokhoz stb. köthető), örömteli (sokat neveltünk), végül, de nem utolsósorban amiatt, hogy a munkát nem egyedül, hanem közösen végeztük – először hárman, majd még többen. Sajnos kevés ilyen típusú feladattal találkoztunk!

Külső értékelés az első szakaszban. Saját reflexióinkat ki akartuk egészíteni egy külső szempontból – tehát a munkánkban nem részt vevő személy által – elvégzett értékeléssel is, mert úgy gondoltuk, hogy a kettő együtt ad megfelelő alapot a következő szakasz tervezéséhez. A külső értékelés elvégzésére, egy zártkörű pályázat után, a Tanácsadók a Fenntartható Fejlődésért Egyesület két munkatársát, Horváth Kingát és Farkas Istvánt kértük fel 2010 decemberében. Feladatként azt határoztuk meg, hogy segítsék átgondolni, „miképp folytassuk a munkát ahhoz, hogy legyen Ferencvárosban közösségi alapítvány”. Elsősorban tehát, nem az érdekelt minket, hogy mit és hogyan (milyen „minőségben”) valósítottunk meg, hanem az, hogy az elvégzett munkából, az elért eredményekből és elszenvedett kudarcokból, valamint az adott helyzetből mi következik az előttünk álló hónapokra nézve. Az értékelőktől azt vártuk, hogy támpontokat, újabb gondolatokat, új szempontokat kapjunk a tervezésünkhöz. A munka elvégzéséhez az értékelők rendelkezésére bocsátottunk minden nyilvános és belső anyagunkat, beadott pályáza-

tainkat és a pályázatok megvalósításáról írt jelentéseket, valamint arra kértük őket, hogy kérjék ki a Szervező Csoport néhány tagjának, valamint külföldi segítőink véleményét is. Végül, de nem utolsósorban azt kértük az értékelőktől, hogy a bennük megfogalmazódó gondolatokról többször és alaposan beszélgethessünk.

Az értékelés eredményeképpen megerősödött az a véleményünk, hogy a ferencvárosi munkánk alapvetően eredményes volt, és a kialakuló Szervező Csoport kitűnő magja lesz a Ferencvárosi Közösségi Alapítványnak. Az értékelők, elvárásunknak megfelelően, számos olyan kérdést tettek föl a leendő közösségi alapítvány kuratóriumával, finanszírozásával, kerületi pozicionálásával, illetve a benne elfoglalt saját szerepünkkel kapcsolatban, amelyek átgondolásával sokat segítettek nekünk abban, hogy hasznos tagjai legyünk a formálódó szervezetnek. Az is megfogalmazódott, hogy ferencvárosi tapasztalataink hasznosak lehetnek a közösségi alapítványok gyakorlati megvalósítása iránt érdeklődők hazai szakembereknek, de ezen a téren akkor lehetünk aktívabbak, amikor már létrejött a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány.

1. táblázat. A ferencvárosi munka első szakaszának tevékenységei és eredményei

Tevékenység	Eredmény
Gondolkodtunk és ötleteltünk a közösségi alapítványok hazai szerepéről.	Kialakítottuk elképzeléseinket a ferencvárosi munkáról és pályáztunk
Tájékoztató brosrúrát írtunk és eljuttattunk őket 200 ferencvárosi személyhez és intézményhez.	Tanulmány „Helyben – Közösen. A közösségi alapítványok” címmel (2009)
Közel 50 személyes interjút készítettünk.	Információk és adatok Ferencvárosról, a kerülethez való (érzelmi) kötődésről, valamint a közösségi alapítványi koncepcióval kapcsolatos véleményekről
Az interjúkat írott formában foglaltuk össze és terjesztettük a kerületben.	Tanulmány „Közösségi Alapítvány a Ferencvárosban? Összegző gondolatok a kerületről és egy kerületi közösségi alapítvány létrehozásának lehetőségéről” címmel (2010)
Három kerületi találkoztót (Ferencváros, 2010 tavasz-nyár) és két külföldi tanulmányutat (Pozsony, 2010 tavasz, Székelyudvarhely, 2010 őszi) szerveztünk a kerületi cselekvés és a közösségi alapítványok iránt legaktívabban érdeklődő személyeknek	A három találkozóra ugyanazt a 10 embert hívtuk meg, akik a személyes és brosrúrás megkeresésben a legérdeklődőbbnek mutatkoztak. Később ez a csapat 14 főre növekedett további ajánlások és érdeklődések alapján. Pozsonyba 5, Erdélybe 3 személy utazott
Értékeljük munkánkat. Saját magunk által elvégzett reflexió mellett külső személyeket kértünk fel munkánk áttekintésére	Az értékelő munka eredményeit – saját reflexiók, felismerések és az összefoglaló tanulmány – megosztottuk a magát addigra már „Ferencvárosi Közösségi Alapítványt Szervező Csoport” tagjaival és ezzel fel is számoltuk külső fejlesztői tevékenységünket és mint csoporttagok dolgoztunk tovább, elhagyva a külön megbeszéléseket és a párhuzamos haladási terveket

A második időszak (2010–2011). A Ferencvárosi Közösségi Alapítványt Szervező Csoport 2010 őszén alakult meg, amelynek mi is tagjai lettünk. Megfontolva annak előnyeit és hátrányait, hogy egy (kis) csoport leszünk a (nagyobb) csoportban, úgy döntöttünk, hogy már nem Gyökerek és Szárnyak Műhelyként, nem fejlesztőként, hanem kerületi lakosokként és a munkában elkötelezett magánszemélyekként veszünk részt a Szervező Csoportban. Ez számunkra azt jelentette, hogy egyénenként döntünk arról, ki, mi-

lyen szerepben, milyen mértékben, milyen intenzitással és miféle módon vesz részt a Szervező Csoport további munkájában. Ez azt is jelentette, hogy többé nem egyeztetünk külön, és előzetesen nem alakítottunk ki közös „fejlesztői” álláspontot az aktuális kérdésekben. Az eredeti szerepből megmaradt a szakmai kíváncsiság az eredeti kutatási kérdés iránt – „Lehet-e itt és most közösségi alapítványt létrehozni, és ha igen, hogyan?” –, valamint a csoport iránt érzett felelősség, amelynek valaha a kezdeményezői voltunk.

2. táblázat. A ferencvárosi munka második szakaszának tevékenységei és eredményei

Tevékenység	Eredmény
KÖZÖSSÉGI ALAPÍTVÁNYOK. ITT ÉS MOST nemzetközi konferencia a közösségi alapítványok eszméjéről és széles körű gyakorlatáról. 2010. november 18–19. Budapesti Goethe Intézet	A résztvevők megismerkedtek a külföldi közösségi alapítványok munkájával, kerületi adományozókkal, a kerületben elvégzett munkával és a Szervező Csoport terveivel
Bemutakozás a kerületben I.	A Szervező Csoport megszervezte a kerületi adományozást népszerűsítő hagyományteremtőnek szánt programját <i>Ferencvárosi „Aput a Kapuba” Kupa</i> néven. A kupát a kerülethez kötődő vállalkozók, kulturális intézmények és magánszemélyek közel 600 ezer forint készpénzzel és rengeteg természetbeni adománnyal támogatták ¹⁸
Bemutakozás a kerületben II.	Elkészült a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány portfóliója, amely az alapítvány hosszú távú terveit és tervezett tevékenységét, valamint kurátorait mutatja be
Stratégiaalkotás	A Szervező Csoport egész napos stratégiaalkotó találkozót tartott 2011. júliusában. Ez volt az első olyan alkalom, amikor a tagok reggeltől estig az alapítvány stratégiai fontosságú ügyeiről tárgyaltak, hosszú távú feladatokat határoztak meg és a kialakulóban lévő szervezeti kultúráról beszélgettek
Adománygyűjtés tervezése	A Szervező Csoport két adománygyűjtő programot alakított ki. Az „FKA 100 barátja” elsősorban olyan magánszemélyeknek szól, akik havi rendszeres támogatással kívánják támogatni az alapítvány indulását és működését. Az „Igyon egy szódát a Ferencvárosért!” nevű program a kerületi vendéglátó ipari egységekkel való együttműködésen keresztül biztosít bevételt az alapítványnak
Beszámoló a 2011. évi tevékenységről	A Szervező Csoport évről-évre összejeleztetett szervezett, ahol szóban számolt be 2011. évi tevékenységéről és 2012-es terveiről az év során a csoport és annak munkája iránt érdeklődőknek, partnereknek, barátoknak és támogatóknak. A találkozó a kerületi Tégla Múzeumban került megrendezésre közel 30 fő részvételével
Bejegyzés	2011. második felében elkészült a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány alapító okirata, és 2011. decemberében, második próbálkozásra, a bíróság jogerősen bejegyezte a Ferencvárosi Közösségi Alapítványt

A 2. táblázatban vázlatosan bemutatjuk azokat a tevékenységeket és eredményeket, amelyeket a *Szervező Csoport rengeteg önkéntes munkával, kéthetenkénti személyes találkozókat tartva, az adott feladatokra szerveződő munkacsoportok által megvalósított, elért. Mindeköz-*

ben a csoport tagjai természetes módon váltak 2011. december 30-án bejegyzett Ferencvárosi Közösségi Alapítvány kurátorává és tiszteletbeli kurátorává. Ez a kör tekinthető jelenleg is a közösségi alapítvány stratégiaalkotójának, mozgatórugójának és legbecsesebb erőforrásának¹⁷.

Mivel 2010 őszétől kezdve egy új, önálló aktor – a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány „alapító” kuratóriuma – irányította a ferencvárosi munkát, ezért a második időszakról nem a Gyökerek és Szárnyakat, hanem a Ferencvárosi Közösségi Alapítványt illeti meg a történet elmondásának a joga és lehetősége.

A Ferencvároson túli munka

Kezdetektől fontos dilemmaként, visszatérő kérdésként volt jelen terveink alakításában, hogy erősen véges erőforrásainkból mennyit fordítsunk a kerületen kívüli munkára, és ennek mi legyen a célja. A korábban leírtak miatt egyértelműen elhatároztuk, hogy tevékenységünket alapvetően a Ferencvárosra összpontosítjuk. Ugyanakkor – figyelembe véve a régiós tapasztalatokat – úgy gondoltuk, hogy a mi kerületi munkánkat is jelentősen megkönnyítené, ha lennének társaink, lenne több, egyszerre induló közösségi alapítvány Magyarországon. Hiszen lenne kivel megbeszélni a felmerülő kihívásokat, eredményeket, lenne kihez fordulunk morális és szakmai támogatásért. Arról nem is beszélve, hogy világos volt számunkra: egy közösségi alapítvány „nem csinál nyarat”, azaz nem fog országos szinten érezhető eredményt elérni azoknak a problémáknak a megoldásában, amelyekkel foglalkozni akartunk. Ahogy haladtunk előre kerületi munkánkkal, kiderült, hogy néhány általunk nagyra becsült civil szervezeti vezetőt is érdekel a közösségi alapítványi koncepció, és komolyan foglalkoztatja őket az a gondolat, hogy saját közösségükben elindítsanak egyet, és ehhez alaposan megismernék kerületi munkánkat.

A terv. A kerületi és a kerületen túli munka néha ellentétes, néha egy irányba mutató szempontjait végül a következő célokkal és tevékenységekkel sikerült egy számunkra koherensnek tűnő projektbe „gyúrunk”:

- *reflexió a kerületi munkára:* egy „külső” értékelőt felkérünk, hogy tekintse át ferencvárosi munkánkat, miközben, ettől függetlenül, magunk is végzünk egy „belső” értékelést, amelynek keretében azokra a kérdésekre is választ keresünk, amelyeket a partnereink fogalmaznak meg;
- *tapasztalatátadás:* minden nyilvános és nem nyilvános dokumentumunkat partnereink rendelkezésére bocsátunk és személyes találkozókat tartunk;
- *támogatás az induláshoz:* segítséget nyújtunk ahhoz, hogy partnereink saját közösségüket egy közösségi alapítvány szempontjából lássák és ennek megfelelően tervezhessék meg első lépéseiket;
- *népszerűsítés:* olyan, az interneten keresztül elérhető programot dolgozunk ki, amelynek segítségével bárki megismerkedhet a közösségi alapítványokkal.

A projekt legfontosabb alapvetése a kölcsönösség volt: partnereink szakmai tudását hívjuk segítségül saját reflexiónk elvégzéséhez (amelyet elengedhetetlennek tartottunk a kerületi munka fejlesztéséhez), mi pedig részletesen elmondjuk nekik tapasztalatainkat és

segítünk nekik az első lépések megtervezésében. Ezért olyan partnereket¹⁹ választottunk, akikről tudtuk, hogy fontos és magas szakmai színvonalú munkát végeznek (tehát komoly segítségre számíthatunk tőlük a saját munkánkhoz és szakmailag jól felkészültek egy közösségi alapítvány elindításának „nehéz” feladatára), valamint korábbi kapcsolatainknak köszönhetően megvolt a kölcsönös bizalom ahhoz, hogy őszintén és minden részletre kiterjedően tudjunk beszélgetni a közösségi alapítványok indulásával kapcsolatos kérdésekről.

Megvalósítás, eredmények, tapasztalatok. A Nemzeti Civil Alapprogram támogatásának köszönhetően tervünket 2010. vége és 2011. közepe között valósítottuk meg, azzal a – számunkra jelentős és fájdalmas – különbséggel, hogy partnereink első lépéseinek segítésére nem kaptunk támogatást. E program keretében készült el ferencvárosi munkánk külső és belső értékelése (amelyről bővebben az előző fejezetben írtunk), valamint megszerveztünk két személyes találkozót partnereinkkel, amelyeken részletesen átbeszéltük tapasztalatainkat és közösen gondolkodtunk az őket érdeklő kérdésekről, témákról.

A partnerekkel végzett munkától függetlenül elkészítettük László és Aranka nevű internetes programunkat²⁰, amely népszerűsíti a közösségi alapítványokat és megszólítja a közösségi alapítványok létrehozása iránt érdeklődőket. A névben szereplő két kitalált személy – akiket Simonyi Cecília formázott meg – egymástól eltérő módon végzi munkáját. *László kérdéseket tesz föl*, amelyekre válaszolva ki-ki képet kaphat arról, hogy őt személyesen mi segíti vagy hátráltatja egy közösségi alapítvány jövőbeli kezdeményezőjeként. A válaszok alapján László javaslatokat tesz a következő lépésekre. *Aranka azokhoz szól, akik másokkal együtt cselekednének*: ötleteket és gyakorlati segítséget nyújt egy adott közösségben elképzelt közösségi alapítvány hasznosságáról és megvalósíthatóságáról szóló beszélgetés előkészületeihez és levezetéséhez.

Az NCA által támogatott programunkon kívül körülbelül fél tucat egyéb, kerületen kívüli rendezvényre (szakmai beszélgetésre, konferenciára stb.) hívtak meg bennünket, hogy beszéljünk a közösségi alapítványokról és ismertessük ferencvárosi munkánkat.

Szerény volumenű, Ferencvároson kívüli munkánk eredménye, hogy a vártnál is hasznosabb segítséget kaptunk partnereinktől saját (ferencvárosi) munkánk értékeléséhez és továbbgondolásához. Ez megerősített minket abban a hitben, hogy ha több közösségi alapítvány lenne, akkor nagyon jól tudnák segíteni egymás fejlődését. Ezzel együtt a partnerszervezetekkel való együttműködés világított rá arra is, hogy tapasztalataink átadásának legjobb módja az elmélyült, bizalommal teli légkörben, kis létszámú csoportban lefolytatott hosszas beszélgetés. A konferenciákon való félórás prezentációk, a nagycsoportos beszélgetések maximum a tájékoztatásra, két-három kérdés viszonylag sematikus megválaszolására alkalmasak. Partnereink, szóbeli visszajelzésük alapján, elmélyítették elméleti és gyakorlati ismereteiket, megerősödtek abban a hitben, hogy érdemes a közösségi alapítványokkal foglalkozni a mai viszonyok között, és ezért közösségeikben azóta is „felszínen tartják” a közösségi alapítvány gondolatát. El kell elismernünk azonban, hogy a szélesebb (civil) közönség érdeklődésének felkeltése érdekében végzett tevékenységünk nem váltotta be reményeinket: tudomásunk szerint nem sikerült senkinek olyan mérték-

ben felcsigázni az érdeklődését, hogy azt tett kövesse. Internetes programunkat megpróbáltuk a lehetőségeinkhez mérten széles körben propagálni, az oldal látogatottsága mégis nagyon alacsony.

Összegzés – Itt és Most

Írásunkban két, számunkra egyformán fontos és egymással összefüggő téma, a közösségi alapítványok „meghonosításával” kapcsolatos tevékenységünk és az erre irányuló hosszú távú fejlesztő munka néhány részletét mutattuk be.

Cikkünk végén kizárólag a közösségi alapítványokkal kapcsolatos gondolatainkat összegezzük. Az elmúlt három évben gyakran felvetettük azt, hogy változott-e valami a közösségi alapítványok hazai megítélését és helyzetét tekintve, és ha igen, akkor mi. Úgy érezzük, hogy a legfontosabb változás az, hogy bizton kijelenthetjük: igen, megvalósítható a közösségi alapítványi koncepció Magyarországon! Sőt, gyakorlati tapasztalataink és a munkánkról kapott visszajelzések még jobban megerősítettek minket abban a meggyőződésben, hogy a közösségi alapítványok hasznos aktorai lehetnek közösségeiknek, és ezért jó lenne, ha számos ilyen szervezet működne Magyarországon. A 2009 eleje óta szerzett tapasztalatok alapján lassan felsejlenek a közösségi alapítványok hazai megvalósításának a kelet-közép-európai régióban a többitől eltérő, egyedi jellemzői:

- szükségesnek látszik hosszú távú, többéves „szervezési-szerveződési” időszakra készülni;
- a szervezők elsősorban a közösség belső erőforrásaira, különösen a rengeteg önkéntes munkára építhetnek, ill. a helyhez való személyes kötődésekre;
- a szervezéshez, induláshoz hazai támogatótól nem számíthatnak hosszú távú pénzügyi támogatásra, csak véletlenszerűen segíthet egy-egy témába illő pályázati támogatás;
- a kezdeményezők ugyanakkor bizton számolhatnak számos hazai civil szakember önzetlen támogatására, valamint a környező országokban működő közösségi alapítványok nagyvonalú és magas szakmai színvonalú segítségére.

Itt tartunk most. Munkánk folytatásához igencsak hasznos lenne megtudnunk, hogy mit gondolnak a közösségi alapítványok magyarországi (ferencvárosi és azon túli) helyze-
téről a téma iránt érdeklődők (kérjük, írják meg nekünk a gyokerekesszarnyak@rootsandwings.eu e-mail címre).

Irodalom

Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009a): Helyben – Közösen. A közösségi alapítványok. Budapest, Civitalis Egyesület. Elektronikus formában elérhető <http://www.civitalis.eoldal.hu/cikkek/cekla.html> (letöltve: 2012. április 20.)

- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009b): *Túl a pénzekben 1. A közösségi alapítványok: szükségesség és alaptevékenységek*. Baranyai Civil Korzó, 5, 7, 4–5.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009c): *Túl a pénzekben 2. Helyi fejlesztést helyi forrásokból!* Baranyai Civil Korzó, 5, 9, 4–5.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009d): *Túl a pénzekben 3. A közösségi alapítvány mozgalom: támogatók és önkéntesek*. Baranyai Civil Korzó, 5, 10, 4–6.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009e): *Összjáték a közösségi kezdeményezések helyi támogatásáért. Helyi forrásokból helyi ügyeket támogatni*. Parola, 20, 3, 5–8.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2010a): *Közösségi Alapítvány Ferencvárosban? Összegző gondolatok a kerületről és egy kerületi közösségi alapítvány létrehozásának lehetőségéről*. Elektronikus formában elérhető: <http://www.civitalis.eoldal.hu/cikkek/cekla.html> (letöltve: 2012. április 20.)
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2010b): *Mit érdemes tudni a hazai civil szakembereknek a közösségi alapítványokról?* ProHáló Érték, 4., 1, 13–15.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2011): *Közösségi alapítványok Magyarországon – Ferencvárosi tapasztalatok I. Itt és Most*. Elektronikus formában elérhető: <http://www.civitalis.eoldal.hu/cikkek/kozossegi.html> (letöltve: 2012. április 20.)
- Forrester, Christine–Huptychova, Alena (2002): *Community Philanthropy Programme – Slovakia – Community Foundation Evaluation 2002*. Ekopolis Foundation and Center for Philanthropy, 2002.
- WINGS (2010): *Global Status Report on community foundations (2010)*. Worldwide Initiatives for Grantmaker Support. http://www.wings-community-foundation-report.com/gsr_2010/gsr_about/2010_summary.cfm (letöltve: 2012. április 20.)
- Milosheva, Marianna–Lewenstein, Barbara (2000): *Okresowa ocena realizacji strategii na lata 1998–2001 Akademii Rozwoju Filantropii w Polsce*. Akademii Rozwoju Filantropii w Polsce, 2000.
- Reynolds, Dorothy (2008): *The Balancing Act I-II-III*. C. S. Mott Foundation. <http://www.mott.org/~media/pdfs/Publications/ProgramRelated/BA2008.ashx> (letöltve: 2012. április 20.)
- Sacks, Eleanor W. (2005): *Community Foundation Global Status Report*. Worldwide Initiatives for Grantmaker Support. http://www.wings-community-foundationreport.com/gsr_2010/assets/images/pdf/2005_WINGS_Community_Foundation_Global_Status_Report.pdf (letöltve 2012. április 20.)
- Scsaurszki Tamás (2007a): *Közösségi Alapítványok I*. Civil Szemle, 4., 1, 123–136.
- Scsaurszki Tamás (2007b): *Közösségi Alapítványok II*. Civil Szemle, 4., 2, 143–152.

Jegyzetek

- 1 Részlet a Godot sose jön meg c. beszédből, ami a Francia Társadalom- és Politikatudományi Akadémián hangzott el 1992. október 27-én. Fordította: Mészáros Tünde. In: Václav Havel: *A szabadság igézete*. Kalligram Kiadó. Pozsony, 2012. Ezzel, a módszerünket szépen megfogalmazó idézettel szeretnénk tisztelni a nemrégiben elhunyt nagy cseh drámaíró és államférfi emléke előtt.
- 2 A szerzők tagjai a Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhelynek, ami egy be nem jegyzett szervezet, s amely e munka kezdeményezője volt. A műhelyhez korábban csatlakozott még Simonyi Cecília is, aki konkrét feladatokba kapcsolódva vett részt a munkában.
- 3 Az említett dokumentumok a Civitalis Egyesület honlapján (<http://www.civitalis.eoldal.hu/cikkek/kozossegi.html>) érhetőek el.
- 4 Írásunkban a koncepció szót következetesen a közösségi alapítványok gyakorlati működését meghatározó elvi, elméleti alapvetések összességéként használjuk.
- 5 Természetesen vannak olyan szervezetek a mai Magyarországon, amelyek a közösségi alapítványok számos jellegzetességeit bírják, s kitűnő munkát végeznek. Ilyen például a Szegedért Alapítvány (<http://www.szegedertalapitvany.hu>).
- 6 Elsősorban a Szlovák Közösségi Alapítványok Egyesületének (www.asociaciakns.sk) és az Akadémia a Filantrópia Fejlesztésért Lengyelországban (www.filantropia.org.pl) dokumentumainak felhasználásával született meg a definíciónk.

- 7 A környező országokban működő közösségi alapítványok indulásáról és fejlődéséről lásd még Scsaurszki (2007a).
- 8 A közösségi alapítványok fejlődését segítő amerikai támogatáshoz, Lengyelországban és Szlovákiába szinte azonnal, Csehországban és Romániában egy kicsit később, országos támogatók is kapcsolódtak. Például Lengyelországban a Stefan Batory Alapítvány és a Lengyel–Amerikai Szabadság Alapítvány, Csehországban a VIA Alapítvány, Szlovákiában a Nyílt Társadalom Alapítvány és az Orange Alapítvány, Romániában pedig a Román–Amerikai Alapítvány.
- 9 Az azóta eltelt évek erőfeszítéseinek köszönhetően az egri Életminőségért Alapítvány (www.eletminosegert.hu) meg is kezdte munkáját.
- 10 Tervező munkánk egy kis szellemét támogatta a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Közösségi Kezdeményezéseket Támogató Szakmai Hálózata. A támogatás feltételei annyira rugalmasak voltak, hogy még a Gyökerek és Szárnyak bejegyzésére sem volt szükség. Köszönjük!
- 11 Dr. Bíró Endre, Husszlerl József, Keresztesi Judit, Nagy Renáta, dr. Orosz Ágnes, Péterfi Ferenc, Sebestény Katalin és dr. Tarnai György támogatását, bátorítását ezúton is köszönjük!
- 12 Az itt következő rész a Benedek–Kovács–Scsaurszki (2011): Közösségi alapítványok Magyarországon – Ferencvárosi tapasztalatok I. ltt és Most c. írásban megjelentek átszerkesztett változata.
- 13 A Szervező Csoport tagjai: Barna Erika–Kék Pont Alapítvány, Benedek Gabriella, Kovács Edit és Scsaurszki Tamás – Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhely, Jordán Péter – SEM IX. Zrt., Kucsera Zoltán – Veranda Grill & Wine, Miklusicsák Alíz – Nyitott Udvar, Nándori László – Nándori Cukrászda, Répási József – Ubichem Kutató Kft., Szűcs Attila – Ferencvárosi Európai Integrációs és Vállalkozásfejlesztési Egyesület, Velencei Ágnes – Írisz Családi Kör, Virágh Orsolya – Zwack Unicum Nyrt.
- 14 A csoport önkormányzati szektorból érkezett egy aktív és egy támogató tagja munkahelyet váltott, s ezért 2010. nyara után már nem dolgoztak velünk.
- 15 Alina Porumb a kolozsvári székhelyű Association for Community Relations (www.arcomania.ro) munkatársa. 2004 óta vezeti a közösségi alapítványokat népszerűsítő és fejlődésüket támogató programot Romániában. Boris Strečanský a szlovákiai Centre for Philanthropy (www.cpf.sk) vezetője. Az 1990-es évek közepe óta foglalkozik a közösségi alapítványok szlovákiai és kelet-európai fejlesztésével.
- 16 Rajtuk kívül a következő külföldi személyek segítettek munkánkat: Beáta Hirt, L'ubica Lachká Szlovákiából, valamint Paweł Łukasiak Lengyelországból a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány alapítókéjéhez járult hozzá. Hasznos szakmai tanácsokat nyújtott Irena Gadaj, Paweł Łukasiak és Iwona Olkowicz Lengyelországból, Tomáš Krejčí és Zlata Maděříčová Csehországból, Katarína Minárová, L'ubica Lachká és L'uboš Tvrdoň Szlovákiából, Simona Serban and Csáky Rozália Romániából, valamint Nick Deychakiwsky az USA-ból. Mindannyiuknak köszönjük!
- 17 A Ferencvárosi Közösségi Alapítványról további információk a <http://ferencvarosi.kozossegialapitvany.hu/> honlapon található.
- 18 Az I. Ferencvárosi „Aput a Kapuba” Kupa támogatóinak sokszínűségével és hosszú listájával szeretnénk bizonyítani a helyi ügyek támogatásának népszerűségét: a részt vevő iskolák sportéletét és szabadidős tevékenységét a Bitu-Bau Építőipari Vállalkozó Kft., a Csárdi & Csárdi Kft., a Kalotherm Zrt., a SEM IX. Városfejlesztő Zrt., a Shiraz Étterem, a TRX Consulting Kft. és a Tűzoltó 71–75a Ingatlanfejlesztő Kft. támogatta pénzbeli adományokkal. Az iskolák számára a helyszínen gyűjtött támogatást a Ferencvárosi Közösségi Alapítványt Szervező Csoport, az Írisz Családi Kör, a Zöld Kakas Líceum, a Vagány Nők Klubja, valamint Winchester Elica és Sztojka József. A FAKK-vándorkupát és az érmeket a SEM IX. Városfejlesztő Zrt., a kupán első helyezettnek járó pénzjutalmat a Ferencvárosi Európai Integrációs és Vállalkozásfejlesztési Egyesület ajánlotta fel. A sportteljesítményért járó jutalmakat a Medence Csoport, a Nándori Cukrászda, a Ráday Sohó Egyesület tagjai (IF kávézó, Gotti Étterem, Ráday Könyvesház, Trattoria Étterem, Pesti Vendéglő, Pink Cadillac), a Zwack Unicum Nyrt., valamint Szűcs Attila és Winchester Elica, illetve a TRAFÓ, a Művészetek Palotája, a Bárkaszínház, a Stúdió K, a Nemzeti Színház és a Ludwig Múzeum biztosította. A kupa megrendezéséhez természetbeni támogatást nyújtott az Adverticum Zrt., az Aquanova Kft., a Bohus Biztonsági Szolgálat, a Boráruda, a Cyber Dürer New Media, a Nándori Cukrászda, a P-T Műhely Kft., a Pontos Idő Kft. és a Veranda étterem. Ezúton is köszönjük támogatásukat!
- 19 Partnereink voltak: Groskáné Piránszki Irén (Kelet-Magyarországi Közösségszolgálat Alapítvány), Pocsajiné Fábrián Magdolna (Közösségfejlesztők Békés Megyei Egyesülete), Váradai Zsuzsa (Első Nyírségi Fejlesztési Társaság), Peták Péter (Istenkút Közösségéért Egyesület) és Vágvolgyi Gusztáv (Inspi-Ráció Egyesület).
- 20 (www.civitalis.oldal.hu/cikkek/interaktiv.html)

Fotó: Gönczö Viktor

GLOBÁLIS CIVIL TÁRSADALOM

– és/vagy centralizációs-etatista törekvések Magyarországon?

Szabó Máté

■ Miszlivetz Ferenc cikke¹ valóban alkalmas vitaindító írásnak, mert azt a kérdést veti fel, hogy a globalizálódó világban érvényesülő tendenciák: a hálózatosodás, a decentralizáció, a civil hálózatok térnyerése vajon mennyiben érvényesülnek éppen ma, itthon, hazánkban, Magyarországon a 21. század elején? Ennek első jeleit már jómagam is elemeztem a hazai és a globális civil hálózatok összefüggésrendszerével foglalkozó esettanulmány-kötetben (Szabó 2000).

Kornai János, a világhírű magyar közgazdász egyik új cikkében kifejtett véleménye szerint ma Magyarországon éppen az új etatizmus, cezarisztikus perszonalizáció, és más centralizációs tendenciák érvényesülnek (Kornai 2012).

Lehetséges, hogy ezek elzárják a magyar társadalmat a globális hálózatoktól, befelé fordult, a saját közösségre orientált, centralizált-etatista rendszer jöhet létre az EU-tag Magyarországon? Vajon Magyarország azért, mert kétharmaddal választott jobbközép-kormány van, képes az ár ellen úszni, Európa és a világ globális tendenciáinak szembe menni?

Avagy: a globális hálózatosodás tendenciája érvényesülhet sokféleképp, nálunk például az egycentrumú politikai hálózatokban, másutt meg sokcentrumú társadalmi hálózatokban? Érdemes átgondolni Miszlivetz és Kornai elemzéseinek eredményeit, és akkor két tendencia, két ellentétes szcenárió áll előttünk: az egyik a decentralizáció a másik a centralizáció hipotézisét állítja fel!

A világ persze sokféle, és nem lehet egyetlen uralkodó tendenciát azonosítani. A globális network lehet éppenséggel a szélsőjobboldal, avagy a terrorizmus világhálója is, és nem vezet ily módon semmiféle automatikus demokratizálódáshoz, ahogyan azt a globális civil társadalom sok gondolkodója és elemzője feltételezi. Az iszlám forradalmak nem véletlenül juttatják egyszerre eszünkbe az őszt és a tavaszt is.

Civil-e a társadalom?

Az 1989-es demokratizálódási hullám valóban eredményezett globálisan és regionálisan egyaránt jelentős és konkrét, sőt általánosítható tapasztalatokat is, mint ahogy Miszlivetz is megállapítja (például: a konszenzuálisan elfogadott játékszabályok működő rendszerét, a konszenzuskeresés kerekasztal-mechanizmusait, amelyek marginalizálták az erőszakot, a nem intézményesített tömegcselekvést).

Azonban már 1989-ben is jól látható volt, hogy a kerekasztal tárgyalások fegyelme éppenséggel nem csak a civil társadalom fölényét jelezte a bürokratikus centralizáció felett, hanem a Birodalom fegyelmét, és a hadseregétől való félelmet is. Hiszen ahol nem volt érvényes a Varsói Szerződés és nem épült be elég mélyen a KGB, ott nem lehetett kordában tartani az erőszakot (lásd például: Jugoszlávia, Albánia, Románia).

Magyarországon a kilencvenes években megbonthatatlanak tűnik a közrendvédelmi partnerség tüntetők és rendőrök között, de az ezredforduló után a korábbi elnyomó rendszertől való félelem eltűnésével és a politikai polarizációval párhuzamosan 2002-ben és főként 2006 után megjelenik a tömegek utcai erőszaka (Szabó 2007).

A civil társadalom tehát nem mindig „civil”. Civilitása, erőszakmentessége, önszervező ereje sok esetben a külső tényezők, az autoriter múlt, a gazdasági válságból eredő szűkösségek, a politikai válságok éles táborképző hatása avagy egyéb, akár szituacionális tényezők függvénye is lehet (mint pl. a lengyel katolicizmus, nemzettudat, szociális elkötelezettség együttese a Szolidaritásban).

Nem csak a civil társadalom hálózatos globalizációjának tendenciája érvényesül a posztmodern társadalmakban. Ezzel párhuzamosan miért ne lehetne hipotetikusan feltételezni etatisztikus – centralizációs tendencia érvényesülését is, mint azt Kornai János írása teszi?

Nem egyetlen tendencia van a posztmodern, globalizálódó „világtársadalomban”, hanem sokféle, amelyek sokféleképp érvényesülnek és számtalan irányban hatnak. Éppen ezért, ha ilyen tendenciákról akarunk beszélni, akkor sohasem csak az egyfajta és egyirányú tendenciákról, hanem a többfajta és egymással részben kiegészítő, illetve egymást akadályozókról érdemes gondolkodni, hiszen a totális tendenciák az ismert társadalmakban nem, vagy csak a társadalmi utópiákban és a társadalomtudományok tendenciózus értelmezési kereteiben léteznek. Amennyiben a társadalomtudományok tendenciákat azonosítanak, akkor azok gyakran sokfélék és ellentmondásosak. Az a feladatuk, hogy megmagyarázzák azok keletkezését, mibenlétét és megállapítsák mindig szükségképpen korlátozott érvényüket, korlátaikat valamint elemezzék egymáshoz való viszonyukat.

Az EU-tagság mint a globalizáció és a regionalizáció kihívásainak közvetítője

A mai magyar demokrácia és civil társadalom problémáival kapcsolatos elmélkedésnek szerintem elengedhetetlen kiindulópontja az, hogy: Magyarország már nem csupán egy állam Európában, hanem az EU egyik tagállama, amely a befelé forduló centralizált izolációt lehetetlenné teszi, hiszen az EU az Európa Tanács és más európai szervezetek eljárásokat indítottak az európai modelltől eltérő magyar alkotmányjogi megoldások korrigálására.

Ezért áll közel hozzám Sárközy Tamás kérdésfelvetése, aki „az európai jogállami követelmények” felől igyekszik differenciáltan értékelni az újabb magyar jogalkotás és intézményépítés sikereit és kudarcait, elítélendő hibákat és korrekcióra alkalmas zsákutcákat azonosítva, és egyáltalán nem él sem az egyik, sem a másik sem a hálózatossodó, sem a centralizációs hipotézisek kizárólagosságával (Sárközy 2012). Sőt a centralizáció bizonyos elemeit a vertikális szerveződésekkel összeilleszthetőnek tartja. Honnét ered és miért érvényesül centralizációs tendencia a 21. századi EU-tagállam Magyarországon, húsz évvel a rendszerváltás után?

Magam részéről – Miszlivetz Ferenchez hasonlóan – az interdiszciplinárisan alkalmazható „válság”-koncepcióból (Miszlivetz 2009) indulnék ki, ha értelmezni és magyarázni kívánnék egyfajta centralizációs tendenciát manapság. Ugyanakkor nem mennék olyan messze, mint Kornai János, aki autokráciának tekinti a jelenleg fennálló berendezkedést (Kornai 2012). Véleményem szerint ez inkább a globális és európai válságra adott, túlhajtott, erőszakos jobbközép kormányzati stílusként jellemezhető, amely a katasztrófa elkerülésétől tartva *katasztrófavédelemként éli meg* a teljes nemzetközi és nemzeti környezetet: a múltat a kommunista katasztrófa áldozatának, a jövőt a globalista katasztrófától veszélyeztetettnek véli és ezekkel szemben a centralizációba menekül.

A válsággal szembeni fellépés vált a döntéshozatal első számú preferenciájává ma Magyarországon, de az Európai Unióban is, amelynek féléves elnökségét ugyancsak az elmúlt év során töltötte be a magyar kormány. Ebben a vonatkozásban tehát a *kormány a nemzeti és a nemzetközi realitások kihívására reagál a maga módján*. A válság és a válsággal szembeni fellépés rengeteg hazai és európai, euroatlanti és globális vitát váltott ki, amelyek fontosak az alapjogok értelmezésének szempontjából, itt is és ott is! Nem „hungarikumról” beszélünk tehát.²

Válság és reakció

Ma a globalizált világban az európai demokráciákban és másutt is jelentkeznek a centralizáló, zéró toleranciás, katasztrófaelhárító politizálás stílusjegyei, úgy a szabadságjogok – pl. a gyülekezés és véleménynyilvánítási szabadsága –, mint a gazdasági-szociális jogok, a munkajog, a jóléti szolgáltatásokhoz jutás, avagy a lakhatáshoz való jog, de a harmadik generációs jogok, az információszabadság, az adatvédelem, avagy az egészséges és fenntartható környezethez való jog terén is. E viták egyaránt fontos kihívásokat fogalmaztak meg a legkülönbözőbb társadalmi csoportok, főként a rászoruló csoportok helyzetével kapcsolatban a válság sújtotta demokráciákban, amelyek ma összességükben ne-

hezebben állíthatók olyan töretlenül fényes példaként az autoriter rendszerekkel szemben, mint 1989-ben.

A nyugati demokráciák válságtendenciáiról álljon itt – a globálisan ismert és elismert, német társadalomtudós – Claus Offe egyik gondolata. *„A demokrácia válságának oksági magyarázatai magukba foglalják a gazdasági globalizációt, és a hatékony, államok feletti szabályrendszerek hiányát; mind a bal- mind a jobboldali eszmék térvesztését, a piaci-liberális elméletek hegemoniáját azok államellenes következményeivel együtt, valamint a pénzügyi és gazdasági válságok hatásait, így a nemzetállamok dramatikus költségvetési problémáit, amely veszélyezteti az állam cselekvési lehetőségeit.”* (Offe 2011:457).³ A veszély tehát globális realitás, azonban különféleképpen lehet arra reagálni.

Ulrich Beck német szociológus, a „rizikótársadalom” még a 20. században elkészített társadalomelméleti modelljének megalkotója, így ír a 21. század globális világkockázat-társadalmáról: *„A világkockázat-társadalomban a biztosíthatóság hiánya nemcsak a biztosítás korlátaiból következik, hanem a kockázat expanziós logikájából is [...] milyen fajta kockázatok kinek a számára kompenzálhatók – az egyéneknek, egész társadalmaknak, az emberiségnek, beleértve a jövő generációit is?”* (Beck 2008:171-172). *„Abban a korban, amikor a kockázat és a biztosítás azonos módon terjedt el, az egybeesés azon az elven alapult, hogy a káresetek individualizálhatók; mindig az egyesek – személyek, vagy szervezetek – azok, akik biztosítási szerződéseket kötnek, és akik az őket ért behatárolt károk miatt pénzügyi kompenzációban részesültek. A világkockázat-társadalom rizikói azonban túlteszik magukat az individualizálhatósági elven.”* (Beck 2008:172).

A biztosíthatóság egy, a felvilágosodás utópikusan racionális logikájának megfelelő társadalmi-gazdasági intézmény, ahogyan azt Francois Ewald francia szociológus a „biztosítási társadalom” modelljében ábrázolta (Ewald 1991:288–302). Eszerint a teljes biztosíthatóság illúzióit kergető racionalisztikus szemléletmódban az önkéntes díjfizetéssel a kármegosztás és a szolidaritás hatékony hálózata jön létre, amelyben a rizikó kalkulálható, a biztosítás pedig a kárviselés kollektív szociáltechnológiája. Ezzel szemben Beck úgy véli, hogy a modern felelősségi jog és a biztosítás nem tudnak megbirkózni a világkockázat-társadalom veszélyeztetettségével. *„A nemzeti-nemzetközi jogrend, amely figyelmen kívül hagyja a globális kockázatokat, képezi a hátteret, amely előtt kialakulhat annak látszata, hogy a magánbiztosítási elv még érvényesül.”* (Beck 2008:172). A természeti katasztrófák és a terrorcselekmények, avagy az ipari katasztrófák következményei általában kizártak a biztosítási kockázatok közül, azonban a kormányzatok a gyakorlatban egyedi politikai döntésekkel igyekeznek kompenzálni az áldozatokat, élhetővé tenni a kárt szenvedett területeket.

Amennyiben egy kormányzat önmagát mint a nagybetűs VÁLSÁG, a KATASZTRÓFA elhárítójának tartja, felerősödhetnek az életmentési stratégiák, a katasztrófa, és a terrorizmus elleni védelem válnak a POLITIKA kulcsszféráivá. Ez azonban nem csupán az utóbbi 24 hónap magyar politikájának sajátossága, hanem tendenciaként már nagyon régóta jelen van a világ politikájában a *zéró toleranciás, a biztonság a szabadság feletti értékét hangsúlyozó* jobbközép, sőt sok esetben baloldali irányzatok konszenzusát élvező RENDPÁRTI politikákban. Ezek azonban nem érvényesülhetnek gát és gátlás nélkül a jogállami garanciákkal szemben a jogállami demokráciákban.

A mostanit megelőző rezsimek sem birkóztak meg igazán a válsággal, megjelent bennük a „válságkezelés válságának” problémája. Ezért a válság kihívásával szemben a választók 2010-ben a REND irányába menekültek és ezt a politikát vágyták – hát most megkapták, amit kerestek. A kormányzat a REND látszatát sugallja, a mentőcsapatban a kapitány és legénysége ott áll ahol a mentőhajó megindult, töretlen elszántsága, lelkesedése.

A KATASZTRÓFA tudata megalapozott a „posztmodern világtársadalomban”, csupán annak totális politikai magyarázó „keretté”, „frame”-mé (Goffman 1993) emelése szemléleti-politikai zsákutca.

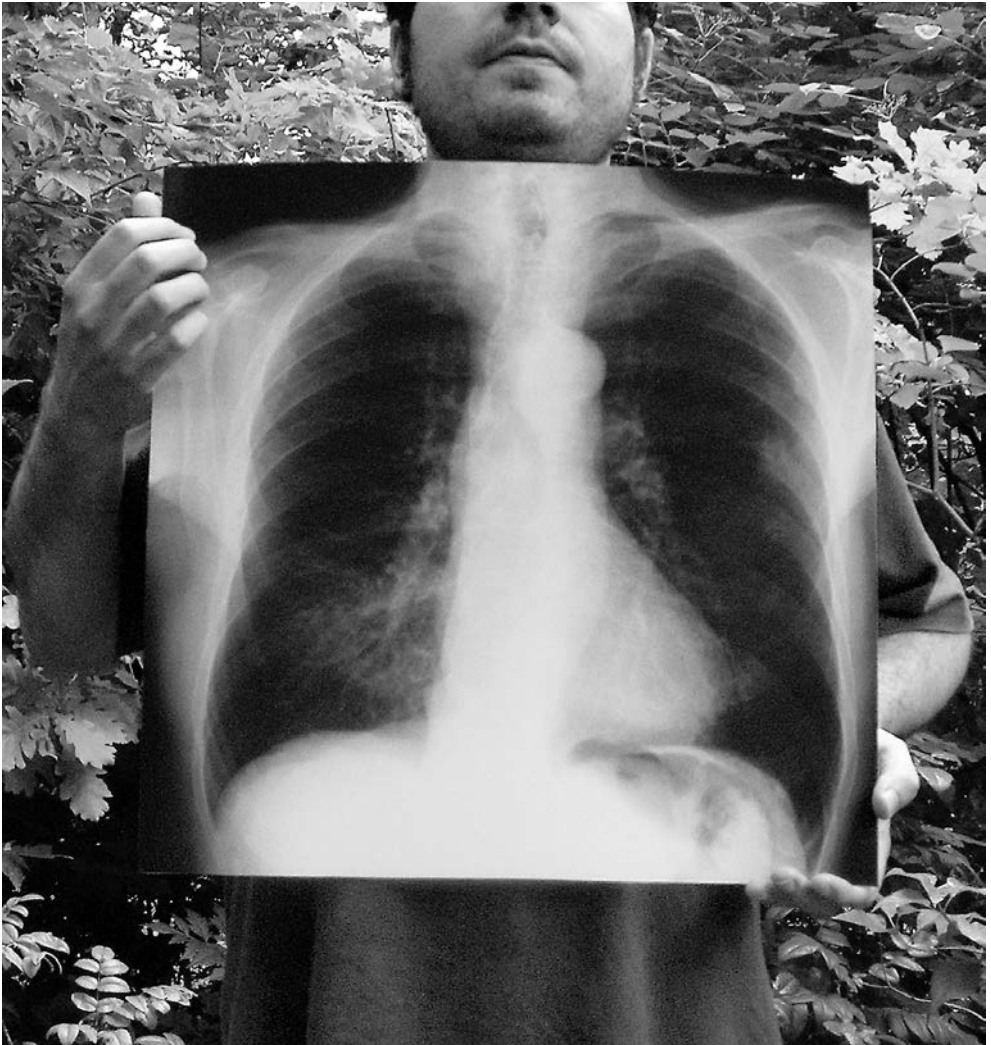
A katasztrófavédelem pedig ma valójában kiemelkedő jelentőségű minden országban, nagyvárosban. Amennyiben a foglalkoztatottak számát tekintve összeadjuk a rendőrség, a különleges biztonsági egységek, a mentő-, és tűzoltóhálózatok személyi és szervezetinek együttesét, egy „új hadsereg” jelenik meg, amely még nagyobb is lehet a katonai potenciálnál például Európa sok országában. Ez az „új hadsereg” a bármely pillanatban bárholnét támadó ellenfél, „a katasztrófa” ellen védekezve stratégiára, hadvezetésre, a felderítésre, vezérkari törzsre építve „harcol” akár az igazi hadseregek. Tevékenysége során új minőségű igazgatási és koordinációs kihívással találjuk magunkat szemben: mennyire képes a modern és a posztmodern társadalom saját racionalisztikus önképének megfelelően előre jelezni, „kezelni” a katasztrófák folyamatait és a következményeik révén kialakuló emberi jogi konfliktusok sorát? Hogyan teszi ezt meg az a politika, amely magát katasztrófavédő egységként definiálja? Nem innét származik a „centralizáció posztmodern csapdája”?

Irodalom

- Beck, Ulrich (2008): *Világkockázat-társadalom. Az elveszett biztonság nyomában*. Szeged: Belvedere.
- Ewald, Francois (1991): Die Versicherungs-Gesellschaft. In: Ulrich Beck (Hrsg.): Politik in der Risikogesellschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Goffmann, Erwin (1993): *Rahmen-Analyse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kornai János (2012): Központosítás és kapitalista piacgazdaság. Népszabadság, 2012. január 28., Hétvége, 1, 6–9.
- Miszlivetz Ferenc (2012): A demokrácia és a civil társadalom átalakulása a globális térben címmel a Civil Szemle, 1, 63–83.
- Miszlivetz Ferenc (2009) (szerk.): *Eredeti válságfelhalmozás*. Szombathely: Savaria University Press.
- Offe, Claus (2011): *Crisis and Innovation in Liberal Democracy: Can Deliberation Be Institutionalised?* Czech Sociological Review, 47, 3.
- Sárközy Tamás (2012): *Az európai jogállami követelmények és Magyarország*, Világgazdaság 2012. február 3., 4–5.
- Szabó Máté (2007): *A tiltakozás kultúrája Magyarországon*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Szabó Máté (2000) (szerk.): *Globális civil társadalom?* Budapest: Villányi úti könyvek.

Jegyzetek

- 3 A tanulmány angol nyelven a Globális Civil Társadalom éves kiadványába készült és ezzel egyidejűleg jelent meg „A demokrácia és a civil társadalom átalakulása a globális térben” címmel a Civil Szemle 2012. 1. számában (63–83).
- 2 Vö. Schuldenkrise und Demokratie, in: Aus Politik und Zeitgeschichte 13/2012. tematikus száma.
- 3 Saját fordítás (Sz. M).

Fotó: Gönczö Viktor

feudális uralkodó, illetve később a központosított egységállam hatalma és ereje ellenségeinek tekintette. Különösen nem kívánatosak és veszélyesek voltak a jogi személyiséggel rendelkező alapítványok, amelyek saját belső rendje nem az uralkodó vagy az állam akaratától függött. Ráadásul felmerültek bizonyos félelmek a társadalomból való lehetséges tőkekivonásokkal kapcsolatban is. A jogi személyiségek léte, amely elvben korlátlan volt, valamint az ebből fakadó lehetőségük arra, hogy társadalmi és gazdasági célokra felhasználható átfogó tudásra és vagyonra tegyenek szert, nagymértékben hozzájárult az uralkodóknak a magánvállalkozásokkal szembeni tartózkodó hozzáállásához.³

Az állampolgárok önszerveződésre és a vagyonuk – akár haláluk utáni – felhasználására való szabadságát tehát nem mindig ismerték el feltétlenül. Másrészt az uralkodónak, később az államnak szüksége volt a társadalomban meglévő erőforrásokra, különösen katasztrófák vagy más súlyos problémák idején. Ez rendszerint azt jelentette, hogy az adott ügy érdekében történő folyamatos pénzkihelyezés, vagy a jogi személyiség meg alapításának lehetősége az uralkodó vagy az állam megítélésétől és hozzájárulásától függött. Efféle jóváhagyást többnyire csak az általánosságban közhasznú – az államot szolgáló –, vagy karitatív intézmények kaptak. Sok országban ez a gyakorlat alapozta meg a jótékonyság és közhasznúság mai jogi kereteit.⁴

A fent leírt folyamatok nem mindenhol ugyanúgy és ugyanabban az időszakban játszódtak le. A történelmi jelentőségű tények erősen befolyásolták az egyes országok vonatkozó jogi szabályozásának fejlődését. Az angol „Charity Law” például egészen az 1601. évi „Charitable Uses Act” preambulumaig vezethető vissza⁵; a francia „közhasznúsági törvény” egyértelműen az évszázadokkal később (1789–93-ban) lezajlott Nagy Francia Forradalom nyomait viseli magán⁶; a német „Wohlfahrtsverbände” pedig a XIX. század eleji „Ehrenamt”-ban gyökerezik.⁷ Ebben a vonatkozásban a volt szocialista blokk országai különleges helyzetben vannak. Többen közülük csak a közelmúltban alkották meg a közhasznú intézményekkel kapcsolatos szabályozásukat, amely nem, vagy csak kisebb mértékben épül a régi idők hagyományaira.

Az egyes államok jelenlegi közhasznúsági törvényi szabályozásához vezető út tehát jelentős mértékben függött a politikai, társadalmi-gazdasági és jogtörténeti fejleményektől. A fenti szempontokat vizsgáló történeti kutatásra lenne szükség az érintett országokban ahhoz, hogy világos képet alkothassunk a közhasznúsági törvénykezésről. Tény azonban, hogy a „közhasznúsági törvény” az adott ország állama és társadalma közötti viszonyt tükrözi. Jelen tanulmányban az Európában működő rendszerek különbségeiről szeretnénk képet adni. Gondolatmenetünkkel az állam önérdektől mentes, közjón alapuló civil kezdeményezésekre vonatkozó attitűdjét kívánjuk végigkövetni.

Az egyik alapvető kérdés, hogy a közhasznúsági szabályozás milyen mértékben korlátozza az állampolgárokat abban, hogy egy általuk preferált társadalmi-gazdasági ügy mellé álljanak? Ebben a vonatkozásban a rendelkezésre álló jogi formákkal és/vagy jogi kompetenciákkal kapcsolatos korlátokra, illetve a közhasznúsági státusz megadásának módjára gondolhatunk. Egy másik, közvetlenül ide kapcsolódó vizsgálati szempont az, hogy az egyes kezdeményezéseket vagy konkrét szervezeteket miként sorolja az adott jogrendszer a közhasznú kategóriába, és különösen az, hogy milyen célok és tevékenysé-

gek vannak kizárva ebből az osztályozási rendszerből? Terjedelmi okok miatt a közhasznú szervezetek ellenőrzésének kérdésére itt nem térünk ki.⁸

Elemzésünkbe két olyan országot vontunk be, ahol a szokásjogra épülő rendszer (common-law system) működik (Anglia és Skócia), és két kontinentális rendszerű országot (Hollandia és Franciaország). Emellett az összehasonlítás során néhány olyan országra is kitérünk, ahol viszonylag fiatal a közhasznúság törvényi szabályozása, mint például Olaszország, Magyarország és Bulgária. Ugyanakkor nem célunk, hogy részletes leírást adjunk az adott országok közhasznúsági törvényeiről, csupán fel kívánjuk villantani azokat a pontokat, ahol a civil kezdeményezések jogi keretei eltérnek egymástól.

A „közhasznúsági státus” jelentése

Hollandiában a közhasznúsági státus jelentését leginkább az igénybe vehető adókedvezményekben érhetjük tetten, különösen a közhasznú szervezeteknek juttatott és a tőlük kapott adományok vonatkozásában.⁹ A jótékonyági adományozáshoz kapcsolódóan emellett létezik néhány más adózási lehetőség is.¹⁰ Hollandia ebben a tekintetben nem kivételes eset. Számos más országban a jótékonyág és a közhaszn – legalábbis pénzügyi szempontból – pozitív elbírálás alá esik. A holland jog egyik jellegzetessége abban áll, hogy nem létezik olyan jogi forma, amely kizárólag közhasznú működés esetében használható, illetve hogy a közhasznúsági státus nem befolyásolja a választott jogi forma jogképességét. Ráadásul nem kötelező igénybe venni a rendelkezésre álló lehetőségeket. Ha a szervezet eleve nem kíván, vagy csak a későbbiekben nem szeretne közhasznúként működni, könnyen megteheti ezt.¹¹

Ha Hollandiát Angliával vagy Franciaországgal hasonlítjuk össze, kiderül, hogy a fenti jellemzők egyáltalán nem evidenciák. Franciaországban kizárólag közhasznú célra lehet létrehozni alapítványt. Ez a jogi forma semmilyen más célra nem alkalmazható. Ráadásul egy adott cél anyagi támogatását (az adott célra való vagyonteljesítést) több más korlát is behatárolja. Az egyesületek és alapítványok javára történő adományozás – kivéve az informális ajándékozást –, vagy az ilyen ajándékok elfogadása kormányzati engedélyhez kötött.¹² Emellett, hogy alapítványt csakis közhasznú célokra lehet létrehozni – ez a korlátozás egyébként az európai országok mintegy felében létezik¹³ –, a közhasznú státus az egyesületi törvénykezésben is szerepet játszik. Többek között csak az elismert közhasznú (reconnues d'utilité publique) egyesületek rendelkeznek teljes jogképességgel.¹⁴

Az angol törvényi szabályozás a közhasznúság, az alapítványok és az egyesületek vonatkozásában (is) egészen más, mint a kontinentális jog rendelkezései. Az egyik fontos különbség az, hogy miközben az európai jogalkotásban megerősödött a jogi személyiség koncepciója, az angol szabályozásban a hangsúly az adománykihelyezés koncepcióján maradt. Való igaz, hogy a kontinentális országok jó része is ismeri még – többé vagy kevésbé – a folyamatos vagyonteljesítés alapkoncepcióját, különösen az alapítványok kapcsán¹⁵, azonban ezek az országok a szervezeti jellegre fókuszálva biztosítanak jogi személyiséget az alapítványok számára.

A sajátos megközelítés miatt Angliában nem létezik a hollandhoz hasonló, fejlett egyesületi és alapítványi szabályozás. Emiatt a közhasznú céllal működő magánvállalkozások (*charityk*) számára a legkedveltebb jogi forma a „*trust*” (vagyonátruházás).¹⁶ Ahhoz, hogy a holland alapítványokhoz hasonlóan, korlátoktól mentesen tudjon működni, a *trust*-nak „karitatív alapítvánnyá” (*charitable trust*) kell nyilváníttatnia magát.¹⁷ Az angol törvény ezért tartalmaz egy, a francia törvényi korlátozáshoz hasonlítható kitételel, amely szerint alapítványt kizárólag közcélok megvalósítására lehet létrehozni.

A fent említett megkötés nem feltétlenül a szokásjogból (*common law*) vagy az alapítványi szabályozásból (*trust law*) következik. Példaként említhetjük a skót törvényt, amely bizonyos mértékig hasonlít az angol törvényhez abban, hogy különbséget tesz a magán- és a közalapítvány között. Az utóbbi társadalmi-gazdasági céllal működő szervezet. Az angol szabályozástól eltérően azonban az elvben korlátmentes létezés privilégiumát nem csak a „közalapítványok”, hanem a „magánalapítványok” is élvezhetik.¹⁸ Figyelembe véve az elvi kiinduló pontot (jogi személyiség kontra támogatáskihelyezés), valamint a kapcsolódó jellemzőket,¹⁹ ebben a tekintetben a skót szabályozás inkább a hollandhoz, semmint az angolhoz hasonlítható. Ahhoz azonban, hogy kedvezőbb pénzügyi szabályozás alá essen, a közalapítványnak meg kell felelnie az angol „*charity*”-vel szemben támasztott követelményeknek.²⁰

A skót példa azt mutatja, hogy a „közhasznú” megnevezés egyazon jogrendszeren belül is különböző kontextusokban bukkanhat föl. Különösen igaz ez, ha a közhasznúsági státus egy bizonyos jogi forma használatának, vagy szélesebb körű jogi kompetenciának a feltétele. Franciaországban külön pénzügyi rendszere van a közcélú adományoknak, és ebből a rendszerből a nem elismert (*reconnues*) egyesületek (amelyeknek azonban legalább bejelentetteknek [*déclarées*] kell lenniük)²¹ is profitálhatnak, azonban ezek a lehetőségek mind természetükben, mind kiterjedésükben igen korlátozottak.²² A lehetőségek teljes téra akkor válik egy be nem jegyzett egyesület számára elérhetővé, ha csatlakozik egy „*reconnue*” szervezethez. Ez, valamint a közhasznú státus megítélésnek gyakorlata érthető módon oda vezet, hogy a bejegyzett alapítványok és egyesületek általában hatalmas intézményekké fejlődnek. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az alapítványok és egyesületek számára sokkal könnyebb bekerülni a pénzügyi értelemben közhasznú kategóriába, mint megszerezni a „*reconnue*” státust. Magyarországon és Olaszországban az alapítványokat tekintve hasonló a helyzet. Ezekben az országokban alapítványt csak közcélokra lehet létrehozni. A végeredmény azonban épp ellenkezője a franciaországinak, abban az értelemben, hogy könnyebb a közhasznúság adminisztratív feltételeinek már az alapításkor megfelelni, mint a későbbiekben megszerezni az adókedvezményeket jelentő közhasznúsági státust.²³

A közhasznúsági státus odaítélése

A közhasznúsági státus odaítélésének számos formája létezik. Ismét a holland példával indítva, valójában nincsenek olyan speciális formális követelmények, amelyek a köz-

hasznú szervezetté váláshoz szükségesek. A közhasznú státus a törvényből következik, abból egyenesen levezethető. Természetesen az adóhatóság és különösképpen a Regisztrációs és Örökösödési Illetékek Felügyelősége vizsgálhatja, hogy egy adott szervezet vagy adomány²⁴ karitatív vagy közhasznú célokat szolgál-e? Abban az esetben, ha a felek nem tudnak egyezsége jutni, a bíróság dönt arról, hogy az adott szervezet közhasznúnak tekinthető-e az érvényben lévő jogi szabályozás értelmében. Előzetes elismerésre vagy regisztrációra tehát nincs szükség.²⁵ Gyakori, hogy éppen azért kéri a besorolást, hogy egyértelmű legyen az adózási helyzet és az adományok leírhatósága.

Első pillantásra a holland szabályozás ebben a tekintetben közel áll az angolhoz. A „charity” státus Angliában is egyenesen következik a törvényből. A kivételektől és mentességektől eltekintve a „charity”-k számára ajánlott, azonban nem kötelező a „Charity” Bizottság általi regisztráció, amely azonban nem több deklaratív aktusnál. Egy szervezet regisztrációjának elutasítása nem jelenti azt, hogy a szervezet nem „charity”. E kérdésben a végső döntést a bíróság hozza meg, azonban a gyakorlat azt mutatja, hogy a „Charity” Bizottság által kért módosításokat a szervezetek többnyire teljesítik. Valószínű, hogy a jogi procedúrákhoz kapcsolódó költségeknek és kellemetlenségeknek komoly szerepük van e területen, akárcsak annak a ténynek, hogy a „Charity” Bizottság tagjainak komoly befolyása van a „charity”-kre.²⁶

Jelentősebb különbség a holland szabályozáshoz képest – legalábbis elméleti szempontból –, hogy az angol törvény szerint a közhasznú státust a szervezet mindenképpen megkapja, amennyiben megfelel a kritériumoknak, akár akarják ezt az alapítók vagy tagok, akár nem. Ilyen előírás nem létezik Hollandiában. Ez a gyakorlatban többek közt azt jelenti, hogy azok a szabályok, amelyeket a holland adóhatóság akkor alkalmaz, ha egy szervezet „elismerését” folyamodik, nem vonatkoznak azokra a szervezetekre, amelyek nem kérték ezt a besorolást. Közelebbről szemlélve, az angol törvény szerinti „charity” besorolás egészen más következményekkel jár, mint a holland szerinti közhasznú státus. Amennyiben egy vagyonelemet „karitatívnak” tekinthető célra szán valaki, ez a vagyonszám, vagy legalábbis a felhasználás felügyelete, a „Charity” Bizottsági tagok hatáskörébe kerül. Ezeknek a tagoknak széles jogköre – szabályozóként, tanácsadóként, felügyelőként és érdekvédelemtörvényként működnek²⁷ – *de facto* nem csak az adott vagyonelemre terjed ki, hanem ezen keresztül az „annak kezelésére felhatalmazott erőforrásokra” is.

E tekintetben tehát nem a szervezet dönt arról, hogy „charity”-ként óhajt-e működni, vagy sem. Ezen a ponton az angol szabályozás meglehetősen egyedi. A közhasznú státus a legtöbb jogrendszerben opcionális – kivéve azokat az eseteket, ahol az alapítványi forma a közcélok számára van fenntartva –, és a későbbiekben vissza lehet lépni tőle. A bolgár törvény figyelemreméltóan kezeli ezt a kérdést: ha egy szervezet kéri a közhasznúsági besorolást, és ezt meg is kapja, a későbbiekben nem visszakozhat.²⁸ Ez a megoldás az angol szabályozáshoz hasonlítható, amely ebben a kérdésben példaként szolgált a bolgár jogalkotók számára.

A francia rendszer jelentősen különbözik a holland és az angol szabályozástól. Miután a közhasznúsági státus az alapítványok számára létezésük feltétele, és közvetlenül kapcsolódik az egyesületek jogképességéhez is, magától értetődik, hogy szükség van egy vi-

lágosan meghatározott „eseményre”, amikor is megtörténik az alapítás, vagy odaítélik a közhasznúsági státust. Emiatt a francia jogszabályban a hangsúly az eljárásrenden van. A törvény például nem határozza meg, hogy mit kell közhasznúság (*utilité publique*) alatt érteni.²⁹ A francia törvények értelmében alapítványt létrehozni csak az Államtanács (*Conseil d’Etat*) jóváhagyásával lehet, amely mintadokumentumok kiadásával nyújt segítséget a kérelmek előkészítésében. Érdekes az az ajánlásuk, miszerint a döntéshozó testület egyharmada legyen a közszféra³⁰ képviselője, vagy ennek alternatívájaként tagja legyen legalább egy „kormányzati delegált” (*commissaire du gouvernement*), akit a belügyminiszter nevez ki a többi érintett miniszterrel való konzultációt követően.³¹ A kérelem benyújtása után az Államtanács megküldi észrevételeit a belügyminiszternek, aki az érintett prefektustól is kérhet információkat. A miniszter ezután saját hatáskörben dönt a kérelem elfogadásáról vagy elutasításáról. Eltérhet az Államtanács álláspontjától, anélkül, hogy újabb konzultációkat folytatna velük. A miniszter döntését pedig csak hatáskörtúllépés (*excès de pouvoir*) esetén, ilyen címen lehet megátadni.³²

Hasonló módon kell eljárni a közhasznú szervezetként működő egyesület bejegyzéséhez is. Amennyit tudni lehet az efféle bejegyzések jelenlegi adminisztrációs gyakorlatáról, a kép nem túl rózsás. A bejegyzést elutasítják, ha az egyesületnek nincs legalább 100-200 tagja, tevékenységét nem országos szinten végzi, nem áll rendelkezésére bizonyos minimális tőke, illetve ha az egyesület kapcsolódik vagy kapcsolódhatna egy másik, már bejegyzett szervezethez.³³ Mint arról már szó esett, ez utóbbi tényező már önmagában is zöld utat ad a kívánatos adókedvezményekhez.

A francia megközelítés világosan jelzi, hogy egy egyesület vagy alapítvány csak akkor lehet közhasznú, ha a kormányzat annak tekinti. Más tartalmi kritérium, úgy tűnik – legalábbis formálisan – nem létezik. Számos országban, ahol előzetes bejegyzésre van szükség – például Magyarországon –, más a helyzet.³⁴ Itt a törvények az eljárásrendi előírások mellett a közhasznúnak tekinthető célok és/vagy tevékenységek típusaival kapcsolatban is adnak útmutatást. Ez legalább a normatív keretek alapjait biztosítja a kérelmek elbírálásakor. E téma részletezésére a következő fejezetben kerül sor. Különbség van a közhasznúsági kérelmek elbírálására jogosult szervek tekintetében is. Magyarországon ebben a kérdésben a megyei/fővárosi bíróság dönt, egészen pontosan az, amelyik az adott szervezetet bejegyezte,³⁵ miközben Bulgáriában a regisztráció az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik.³⁶

Kritériumrendszerek

Célok és/vagy tevékenységek? A közhasznú célokért folyó tevékenységeket meghatározó normatív kritériumok tekintetében érdekes különbségek figyelhetők meg. Az egyik a célok és a szervezet által folytatott vagy folytatni kívánt tevékenységek közötti kapcsolathoz köthető. Köztudott, hogy Hollandiában a cél önmagában nem elegendő,

meg kell vizsgálni a szervezet konkrét tevékenységeit is. Azokban az országokban, ahol ennek a területnek a jogi szabályozása a közelmúltban zajlott le, a hangsúly inkább a létesítő okiratban vagy hasonló dokumentumban meghatározott, a szervezet által folytatott vagy tervezett tevékenységeken van.³⁷ A valódi gyakorlat azonban nem teljesen világos. Feltételezhető, hogy amennyiben a fent említett dokumentumokban a tevékenységek leírása akkor megfelelő, ha a szöveg a „... célokat szolgálja ... által” szavakat, vagy ezekkel egyenértékű kifejezéseket tartalmaz, akkor az elbírálási keretek hasonlóak a hollandhoz.

Az angol törvénnyel kapcsolatosan érdekes tény, hogy a célok meghatározása sokkal fontosabb tényező, mint a folytatott vagy folytatandó tevékenységek.³⁸ Ennek magyarázata elsősorban abban rejlik, hogy az angol törvény, miként arról korábban már szó esett, az adományozás talaján fejlődött ki, és még ma is szorosan kapcsolódik ehhez. A felajánlott vagyon kezelése központi jelentőségű kérdés. Ha egy adott adománykihelezés „karitatívnak” minősül, a „Charity” Bizottság hatáskörébe tartozik. Amennyiben a tevékenységek nem, vagy nem eléggé felelnek meg az adott célnak, e testületnek rendelkezésére állnak a szükséges eszközök ahhoz, hogy megfelelő intézkedésekkel megteremtse az összhangot a kettő között, és a tőkét a közhasznú célokra „megmentsse”.

Nyílt vagy zárt rendszer. A célok és tevékenységek relatív értelmével kapcsolatos eltéréseken túl továbbiakat figyelhetünk meg a közhasznúság fogalmának kiterjedtségében is. Ebben a vonatkozásban különbséget kell tennünk egyrészt aszerint, hogy a szervezet által követett célok – mint például az oktatás, egészségügyi ellátás stb. – „közhasznúnak” tekinthetők-e? Másrészt, hogy a szervezet az adott körülmények között általánosságban közhasznúnak minősíthető-e?

Az első szempontot véve azok a jogrendszerek, amelyek normatív értékelést alkalmaznak, jellemzően egy kategóriarendszert is tartalmaznak, amely lehet korlátozott vagy korlátok nélküli. Az utóbbira példa a holland 1956. évi 24. SW törvény, amely egyfelől vallási, filozófiai, karitatív, kulturális és tudományos intézményeket, másfelől közhasznú célokkal működő szervezeteket különböztet meg. A „közhasznú intézmény” tehát „egyéb” kategória, amelyen belül sokféle cél határozható meg.

Első pillantásra úgy tűnik, a holland törvény ebben a tekintetben hasonló az angol jogszabályhoz. Az angol karitásról szóló írásokban sokszor kapcsolják össze a „jótekonyság fő céljait”, ami „a szegénység enyhítését, az oktatás fejlesztését, a vallás és a közösség számára hasznos egyéb célok támogatását” jelenti.³⁹ Az angol törvény azonban teli van apró, ám ebben a kontextusban számunka idegen tényezővel, ezért kockázatos vállalkozás lenne a hasonlóságokból kiindulni. Például az uralkodó doktrína szerint a „más, a közösség számára hasznos célok” kategóriájába eső cél csak akkor kap karitatív minősítést, ha visszavezethető – akár jogtörténeti alapon, akár analogikusan – valamely fent említett, vagy az 1601. évi törvény preambulumban megnevezett célok egyikére, illetve ha más jogszabály karitatívként határozza meg.⁴⁰ Megítélésünk szerint az angol törvény a közhasznú célok dogmatikus, zárt rendszerét hozta létre.

A zárt rendszer nem kivételes, például Magyarországon és Bulgáriában a törvényből következően limitált azoknak a céloknak a száma, amelyek közhasznúnak minősülnek, és csakis ezek a célok lehetnek közhasznúak.⁴¹ Hogy e szabályozások a gyakorlatban mennyire diktatórikusak, az a törvényben meghatározott célok számától, illetve attól függ, miként értelmezik őket a jogalkalmazási és adminisztratív gyakorlatban. Miután ezek a jogszabályok még viszonylag rövid ideje vannak érvényben, és korlátozottak a tapasztalatok, túl sokat nem mondhatunk róluk. Tény azonban, hogy a törvényben meghatározott lista meglehetősen hosszú is lehet.⁴²

Kizáró okok. A magánjog körébe eső szervezetek esetében céljaik és tevékenységeik nem ütközhetnek a törvényi előírásokkal, a közrenddel és a morális szabályokkal. Ezek a megkötések a közhasznú intézményekre is érvényesek. A fenti korlátozások körén kívül eső célok és/vagy tevékenységek nem fogadhatók el közhasznú szervezet esetében. Általában akkor sem lehet egy szervezet közhasznú, ha túl szűk a szolgáltatásaiban, támogatásaiban esetlegesen részesülők köre. Ebben a megközelítésben az az általános szemléletmód tükröződik, amely szerint egy szervezet nem szolgálhatja a közjót, ha korlátozott a kedvezményezettek száma, mivel a közhasznúság maga éppen szerződéses, szervezetjogi és személyes kapcsolódások kiterjedt halmazaként is értelmezhető.⁴³ Kevesebb korlátozást figyelhetünk meg ugyanakkor a vállalkozói tevékenységek végzésével kapcsolatban.⁴⁴ Különösen komparatív szemszögből fontosabb azonban, hogy egyes országokban a politikában való részvétel is kizárhatja a szervezetet a közhasznúsági státusra való jogosultságból.

Ennek egyik példája az angol rendszerben található. Egy szervezet nem kérhet közhasznúsági státust, ha politikai tevékenységekben vesz részt, vagy ilyeneket támogat. Továbbá egy már bejegyzett karitatív szervezet – és különösen a felügyeleti szerv – tagjai nem folytathatnak politikai tevékenységet. Más országokban is léteznek a politikai aktivitással kapcsolatos korlátozások, azonban ezek jellege és kiterjedése eltérő. Az angol törvényi korlátozás nagyon széles körű. A szervezetek nem kérhetnek közhasznú státust, ha (fő) céljuk *a*) egy politikai párt támogatása; *b*) jogszabályok módosítása akár az Egyesült Királyságban, akár más országban; *c*) a kormányzati politika vagy a kormányzati szervek egy konkrét döntésének megváltoztatása akár az Egyesült Királyságban, akár más országban. Ha egy szervezet fő céljai között nem szerepel a fenti tevékenységek folytatása, a „Charity” Bizottság által meghatározott feltételek mellett a nyilvánossághoz fordulhat azzal a szándékkal, hogy egy adott kérdésben befolyásolja a közvéleményt.⁴⁵

Mindebből az következik, hogy a jogszabályokkal, a kormányzati politikával és a kormányzati döntésekkel való ütközés könnyen akadályává válhat a közhasznúsági státus megszerzésének. Ebben a kontextusban használják a „közpolitikai vétó” fogalmát.⁴⁶ Ez például azt jelenti, hogy egy, az állatok élve boncolásának visszaszorítása és felszámolása érdekében tevékenykedő szervezet nem lehet közhasznú, miután az élve boncolás hasznos szerepet tölt be a társadalomban, és mert egy ilyen szervezet célja nyilvánvalóan az, hogy ebben a kérdésben befolyásolja a kormányzati politikát és a jogalkotást.⁴⁷

Általában az látható, hogy különösen azokban az országokban, ahol a jogrendszer az angol törvénykezés szellemében fejlődött ki, korlátozzák a politikai tevékenységekben

való részvételt.⁴⁸ Ennek nincs köze az alapítványok jogi szabályozásához (trust law); az ilyen jellegű megszorítások nem érvényesek például a skót „közalapítványok” esetében.⁴⁹ Más országokban azonban, különösen Közép- és Kelet-Európában, megtalálhatók ezek a kitételek, bár nem olyan szigorúak, mint Angliában. Ezekben az államokban a jogszabály általában megelégszik azzal, hogy a közhasznú szervezetek nem tevékenykedhetnek úgy, mintha politikai pártok lennének, illetve nem jelölhetnek és támogathatnak képviselőket a parlamenti vagy egyéb közhivatal betöltésével kapcsolatos választásokon.⁵⁰ Ezek a korlátozások főként azokkal a politikusokkal kapcsolatos rossz tapasztalataiból erednek, akik civil szervezeteket igyekeztek saját céljaikra kihasználni.

E külföldi példákkal összehasonlítva a holland rendszer sokkal nagyobb szabadságot biztosít; a törvény semmilyen korlátot nem szab a politikai tevékenységekkel, a kormánypolitika befolyásolására irányuló szándékokkal kapcsolatban. Hollandiában még politikai pártok is kérhetnek közhasznú státust.

Konklúziók

Írásunk fő célja az volt, hogy felvázolja a közhasznú státussal és a közhasznú szervezetekkel kapcsolatos különbségeket. A bevezetőben utaltunk arra, hogy a civil kezdeményezéseket a múltban meglehetősen bizalmatlanság övezte, miután ezek betörték a társadalmi-gazdasági élet territóriumára. A választott szempontok szerinti összehasonlító elemzés azt bizonyítja, hogy még mindig alapvető különbségek vannak az államnak a civil kezdeményezésekhez való viszonyulásában. Nem ritka, hogy bizonyos jogi formák és a kapcsolódó speciális feltételek csak az érvényben lévő jogrendszer által meghatározott feltételek mentén – vagy ami még nagyobb kötöttséget jelent –, a kormányzat kénye-kedve szerint érhető el a közjót szolgáló tevékenységek számára. A társadalmi következményekkel járó tevékenységek, mint a jogi szabályozás vagy a kormányzati politika megváltoztatására irányuló törekvések, akadályai lehetnek a közhasznú státus megszerzésének. Ez nem túl lényeges akkor, ha csak az adókedvezményekkel kapcsolatos elvonásokról van szó. Azonban komolyabb problémát jelenthet az alapvető jogok és szabadságjogok szempontjából, ha az adott jogi forma egyáltalán nem is használható.

Izgalmas kísérlet egy adott ország mai jogrendszerét történelmi tényekre visszavezetni. Vajon az 1601. évi Charitable Uses törvény nem olyan időszakban született, amikor Angliát olyan katasztrófa sújtotta, amellyel az állam önmaga nem volt képes megbirkózni? Hiszen sürgősen szükség volt a köz kezében lévő eszközökre.⁵¹ Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy az angol törvénykezés mind a mai napig támogatja a civil kezdeményezéseket. Jogi vagy technikai értelemben azonban ez jelentős mértékben „leszűkül” a „köz javára adott ajándék” fogalmára, az ajándék pedig a „*parens patriae*” elve alapján a gondoskodó állam képviselőjeként cselekvő helyi hatóság rendelkezése alá kerül.⁵² Franciaországban a forradalom jelentős hatást gyakorolt az egyesületekkel és alapítványokkal kapcsolatos jogi szabályozásra.⁵³ Az akkori megfontolás úgy hangzott, hogy a polgárság köreiben a túl sok elköteleződésnek negatív következményei is lehetnek. A mai francia

törvény még mindig teli van korlátozásokkal, nem annyira az adózás, mint inkább a közhasznúsági státus odaítélése terén. Egy másik figyelemre méltó szempont, hogy a jogrendszer centralizációra törekszik azért, hogy a nem bejegyzett közhasznú szervezeteket a bejegyzett intézmények viszonylag szűk köréhez kapcsolja, illetve hogy az alapítványok adminisztrációjába köztisztviselőket helyez. A holland helyzettel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a köztársasági idők óta (1581–1806 között) viszonylag gyenge a (központi) kormányzat, illetve az a koalíciós partnerek jóindulatától függ. Ráadásul a fizikai valóság, beleértve azt az állandó éberséget és elkötelezettséget, ami a mélyföldeknek a tengertől való megvédésére irányul, nem tette lehetővé, hogy az állam kisajátítsa a közjó fogalmát. A közjó, közhaszn így hosszú ideig az állam és a polgárok közti felelősségmegosztást jelentette. Az ideáknak e szabadon bővíthető köre tükröződik az egyesületek és alapítványok működését szabályozó⁵⁴, valamint magában a közhasznúsági törvényben. Közhasznú szervezetet alapítani és az azzal járó előnyöket élvezni bármiféle előzetes állami beavatkozás nélkül lehet.

Nehéz megmondani, hogy a fenti megállapítások mennyire támaszthatók alá tényekkel, noha más tudományok nem félnek efféle kapcsolatok kimutatásától. Az államra és a társadalomra vonatkozó elképzelések mellett azonban a jogtörténeti szempontok és a jogkultúra is fontos szerepet játszik. Feltételezhetjük, különösen a jelenleg is zajló európai egységesülési folyamatra való tekintettel, hogy több hasonlóságot mutatnak azok az országok, amelyek – nagy általánosságban – hasonló történeti és kulturális háttérrel rendelkeznek. Nyilvánvaló, hogy sok munka vár még ránk ezen a területen.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány eredetileg angol nyelven jelent meg az alábbi kötetben: P. Bator–F. Hondius (eds.): *The Tax Treatment of NGOs*, Kluwer Law International, 2004, 239–252. E fejezet német fordítása szerepel: Helmut Anheier & Volker Then (eds.), *Zwischen Eigennutz und Gemeinwohl, Neue Formen und Wege der Gemeinnützigkeit*, Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2003, ISBN 3-89204-580-1.
- 2 Ráadásul a nonprofit társulások létrehozását sok esetben csak közhasznú célok elérése érdekében engedélyezik.
- 3 Ez a fajta hozzáállás nem csak a nonprofitok felé jelent meg. Ld. pl. H. Rajak, *The legal personality of associations*. In: F. Macmillan Patfield (ed.): *Perspectives on company law*, Kluwer Law International, London 1995; Th. Schiller: *Stiftungen im gesellschaftlichen Prozess*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1969, 27–42. Jogtörténeti szempontú összehasonlító áttekintést ad F. M. Huussen–De Groot: *Rechtspersonen in de 19e eeuw*, dissertation Leiden, Zwolle 1976.
- 4 A továbbiakban csak a „közhasznú” (public benefit) terminust használom, mint valamennyi olyan célt tartalmazó kifejezést, amelyeket támogatásra érdemesnek tart a jogalkotó. Nemzetközi perspektívában a terminológia okozhat némi zavart. Az angol törvényben, például, a „charitable” kifejezés gyűjtőszó, amely olyan célokat is magában foglal, amelyek Hollandiában nem minősülnek közhasznúnak (hanem „általánosságban hasznosnak”).
- 5 Ld. többek között: G. Thomas: *United Kingdom*. In: L. Salamon (ed.) *The international guide to nonprofit law*. John Wiley and Sons, New York (etc), 1997, 315-től, illetve komplex történeti áttekintést ad M. M. Lévy-Ullmann–J. Escarra: *Les fondations en Angleterre*. In: *Travaux de la semaine internationale de droit Paris*, Les Fondations, Librairie du recueil Sirey, Paris, 1937, 37-től.

- 6 Ld. többek között: M. Pierre de Font Réaulx: Les donations en droit Francais. In: *Travaux de la semaine internationale de droit Paris*, Les Fondations, Librairie du recueil Sirey, Paris 1937, 58-tól, valamint F. M. Huussen–De Groot: op. cit. (3. lábjegyzet), 13-tól.
- 7 Ennek egy korai példáját láthatjuk az 1808. évi porosz Städtterdungban, amelyet a felemelkedőben lévő, és az állam számára jelentős bevételeket biztosító burzsoázia integrációjának kontextusában kell értelmeznünk. Ld. C. Sachße: *Freiwilligenarbeit und private Wohlfahrtskultur in historischer Perspective*. In: A. Zimmer–S. Nördlich (ed.): *Engagierte Bürgerschaft, Traditionen und Perspective*, Opladen, 2000.
- 8 Az alapítványok felügyeletéről szóló összehasonlító jogi tanulmányt ld.: W. J. M. van Veen: Supervision of foundations, post incorporation requirements and restrictions. In: A. Schlüter–V. Then–P. Walkenhorst: *Foundations in Europe*, Bertelsmann/CAF, London, 2001.
- 9 Ld. az 1956. évi 4. tv. (Örökösödési adó törvény) 24. paragrafusát. Létezik továbbá néhány lehetőség a társasági adó terén, amennyiben a profit „kereskedelmi tevékenységből” származik. Ld. többek között Van Dijck: Instellingen van algemeen nut, FED brochure, 2. kiadás 1997. E témáról összehasonlító elemzést ad: P. Bater–O. Hagibhorst. In: A. Schlüter–V. Then–P. Walkenhorst: *Foundations in Europe*, Bertelsmann/CAF, London, 2001.
- 10 1956. évi 11 Sw tv. Ld. még: Van Dijck: De Giftenregeling in de Wet inkomstenbelasting 2001, WFR 2000/6389.
- 11 A közhasznú státusz elvesztése elvben csak a jövőre vonatkozik. Ld. Hágai Fellebbviteli Bíróság, V-N 3 1994. március, 783.
- 12 Ld. E. Alfandari: *Associations et Fondations en Europe*, 157-től és 165-től.
- 13 Ld. W. J. M van Veen: op. cit. (8. lábjegyzet).
- 14 Noha számos megkötés még mindig érvényben van, ld. az 1901. július 1-jei tv. (relative au contrat d’association) 11. paragrafusát, valamint E. Alfandari: op. cit. (11. lábjegyzet).
- 15 Ld. W. J. M. van Veen: op. cit. (7. lábjegyzet).
- 16 Ha egy charitynek jogi személyiséget kívánunk teremteni, valamilyen vállalkozásban kell menedéket keresnünk, jellemzően egy kft-ben. Angliában az „alapítvány” kifejezés nem jelent többet, mint hogy a szóban forgó szervezet a vagyonát egyetlen, vagy korlátozott számú személytől kapta, illetve a bevételei e vagyon felhasználásának jövedelmeitől függenek, ld. C. P. Hill: *England and Wales*. In: *Trusts and Foundations in Europe*, K. Neuhoff–U. Pavel (eds.): *Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft*, Bedford Square Press, London 1971, 197. Egy angol (vagy amerikai) alapítvány – néhány történelmi intézmény kivételével – általában trust vagy („tagságon alapuló”) vállalkozás formájában működik.
- 17 Ld. még D. J. Hayton: *Trusts*. In: Kortman et. al. (eds.): *Vertrouwd met de trust*, Tjeenk Willink, Deventer 1996, 36-tól.
- 18 P. J. Ford: *Public benefit versus Charity: A Scottish perspective*. In: C. Mitchell–S. R. Moody: *Foundations of charity*, Hart Publishing, Oxford–Portland Oregon, 215.
- 19 A „közalapítvány” (public-trust) besorolás esetében különösen fontos meghatározni, hogy személy szerint ki felel a trust szabályos működéséért. Ld. P. J. Ford: op. cit. (18. lábjegyzet), 218–219.
- 20 Az angol szabályozáshoz képest a skót a pénzügyi jog területén csak kisebb jelentőségű, számunkra itt nem releváns kérdésekben autonóm. Lehetséges ugyanakkor, hogy eltérő rendszer van érvényben a helyi adózás terén.
- 21 Az „associations de fait”-ekkel ellentétben az „association déclarée”-knak van jogi személyiségük, ugyanakkor korlátozott a jogképességük, ld. az 1901. július 1-jei relative au contrat d’association tv. 2. és 5. cikkelyét. Egy egyesület általt válik „déclarée”-vá, hogy a neve, székhelye, alapításának időpontja és céljai megjelennek a „Journal Officiel”-ben. Egy ilyen egyesületnek van önálló jogi személyisége, azonban a „reconnues d’utilite publique” egyesületekkel szemben korlátozott a jogi kompetenciája. Ld. még L. Salomon (ed.): (5. lábjegyzet), 103; (14. lábjegyzet), ill. uait: 3. cikkely.
- 22 Ld. E. Alfandari: op. cit. (11. lábjegyzet), 168-tól, különösen a 179-től.
- 23 Erről ld. W. J. M. van Veen: *Verenigingen- en stichtingenrecht internationaal: Centraal en Oost Europa, ontwikkelingen, trends en nieuwigheden*, S&V 1999, 157.
- 24 A továbbiakban nem említem külön minden esetben az adományozásokat.
- 25 Másrészt viszont annak a megállapításnak, hogy egy adott szervezet a továbbiakban nem tekinthető közhasznú intézménynek, csakis a jövőjére nézve vannak konzekvenciái. Ld. a 11. lábjegyzetet.
- 26 E befolyásról átfogó elemzést ad pl. G. Thomas: op. cit. (4. lábjegyzet), 322-től.

- 27 Ld. G. Thomas op. cit., előző lábjegyzet, valamint C. Mitchell: Reviewing the Register. In. C. Mitchell–S. R. Moody: *Foundations of charity*, Hart Publishing, Oxford–Portland Oregon, 177-től.
- 28 A nonprofit célú jogi személyiségekről szóló tv. 42. cikkelye.
- 29 A gazdasági célú tevékenységeket tartalmazó lista korlátozó jellegű, a következő tevékenységeket nevezi meg: karitatív, oktatási, tudományos, szociális, humanitárius, családsegítés, kulturális és sport. Ld. E. Alfandari: op. cit. (11. lábjegyzet), 179. A speciális célokra ugyanakkor speciális előírások érvényesek, ld. pl. a Code General des Impôts 200. cikkelyét.
- 30 Vagyis „membres de droit”, a belügyminiszter (vagy képviselője), egy másik miniszter (vagy képviselője), valamint a „l'intérêt général”-t képviselő szervezetek által delegált más személyek.
- 31 A „commissaire” részt vehet a testület ülésein, ahol hozzászólási joga van. Feladata, hogy biztosítsa a jogszerűséget, illetve hogy ellenőrizze az alapítvány tevékenységeinek közhasznú jellegét.
- 32 E. Alfandari: op. cit. (11. lábjegyzet), 57.
- 33 E. Alfandari: op. cit. (11. lábjegyzet), 153–156.
- 34 A fent leírt rendszerek egyfajta keveréke az a szisztéma, amelyben a szervezet köteles tájékoztatni az adóhatóságot, amennyiben élni kíván a közhasznú státussal járó kedvezményekkel, illetve meg kíván felelni a kedvezményekhez szükséges feltételeknek. Ezt követi a regisztrációra vonatkozó kérelem, a regisztrációnak azonban viszszaemelőleg hatálya van, a dokumentumban jelzett időpontig. Ld. az olaszországi, 1997. december 4-i, 460 reform a nem kereskedelmi testületekre és társadalmilag hasznos nonprofit szervezetekre vonatkozó adójogszabályokhoz c. dekrétum 11. cikkelyét (ONLUS).
- 35 1997 évi CLVI. tv. a közhasznú szervezetekről, 3., 6. és 22. cikkely.
- 36 A nonprofit célú jogi személyiségekről szóló tv. 45. cikkelyének 8. bekezdése.
- 37 Pl. Magyarországon a 4., illetve 26. cikkely c) pontja, Bulgáriában a 37. cikkely; Olaszországban pedig az ONLUS 10. cikkelye.
- 38 Meg kell azonban említeni, hogy a Charity Bizottság nemrégiben vizsgálatot indított a tevékenységekkel kapcsolatban. Ld. The review of the register of charities, Leaflet RR 1, Charity Commissioners, London 1999.
- 39 A speciális célra rendelt jövedelem adó képviselői vs. Pemsel [1891] AC 531, p. 583.
- 40 G. Thomas: op. cit. (26. lábjegyzet), p. 316.
- 41 1997 évi CLVI. tv. 4. cikkelye (Magyarország), valamint a nonprofit célú jogi személyiségekkel kapcsolatos tv. 28. cikkelye (Bulgária).
- 42 A magyar törvény, például, 22. elemű listát tartalmaz azokról az „közhasznú” célokról, amelyek érdekében tevékenykedni lehet (CLVI. tv. 26. cikkely).
- 43 Előfordulnak kivételek, ilyenek, például, Angliában a szegénység ellen küzdő szervezetek. V.ö. a holland SW 1956. tv. 33. cikkelye 1. bekezdésének 8. és 11. pontjával.
- 44 Ez nem tévesztendő össze a közcélú tevékenységek érdekében keletkező jövedelmek felosztásával kapcsolatos jelenlegi általános szabályozással.
- 45 Ld. G. Thomas: op. cit. (26. lábjegyzet), 337.
- 46 A skót törvényben is van egy hasonló szűrő, azonban ez, kissé leegyszerűsítve, a tékozlás és a tőke elherdálásának megelőzését szolgálja. Ld. P.J. Ford: op. cit. (18. lábjegyzet), 223-tól.
- 47 Nemzeti Élveboncolás-ellenes Szövetség vs. IRC [1948] AC 31.
- 48 Ld. A. Randon/P.6: Constraining campaigning: the legal treatment of non-profit policy advocacy across 24 countries, *Voluntas*, 5:1, 27-től.
- 49 P.J. Ford: op. cit. (18. lábjegyzet), 233.

- 50 Ld. pl. a közhasznú szervezetekről szóló magyar CLVI. tv. 4. és 26. cikkelyét. Más közép-kelet-európai országokban is léteznek az egyesületek és alapítványok efféle politikai tevékenységekben való részvételét korlátozó előírások, azonban ezek nem kizárólag a közhasznú státushoz kötődnek. Ld. W. J. M. van Veen, op. cit. (22. lábjegyzet), 157.
- 51 Ld. B. Bromley „1601 Preamble, the State’ agenda for Charity” c. előadását, amelyet 2001 októberében a Charity law in the Pacific Rim konferencián tartott.
- 52 H. Picarda: *The law and practice relating to charites*, 2. kiadás, Butterworths, London, Dublin and Edinburgh 1995, 513–518.
- 53 Ld. a 6. lábjegyzetet.
- 54 A Holland Legfelsőbb Bíróság már 1882. június 30-án határozatot hozott (*Weekblad* 1882, nr. 4800) arról, hogy alapítványt kormányzati hozzájárulás nélkül is létre lehet hozni. Az egyesületekkel kapcsolatban eltérő volt helyzet. Erről részletesen ld. J. M. Polak: *De vrijheid van vereniging in het Nederlandse recht*, preadvies *Vereniging voor Rechtsvergelijkende studie van het recht Belfie en Nederland*, 1968, 19-től, valamint F. J. W. Löwensteyn: *Het recht van vereniging/verenigingsrecht*. In: *Grondrechten, Ars Aequi*, Nijmegen 1982, 191-től.

Fotó: Gönczö Viktor

AZ EGYENLŐ ESÉLYEK TEREPE

– női önkéntesség Törökországban és Magyarországon*

Kovács Krisztina

Bevezetés

■ A nők még ma, a 21. században is életük számos területén hátrányban vannak a férfiakhoz képest, például a munkaerőpiacon, a versenyszférában, a politikai és gazdasági életben, vagy a háztartási munkamegosztásban (Pongrácz–Murinkó 2009:95).

A női esélyegyenlőség szempontjából különös jelentőségű, hogy az önkéntes munka – például a nemzetközi önkéntes programokban való részvétel – során a nők kiléphetnek hagyományos szerepköreikből, és egyenrangú félként, sokszor egyenesen irányítóként fontos, az énképüket, önértékelésüket javító társadalmi tapasztalatokra tehetnek szert. Azt gondolom, hogy a nők személyiségére különösen pozitív hatást gyakorolhat, ha lehetőségük van megélni, hogy egyenlő bánásmódban részesülnek, egyenlő felelősséget kapnak, és ez az élmény az élet más területein is magabiztosságot adhat az egyenjogúság kivívásához. Ennek bizonyítását kísérem meg interjúkon keresztül végzett kutatásomban.

Feltételezésem szerint önkéntestevékenységük során a fiatal nők megtapasztalhatják a nemek közötti egyenlő bánásmódot, élő példákat, szerepmolleket láthatnak női vezetőkre, fejleszthetik saját személyes készségeiket, és nem utolsósorban azonosíthatják és tudatosíthatják az életükben jelentkező egyenlőtlenségeket és az azokat létrehozó tár-

* Ezúton szeretnék köszönetet nyilvánítani tanáromnak, Dr. Kuti Évának, aki végig segítette a munkámat tanácsaival.

sadalmi mechanizmusokat. Ezzel a civil szférához magától értetődően hozzátartozó tudással felvértezve hatékonyabban léphetnek fel saját életükben és a környezetükben a női egyenjogúság gyakorlati megvalósulásáért.

Hipotézisem igazolását részben a vonatkozó szakirodalom feldolgozására, részben az általam végzett interjúk kutatás eredményeire alapozva kísérlem meg. Az interjúalanyok olyan fiatal, török és magyar nők, akik részt vettek külföldi vagy hazai önkéntes programokban. A török–magyar összehasonlítás azért hozhat izgalmas eredményeket, mert a két ország más-más kultúrkörhöz tartozik. Mint a szakirodalomból (Bartal–Kmetty 2011:28) ismert, *„az önkéntesség olyan társadalmi cselekvés, amelynek megjelenését, minőségét egy adott társadalomban nagyban befolyásolják a történelmi helyzetek, a kultúra, a politika, valamint az állam és a civil társadalom szerepéről, feladatairól vallott nézetek”*. Így természetesen arra is számítani lehet, hogy a kulturális, vallási különbségek eltérően befolyásolják a nők helyzetét, és az önkéntestevékenységek során más motivációkhoz, elért eredményekhez vezetnek.

Társadalmi háttér, civil társadalom és női egyenjogúsági törekvések Törökországban

Az Oszmán Birodalom első világháború utáni felbomlása után, Mustafa Kemal Atatürk színrelépésével Törökország elindult azon az úton, amely a mai, modern szekuláris állam kialakulásához vezetett, amelyben továbbra is erőteljesen jelen van az iszlám vallás hatása is.

A lakosság 99,8 százaléka muszlimnak vallja magát, tehát egy vallásilag homogén társadalomról beszélhetünk (Bikmen–Meydanoğlu 2006:36). Az ország a tágabb értelemben vett Közel-Kelethez tartozik, és az állam berendezkedése liberális demokráciaként jellemezhető, ám hogy valóban liberális-e, azzal kapcsolatban kritikák is megfogalmazódtak. A második világháború után kezdődött a demokratizálódás folyamata. Mára rendszeres választásokon érvényesülnek az állampolgárok politikai és polgári szabadságjogai. Az ország politikai berendezkedése szekuláris, ami egyedülálló a Közel-Kelet országai között, ezért példát is nyújthat a többi államnak a demokratizálódás útján (Csicsmann 2008:84–85).

Törökország 1945 óta tagja az ENSZ-nek, 1949 óta az Európa Tanácsnak, és 2005 óta folytat tárgyalásokat az EU-hoz történő csatlakozásról.

Civil társadalom Törökországban. A törökországi Harmadik Szektor Alapítvány és a CIVICUS, amely egy nemzetközi civil szövetség, egy több országot érintő felmérésben (Civil Society Index) a török civil társadalom vizsgálatát is elvégezte 2006-ban. E kutatásból kiderül, hogy a civil társadalom történetét egyaránt tekinthetjük hosszúnak vagy rövidnek, attól függően, hogy magát a fogalmat hogyan definiáljuk. Amennyiben pusztán csak annyit értünk rajta, hogy „az állami szektoron kívüli szerveződések világa”, akkor ennek története már a késői Oszmán Birodalomban elkezdődik, az 1850-es évektől. Ekkortól kezdve már alapítottak olyan intézményeket, amelyek társadalmi szolidaritáson alapuló jótékonyági tevékenységüket a politikai színtértől függetlenül végezték.

Azonban, ha a civil társadalmat – a fenti meghatározástól eltérően – a közösségi részvétel és a demokratizálódás önkéntességen alapuló színterének tekintjük, akkor jóval rövidebb történettel számolhatunk. Ez a fajta felfogás csak az 1980-as évektől érvényesült az országban. Azelőtt ugyanis az állam volt a fő és legerősebb szereplő a politikai, gazdasági és kulturális színtereken, és felülről jövő modernizációt hajtott végre 1923 után (Bikmen–Meydanoğlu 2006:37).

Ersin Kalaycioğlu (2002:247–272) szoros összefüggést lát a törökországi civil társadalom kialakulása valamint a második világháború utáni gyors demokratizálódás és szociális mobilizálódás között. A városiasodás tűnik e folyamatok legfontosabb eredményének. Az ipar növekedése, a magánszektor és a kereskedelem felvirágzása az ötvenes évek kapitalista gazdaságában beindították a gyors társadalmi mobilizációt. Bár a folyamat lelassult a késői kilencvenes évekre, a társadalmi mozgások még mindig erőteljesen folytatódnak. A demokratizálódás szintén kikövezte az utat a szociális és politikai szerveződések, illetve a politikai pártok számára. Így lehetővé vált a magánszemélyek számára, hogy az ötvenes évektől civil és politikai mozgalmakat, egyesületeket hozzanak létre, hogy közös ügyekben együtt lépjenek fel a hozzájuk hasonlóan gondolkodó egyénekkal. A civil társadalom a politikai rendszer demokratizálásának motivációja jegyében indult el a fejlődés útján.

A demokratizálódás annál is inkább szükséges, mert Törökországban egyfajta államközpontú szemlélet érhető tetten, amelyet Kalaycioğlu etatizmusként határoz meg. Ennek legfőbb jellemzői a közösség elsőbbsége az egyénnel szemben, az egység a különbözőséggel szemben, a kollektizmus.

A demokratizálódási folyamat előrehaladására utal, hogy a második világháború óta a civil szervezetek száma folyamatosan növekszik. 1938-ban mindössze 205 bejegyzett önkéntes szervezet volt Törökországban. 1950-re ez a szám elérte a 2011-et, majd a következő évtizedben a 11 ezret. 1981-re már közel 54 ezer ilyen szervezet létezett hivatalos formában. Ekkortól kezdve a szabadpiac alapú gazdasági felfogás, a globalizáció, a politikai és kulturális konfliktusok mind a civil szféra fejlődéséhez vezettek, és terjedni kezdett a liberális diskurzus az egyéni szabadságjogokról. Minőségi és mennyiségi változások kezdődtek a civil társadalomban. Az 1999-es tragikus földrengések a Marmara-régióban, Isztambulhoz közel is mobilizálták az önkénteseket és a szervezeteket, valamint növelték a társadalom érdeklődését és bizalmát ezek iránt (Bikmen–Meydanoğlu 2006:37).

A CIVICUS–TUSEV 2010-ben készült közös jelentése szerint Törökországban 90 578 civil szervezet létezik, vagyis átlagosan 780 főre jut egy szervezet, ami alacsony aránynak számít. A társadalom körülbelül 6,7 százaléka nyújt önkéntesként támogatást valamilyen civil szervezetnek. Bár a civil társadalomban való részvétel nem széles körű, a résztvevők elkötelezettsége viszont mély és intenzív (İçduygu–Meydanoğlu–Sert 2010:11, 33). Elsősorban a nagyvárosi (Isztambul, Ankara, Izmir) területekre jellemző a szervezetek koncentrálódása (Kalaycioğlu 2002:247–272).

A lelkesedés hiánya részlegesen a bizalmatlansággal mélyen átítatott kultúrával magyarázható. A közvélemény-kutatások egymás után azt jelzik, hogy a felnőtt korú lakosság 90 százaléka nem tartja megbízhatónak embertársait (World Value Survey 2011).

A török kultúra a véleményeltéréseket is kevésbé képes elfogadni. A kutatások azt jelzik, hogy a legtöbb török válaszadó nem tolerálja, ha a szomszédja a többségtől eltérő életstílust folytat.

A széles körű részvétel tehát hiánycikk Törökországban. Ennek következtében nagy számban vannak jelen az alacsony taglétszámú (gyakran a nyilvántartottnál is kevesebb aktív taggal dolgozó) szervezetek, amelyek a tömegek és a politikai elit figyelméért versengenek.

A már említett, 2006-ban készült CIVICUS-kutatás még tovább árnyalja ezt a képet. A szűk keresztmetszetű civil részvétel párosul a szervezetek elégtelen szakmai és forrástőkével, valamint fejletlen kapcsolatokkal a szervezetek között. A civil társadalom kénytelen olyan tágabb környezetben működni Törökországban, amelyre jellemző a törvények be nem tartása, a korrupció és az erősen központosított államhatalom, valamint a gyenge kapcsolat az állam és a civil szféra között. Azonban a jelenlegi reformok a hatékonyabb jogi szabályozás és az emberi és szabadságjogok kiterjesztése felé mutatnak.

A török civil társadalom erősségévé vált a nemek közötti egyenlőség és környezeti fenntarthatóság támogatása (Bikmen–Meydanoğlu 2006:14). Ez annál is inkább fontos, mert uniós tagjelölt államként Törökországnak is el kell majd fogadnia az aquis-t, mivel ez az egyik feltétele a teljes jogú tagként történő csatlakozásnak. Az Európai Unió „Alapvető Jogok Chartája” – amelyet a 2000-es nizzai csúcson írtak alá – 83. cikke kimondja a férfiak és nők közti egyenlőséget minden területen, valamint szövegében lehetőséget ad a nők (mint alulreprezentált nem) pozitív diszkriminációjára.

A mai helyzet és a jelenleg is zajló változások megértéséhez szükségesnek látszik az ide vezető út, a török nők egyenjogúsági törekvéseinek és a folyamat eddigi eredményeinek áttekintése.

Türkiye’de kadın olmak” – Nőnek lenni Törökországban. Törökország viszonylag korán, más európai országokat megelőzve elindult a nők egyenjogúságának megteremtésében. Ezek a törekvések már jóval a Török Köztársaság megszületése előtt megjelentek. Deniz Kandiyoti (1991:22–41) szerint a „nőkérdés” jelenlegi jellemzői a török nacionalizmus felemelkedésével, a második alkotmány időszakában (1908 és 1919 között) alakultak ki, és a kemalista köztársasági rezsimben is érvényesek maradtak. Az oszmánkori modernizáció kezdetei a Tanzimat, a török reformkor (1839–1876) időszakára nyúlnak vissza, leszámítva a korábbi technikai és adminisztratív reformkísérleteket a katonai szférában.

Az ifjú oszmánok közül kerültek ki a női emancipáció legkorábbi szószólói, ők teremtették meg a későbbi reformok alapjait. Ezek a férfi reformerek a nők helyzetét határos eszköznek látták annak kifejezésére, hogy mennyire archaikusak és elfogadhatatlanok számukra a társadalmi hagyományok, szokások, míg ugyanekkor elmarasztalták a nyugati hatásra bekövetkezett erkölcsi hanyatlást az oszmán társadalomban.

II. Abdulhamit szultán harmincéves uralma a Tanzimat után a női mozgalmak szigorúbb ellenőrzését hozta magával, még a ruházat terén is. 1908-ban az Egység és Haladás Bizottsága (az alkotmányossághoz való visszatérésért harcoló ifjútörökök mozgalma) megdöntötte a szultánt, és ennek nyomán társadalmi és ideológiai nyugtalanság alakult

ki. Ettől az időponttól számos női társaság, szervezet alakult, profiljukban széles választékával a jótékonyagnak és a női jogokért folytatott harcnak. Az aktivisták közül kiemelkedik a Női Jogok Védelmének Társasága, amely a nők hozzáférést kívánta biztosítani a fizetett szakmákhoz. Női lapokat (A Nő, Nők világa) is elkezdtek kiadni, amelyek aktívan részt vettek a közvélemény formálásában.

A balkáni háborúban (1912–1913) a nők aktív szerepet tölthettek be a szociális segítségnyújtásban, például adományokat gyűjtöttek a háborús árváknak, és részt vettek a sebesültek ápolásában. A Vörös Félhold Társaság női részlege a török nőknek nővérvédelmet nyújtott.

Az egyetemi oktatást 1914-ben nyitották meg a nők számára, akik így hozzáférhettek az üzleti, kereskedelmi tudáshoz is. A mobilitás igénye új helyet alakított ki számukra a gazdaságban.

Az első világháború veszteségei a férfinépességet számottevően csökkentették, és ezzel fokozott igényt teremtettek a női munkaerő iránt. A női munkavállalás bővülése nem korlátozódott az úgynevezett fehérgalléros munkákra (bankok, postahivatalok), hanem szélesebb körű mobilizációt hozott létre az anatóliai tartományokban. Az első világháború következtében egy 1915-ös törvény bevezette a kötelező foglalkoztatás egy formáját, így a női alkalmazottak száma is emelkedett. Női önkéntescsoportok alakultak, hogy segítsék a hadsereg tevékenységét. Bár a körülmények fokozták a nők jelenlétét a munkaerőpiacon, érthető módon a jelenség ambivalens reakciókat váltott ki. A munkaidőben a nők elhagyhatták a kendőviselést, azonban előfordult, hogy a rendőrség hazaszállította a túl rövidnek ítélt szoknyába öltözött nőket. Ez az időszak tehát a nőkérdést illetően ellentmondásokkal teli volt (Kandiyoti 1991:22–41).

Az 1917-es törvénykönyv a családról e tárgy körben az első írott jogforrás a muszlim világban. Ebben illegálisnak minősítették a konszenzus nélküli házasságot, és a válás folyamatát megnehezítették, beépítve a békéltetés eljárását.

A kemalizmus döntő akciói a női emancipációt illetően az iszlám kivétele a jogalkotásból és az állampolgárság új fogalmának megalkotása voltak, amely a nőket is magába foglalta, megszabva ezzel az átmenet irányát a monarchikus rendszerből a köztársasági rendszerbe. Ennek az új korszaknak a nőképe lett a múlttal való szakítás kifejezett jelképe. Ezt Atatürk is nagyban támogatta, például a felesége bevonásával a közszereplésbe.

Az első világháborút követő időszakban két kemalista reform tette lehetővé a török nők helyzetének jelentős változását (Arat 1994:100–112). Az első az 1926-ban, a svájci polgári törvénykönyv mintájára létrehozott törvénykönyvben testesült meg, amely felváltotta az iszlám törvénykezést, a Saríját. A másik az általános választójog 1934-es bevezetése volt. Ezek nagy szerepet játszottak a nyugati mintákat követő modernizálódás folyamatában. Az általános választójognak köszönhetően már a nők is szavazhattak, és a férfiakéval azonos jogokat kaptak. Az új polgári és szociális jogoknak köszönhetően a nők egy része, főként a jómódú, városokban élő réteg, képezni kezdte magát, és nyilvános szerepet vállalhatott. Az ő gyermekeik generációja még inkább részesülhetett ezekből a kedvező változásokból, és elkezdte kritikusan szemlélni a kemalista reformokat. Habár a nők ezeknek köszönhetően a jog előtt egyenlővé váltak a férfakkal a válásban, az

öröklésben vagy a gyermekek felügyeleti jogában, de a magánszférában alárendeltek maradtak. A nyolcvanas évek feminista mozgalmi a török társadalom patriarchális berendezkedését kezdték kritizálni. Szembefordultak a korábbi kemalista feminista irányvonalakkal is, és még radikálisabb változást követeltek a nők számára. Bár a társadalom gyökeres átforgalmazását nem sikerül megvalósítaniuk, mégis hozzájárultak egy liberálisabb, demokratikusabb, szekulárisabb politika létrejöttéhez Törökországban.

11985-ben Törökország aláírta azt az ENSZ CEDAW-egyezményét, amely kimondja a nők elleni diszkrimináció minden formájának megszüntetését, de a gyakorlatban kevésbé valósították meg. Ezért a feminista mozgalom kollektív nyilvános kezdeményezést indított el 1987-ben, a *Feminista* című folyóirat formájában. Ebben az évben elindult egy családon belüli erőszak elleni kampány is „*Összefogás a bántalmazás ellen*” címmel. Egy újabb fontos lépést jelentett a *Nők A Diszkrimináció Ellen Társaság* megalapítása, amely a már említett ENSZ egyezmény megvalósítását és a patriarchális struktúrák megváltoztatását tűzte ki célul. 1989-ben megalakult a *Nők Összefogása Egyesület*. A két nagyváros, Isztambul és Ankara női aktivistái egyesült tevékenységének köszönhetően létrejött a *Bíbor Fedél Női Menedék Alapítvány*, majd több önkormányzati fenntartású menedékház is a bántalmazott nők számára. A feminista mozgalmak további hatása volt, hogy 1990-ben eltörölték azt a törvényt, amely miatt a nők csak a férjük engedélyével dolgozhattak az otthonukon kívül (Shukri 1999).

Összefoglalva: a nyolcvanas évek feminista mozgalmi a kemalista nyugatosítás folytatásának tekinthetők, mert az 1930-as évekig lezajlott reformok ideális környezetet teremtettek a nyugati feminista eszmék beáramlásának és felerősödésének. Habár a társadalom radikális átforgalmazását nem tudták elérni, mégis jelentős szerepük volt a liberális, demokratikus és szekuláris politikai rendszer kialakulásában. Ugyanakkor ez ideális alapnak bizonyult a patriarchális társadalom későbbi átalakulásához (Arat 1994).

A nők helyzetének és civil társadalmi szerepének alakulása Magyarországon

A következőkben a magyarországi nők helyzetére irányuló egyenjogúsági törekvéseket és a civil szférában betöltött szerepüket mutatom be.

Nőmozgalmak és egyenjogúsági törekvések Magyarországon. Hazánkban a 19–20. század fordulóján már aktív és kiterjedt nőmozgalom létezett, amely a 18. századi jótékonyági szerveződésekől nőtt ki, majd a gazdasági és társadalmi modernizáció hatására bővíthetett (Nagy 2005:241).

Az 1848-as törvények, majd a kiegyezés utáni törvények alapozták meg a polgári társadalom létrejöttét hazánkban. Az 1848-as törvények még kizárták a nőket a választásra jogosultak köréből. 1874-es eltörléséig érvényben volt a nemi gyámság intézménye, vagyis a leányok férjhezmenetelükig apjuk vagy fiútestvérük gyámsága alatt éltek. A kötelező polgári házasság bevezetésével 1894-ben kiküszöbölhetőkké váltak a vallásfelekezeti különbségek, és a házasságkötés közel azonos jogok illették meg. Az elvált nő például eltartást kérhetett a volt férjtől.

A nők a 19. század második felében bizonyos jogukat, amelyek a rendi társadalomhoz kapcsolódtak, elvesztették. Viszont az új polgárjogi lehetőségek még nem épültek ki ekkorra, azok a 20. században erősödtek meg számottevően (Gáspár 2007:77–79.)

1896-tól a Nőtisztviselek Országos Egyesülete, majd más szervezetek is segítették a nők munkába állását. Schwimmer Róza, a nőmozgalom egyik vezetője már ekkor kijelentette, hogy a nőknek a férfiakkal egyenlő munkabéren kellene részesülniük, továbbá hangsúlyozta a társadalom és közvélemény átalakulásának fontosságát. A jótékonykodás a nők munkavégzésének fontos területét képezte. A 19–20. század fordulóján bontakozott ki a feminista mozgalom hazánkban, melynek révén főleg a középosztálybeli nők önszerveződési és képzési lehetőségeihez jutottak (Kereszty 2011:9–13).

A nők Magyarországon 1895-ig nem tanulhattak egyetemen, majd ekkor Ferenc József engedélyezte az egyetemi képzésüket, bár csak a bölcsész, orvosi és gyógyszerész karokon. Továbbtanulásukat 1919-től rendeletekkel korlátozták, majd 1946-tól teljes jogúan részt vehettek a felsőoktatásban.

A nők választójogát csak 1918-ban foglalták törvénybe. A nagykorúság határa, amikortól szavazni lehetett, mindkét nem esetében a 24. életév lett. Ezt a törvényt azonban egy évvel később hatályon kívül helyezték. 1922-ben rendelettel korlátozták a nők választójogát, majd 1925-ben ezt törvényileg megerősítették. Eszerint csak 30 éves kortól szavazhatott egy nő, legalább 10 éves magyar állampolgársággal, és legalább elemi végzettséggel. A főiskolát vagy egyetemet végzett nők azonban korlátozás nélküli választójoggal rendelkeztek (Gáspár 2007:77–79).

Részben az 1945-ben, a jaltai konferencián hozott határozat hatására, amelynek értelmében a legyőzött országokban parlamenti választásokat kellett tartani, megszületett a demokratikus választójog, immár nemre való tekintet nélkül. 1946-ban fogadták el *Az emberi alapjogok hatályosabb védelméről* szóló törvényt a magyar parlamentben, amely egyenlőként ismerte el a nőket és a férfiakat, és évekkal megelőzte az ENSZ hasonló nyilatkozatait. A következő fontos lépés a CEDAW-egyezmény ratifikálása volt 1982-ben. Ez egy máig is ható lépés nőket érintő kérdésekben.

A női munkavállalásban a legszélesebb jogokat biztosító törvény 2003-ban született meg, amely az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőségről rendelkezik, és a pozitív diszkriminációt is lehetővé teszi (Gáspár 2007:103–115).

Női részvétel a rendszerváltás utáni civil társadalomban. Közvetlenül a rendszerváltás után a férfiak nagyobb mértékben váltak munkanélküliekké, mint a nők, mert „a vas és acél országa” ábrándját feladó gazdaságban a főleg férfiakat alkalmazó iparágak szenvedték el a legnagyobb veszteségeket. Ebben az időszakban rendkívüli mértékben szaporodtak ugyan a civil kezdeményezések, de ezen belül a nők problémáinak igen kevés figyelem jutott. A női témákkal foglalkozó szervezetek ismertsége máig is kicsi, tevékenységüket sokan nem veszik komolyan. Ebben az is szerepet játszik, hogy Magyarországon a női emancipációt befejezettnek, az egyenjogúsági törekvéseket – a hazai és a nemzetközi törvények szintjén is – sikeresnek tekintik. Ezért a női kérdésekkel foglalkozó civil szervezetek megítélése nem egyértelműen pozitív, tevékenységüket sok esetben a feminizmustól elválaszthatatlannak tartják (Nagy 2005:241–255).

Ennek ellenére, az emancipációs kérdések időről időre előtérbe kerülnek. Példa erre, hogy 1995-ben létrehozták a Nőpolitikai Titkárságot a Munkaügyi Minisztériumon belül (később Nőképviselési Titkárság), amelynek köszönhetően a női civil szervezetek szerepe és támogatottsága megnőtt. Ezek a szervezetek több funkciót is ellátnak (Nagy 2005):

- szolgáltatói funkció, olyan feladatok kapcsán, amelyeknél az állami szektor kivonult a feladatok ellátásból, például jótékonykodás, képzések, közéleti szerepvállalás elősegítése, jogsegélyszolgálat,
- innovatív funkció, például egyes problémák érzékelésében, figyelemfelhívásban,
- képviselési, támogató funkció, a női problémák közzétételében, érdekvédelemben,
- közösségépítő és demokratizáló funkció, amelyet a magyar női szervezetek alacsony szinten látnak el, és inkább hagyományos tevékenységekben, például kirándulás, ba-ba-mama klub formájában.

A formális jogegyenlőség, a normatív szabályozás ugyan kikerülhetetlenül fontos a női emancipáció megvalósításában, ám a nemek valódi egyenjogúsága és esélyegyenlőségének megteremtése azon múlik, hogy sikerül-e a társadalom, a férfiak és nők szemléletének gyökeres megváltoztatása. Hogy az önkéntestevékenység szerepet kaphat-e ebben a változásban, arra az alábbiakban próbálok választ kapni.

Női esélyegyenlőségi törekvések Törökországban és Magyarországon

A két országbeli női esélyegyenlőségi törekvések összehasonlítását az alábbi táblázatban foglalom össze. Az adatok alapján jól látható, hogy a társadalmi modernizáció első lépései már a 19. században elkezdődtek mindkét országban. Ehhez hasonlóan az első női szervezetek a 19–20. század fordulóján alakultak meg. Az egyetemi oktatás Magyarországon előbb megnyílt a nők számára, azonban korlátozták a választható szakokat, míg Törökországban, bár néhány évtizeddel később, de korlátozás nélkül tanulhattak a nők az egyetemeken.

Az ENSZ CEDAW-egyezményhez mindössze három év eltéréssel csatlakozott a két ország, a megvalósítás azonban Törökországban jóval lassabban zajlott, zajlik.

A munkában való részvételnél szembeűnő, hogy míg Törökországban egészen 1990-ig a férj engedélye volt szükséges a nők munkavállalásához, addig Magyarországon mindössze egy évtizeddel később már esélyegyenlőségi törvény született.

A fentiek alapján elmondható, hogy a két országban a nők helyzetével kapcsolatos változások hasonló időben mentek végbe, azonban a nők munkavállalásánál határozott különbség mutatkozott, e tekintetben a törökországi nők a magyarországiakhoz képest hátrányban vannak.

1 táblázat. Női egyenjogúsági törekvések Törökországban és Magyarországon

Főbb események az egyenjogúság megteremtésében	Törökország	Magyarország
Az első lépések, amelyek megteremtették az alapot a női egyenjogúság számára	1839–1876: első reformkísérletek a Tanzimat időszakában	az 1848-as törvények, majd a kiegyezés után elkezdődött a polgári társadalom létrejötte
Az első női szervezetek megalakulása	1908. női szervezetek alakulása, pl. Női Jogok Védelmének Társasága	1896. a Nőtisztviselők Országos Egyesületének létrejötte
Az egyetemi oktatás megnyitása nők számára	1914. az egyetemi oktatás megnyitása a nők számára	1895. a nők számára az egyetemi oktatás megnyitása bizonyos szakokon, majd 1946-tól a nők teljes körű részvétele az egyetemi oktatásban
A nők választójogának kialakulása	1934. általános választójog bevezetése	1918. a nők választójogot kapnak, bizonyos korlátozásokkal, 1945-től általános választójog bevezetése
Az ENSZ CEDAW-egyezményéhez való csatlakozás	1985. az ENSZ CEDAW-egyezményének aláírása	1982. az ENSZ CEDAW-egyezményének aláírása
A munkajog nőkkel kapcsolatos változásai	1990. azon törvény eltörlése, amely szerint a nők csak a férjük engedélyével vállalhattak munkát	2003. egyenlő bánásmódról és esélyegyenlőségről szóló törvény elfogadása, amely a pozitív diszkriminációra is lehetőséget ad

Az önkéntesség nőkre gyakorolt hatásai

A tanulmány hipotézise, amelyet igazolni kívánok, arra irányul, hogy a fiatal nők önkéntestevékenysége pozitív hatással van a későbbi életükben a munkaerő-piaci és személyes érvényesülésükre, mert olyan tapasztalatokat, tudást (adott esetben szaktudást) szerezhetnek, amely egyértelmű előnyökkel jár, valamint megtapasztalhatják az egyenrangú bánásmódot és példákat láthatnak női vezetőkre. A hipotézis tesztelésére az interjú módszerrel választottam. Törökországból és Magyarországról egyaránt 8-8 fő, összesen tehát 16 olyan fiatal nőt vettem fel interjúmat, akik korábban önkéntestevékenységekben vettek részt.

Az interjúkérdések azonosak voltak mindkét csoportnál. A beszélgetések során az alábbi fő témakörökre koncentráltam:

- Az interjúalany motivációja. Fontos, hogy egy önkéntes milyen okból, milyen indítástól kezd el a tevékenységét, minek hatására dönt úgy, hogy önkéntestevékenységre kezd.
- Az ellátott feladatkör, az egyéni felelősségek. Önkéntesként is kaphat valaki felelősséggel járó feladatkört, amelyben kipróbálhatja magát, és ugyanakkor megismerheti a saját képességeit egy támogató légkörben.
- A férfiak és nők közti egyenlőségről alkotott gondolatok, tapasztalatok. Ennek kapcsán az interjúalanyok kifejhették a véleményüket, elmondhatták személyes élményeiket. A beszélgetésnek ez a része igen értékes gondolatokat tárt fel.

- Az önkéntességben tapasztalt munkamegosztás a férfiak és nők között. Ez a kérdés arra vonatkozott, hogy az interjúalany önkéntesként mást tapasztalt-e az egyenlőség terén, mint egyébként, más helyzetekben.
- Az önkéntesség saját életére gyakorolt hatása. Ebből kiderült, milyen szerepe volt az egyén életében ennek a tevékenységnek, milyen változásokat indított el benne.

A válaszadókat minden esetben arra kértem, hogy az általános, önkéntességgel kapcsolatos tapasztalataik mellett koncentráljanak arra a programra, amely a legnagyobb hatással volt rájuk, amelyiket a legmeghatározóbbnak tartják az életükben. Ez általában a legelső önkéntestevékenység volt, de nem minden esetben.

Az interjúkban több olyan kulcselem fedezhető fel, amely többeknél vagy mindenkinél megjelenik. Ezekből egy ismétlődő mintázat rajzolódik ki, amely közös tapasztalatokra utal, olyanokra, amelyeket a megkérdezettek egymástól függetlenül átéltek és az interjúkban megfogalmaztak vagy kiemeltek. Okkal feltételezhetjük tehát, hogy valamilyen jelentőségük, hatásuk van az interjúalany gondolkodásmódjának alakulásában.

Motivációk. Az interjúk során többször felbukkant a társadalmi és nemek közti egyenlőtlenségek csökkentésének igénye, a változtatni akarás; a törekvés más kultúrák, különböző emberek megismerésére; a gyerekekkel való foglalkozás szándéka; illetve a saját felelősség, döntéshozás élményének megtapasztalása. A török válaszadók közül kettő igen erős motivációval rendelkezik a nemek közötti egyenlőtlenséggel kapcsolatban, ami már a legelső, motivációs kérdésnél megjelent, amikor még nem tudhatták, hogy az interjú erre is irányul majd:

„Fiatal nőként tudatában vagyok a férfiak és nők helyzete közti különbségnek. A családban, amikor a jövőmről beszéltem, hogy akadémiai karriert akarok, akkor nem támogattak ebben.” (23 éves török nő, egyetemista)

„Édesanyám hibás volt abban, hogy elfogadta a patriarchális házasság szabályait. A bátyám és közöttem látszólag egyenlőség, de valójában megkülönböztetés volt a családban.” (25 éves török nő, egyetemista)

A magyar önkénteseknél is hasonló motivációk jelentek meg, mint a törököknél, bár itt hiányzott a nemek közötti egyenlőtlenség ellen való fellépés szándéka, inkább a másoknak való segítségnyújtás szándéka, a közösség iránti igény és más kultúrák megismerése jelent meg:

„Az EVS programom után (Franciaországban, ott foglalkoztam először gyerekekkel) szerettem volna valami hasznosat csinálni, ami másnak is jó, hasznos, a társadalom számára jót cselekedni.” (26 éves magyar nő, álláskereső)

„A gyermekotthonban való tevékenység a legfrissebb önkéntes élményem, ahová azért mentem, mert érdekelnek az otthonban nevelkedő gyerekek, szeretnék nekik segíteni, hogy pl. legyen egy jó napjuk.” (25 éves magyar nő, egyetemista)

„A fő motivációm a közösségért való szolgálat, a csapatban dolgozás volt.” (27 éves magyar nő, tanár)

A hagyományos típusú önkéntességre utal a segítségnyújtás igénye, ezen belül is különösen a gyerekek segítése és mások érdekeinek szolgálata. Az új típusú önkéntesség

megjelenését jelzi (Czike–Bartal 2004) a közösség, csapat iránti igény, az új emberek, kultúrák megismerése, a nyelvtanulás, és az a törekvés, hogy a külföldi önkéntestevékenységek során saját magukat kipróbálják. Mindkét típushoz sorolható az egyik válaszadó motivációja, aki szándékai között az emberekkel való foglalkozást, értékek létrehozását és a hiteles célokért végzett munkát sorolta fel.

Összegzésként elmondható, hogy a török és magyar csoport motivációi között vannak átfedések: egyaránt fontos számukra a nyelvtanulás lehetősége az önkéntességben, a gyerekekkel való foglalkozás, új kultúrák és emberek megismerése, a felszólalás és cselekvés a társadalmi problémákkal, egyenlőtlenségekkel kapcsolatban. A segítségnyújtás, a változtatás igénye és a személyes fejlődés (tudás megszerzése) az, ami a fentiekből általánosítható. Minden önkéntesre egyaránt jellemző volt a kezdeményezőkézség megléte, hiszen enélkül nem is kezdtek volna bele a programokba.

Önkéntesként végzett feladatok. A hat török női önkéntes gyerekekkel vagy fiatalokkal foglalkozott, nekik közvetített tudást (pl. angol nyelv, emberi jogi ismeretek) és olyan szemléletmódot, mint az emberi jogok tisztelete, a tudatos médiafogyasztás. A tudásátadáson keresztül maguk az önkéntesek is elmélyülhettek ezekben a témákban.

A gyerekekkel való foglalkozás és a csapatmunka egy fontos készséget fejleszt: a felelősségvállalás képességét. Amennyiben egy önkéntes megtapasztalja, hogy képes bánni egy gyerekcsoporttal, amelynek tagjai adott esetben nagyon fiatalok, vagy képes hosszabb távon együttműködni a társaival, akkor a későbbiekben várhatóan kezdeményezőbb lesz a felelősségvállalás terén:

„Különböző emberekkel találkoztam, gyerekekkel is. Ennek hatására többet megtudtam a függetlenségről, a saját erőmről, az irányításról. Ezeket a gyerekek hatására tanultam, mert ők tisztelnek, tanulni akarnak, kialakul egy kapcsolat velük, tanácsokat kérnek.” (20 éves török nő, egyetemista)

Erre a kezdeményezőkézségre annál is inkább szükség van, mert a TOG (Toplum Gönüllüleri Vakfı, Közösségi Önkéntesek Alapítványa) munkatársa szerint a szervezetükre és más törökországi szervezetekre is jellemző, hogy a felelősséggel járó pozíciókat férfiak töltik be, ők jelentkeznek, és a megválasztásuk demokratikus úton történik. Az önkéntesek szintjén viszont sokkal több a nő.

A magyarországi interjúalanyok által végzett önkéntestevékenységek éppúgy a gyerekekre koncentráltak, mint Törökországban: itt is hat fő foglalkozott valamilyen formában hátrányos helyzetű, fogyatékkal élő vagy egészséges gyerekekkel. Ezt a hagyományos típusú önkéntességre jellemző segítségnyújtást azonban több esetben más típusú feladatok előzték meg, követték vagy egészítették ki, például: rendezvényszervezés vagy vezetői feladatok. A hátrányos helyzetű vagy valamilyen fogyatékossgal élő gyerekek kezelése komoly feladat és szakértelmet igényel, ezért a tevékenység segítő környezetben, felügyelettel zajlik. Az egyik lány, aki középsúlyos értelmi fogyatékosokkal dolgozott, így számolt be a pozitív tapasztalatáról:

„Az elején én segítettem nekik, de aztán ők segítettek nekem. Nem takarják el az érzéseiket, hanem azonnal kifejeznek mindent. Ezzel az őszinteséggel engem tanítottak.” (30 éves magyar nő, magántanár)

Az önkéntesként végzett feladatokra tehát országtól függetlenül, általánosságban jellemző, hogy túlnyomó többségük – 12 főnél a 16 interjúalanyból – gyerekekkel kapcsolatos segítő munka, amely inkább a szociális érzékenységre, a másik iránti felelősségérzetre tanít. Emellett előfordulnak új típusú önkéntestevékenységek, mint a képzések, klubok, rendezvények szervezése.

A nemek közötti egyenlőség és az önkéntességben szerzett tapasztalatok összehasonlítása. Törökországban egy kivétellel az összes megkérdezett említette a nők alárendeltségét. Ez minden interjúban hangsúlyos szerepet kapott, és minden válaszadó erős érzelmeket fejezett ki a kérdés kapcsán. Egy kendőt viselő válaszadó volt, az ő interjúja alapján az derül ki, hogy ezeknek a nőknek még nehezebb a helyzetük, ha érvényesülni akarnak a munkaerőpiacon, mert nem vállalhatnak állami hivatalt, ha kendőt viselnek. Maguk az önkéntesek így vallottak a tapasztalataikról:

„Törökországban sok házas nő feladja a karrierjét, ez általános jelenség, de nem mindenre igaz. Zavar, ahogy a (török) férfiak viselkednek a mindennapi életben.” (20 éves török nő, egyetemista)

„Belgiumban a nők több hatalommal, felelősséggel rendelkeznek, függetlenebbek. Sok egyedülálló anyával találkoztam ott, ők erősebbek voltak. Törökországban a lányokat úgy kezelik, mint a kisbabákat, nem kell felelősséget viselniük.” (26 éves török nő, egyetemista)

„A nők elleni agresszió erőteljes, még Isztambulban is történnek férfiak által elkövetett nőgyilkosságok. A rendőrség nem tesz semmit ilyen ügyekben.” (21 éves török nő, egyetemista)

„Nőnek lenni hátrányos helyzetet jelent Törökországban. A családban azt figyeltem meg, hogy a nőknek mindig másodlagos szerep jut, hogy dolgozniuk sem kellene.” (29 éves török nő, mérnök)

„A »töre« szó törökül erkölcsi szabályokat, helyes viselkedést jelent. Ha egy nőt emiatt öltek meg akár csak 10 évvel ezelőtt is, a tettes nem kapott akkora büntetést. A nők nem érezhetik magukat biztonságban Törökországban.” (25 éves török nő, egyetemista)

A muszlimok körében a családi kötelek a 21. században is rendkívül erős összetartó erővel rendelkeznek, és a tradicionális családmodell a meghatározó. A társadalom nagyrészt tradicionális maradt, míg a felülről jövő intézkedéseknek köszönhetően a közhivatalokba nem léphet be lefátyolozva a nő (Csicsmann 2003:31–36). Néhány évre az egyetemeken is betiltották a kendőviselést, ami nagy felháborodást keltett a társadalomban. Mivel Törökország nem tekinthető vallási szempontból fundamentalista országnak, így a nők sok esetben saját elhatározásból hordják a kendőt, így ennek megtiltása az ő jogait sérti. A nyugati gondolkodásmóddhoz és életstílushoz való alkalmazkodás és a hagyományos muszlim értékek előtérbe kerülése egyszerre, egymás mellett van jelen a mai Törökországban, és ennek különböző megnyilvánulásai az önkéntes nők gondolkodásában, magatartásában is kimutathatók.

Az önkéntesként szerzett tapasztalatok minden esetben pozitívak voltak, az egyenlőség tekintetében is. A megkérdezettek nyitott, támogató, biztonságot adó légkörről szá-

moltak be. Hárman dolgoztak női vezetővel, koordinátorral, tehát női vezetési stílusokra láthattak példákat. Másik három önkéntes esetében, akik ugyanazon szervezetnél önkénteskedtek, a szervezet a nőkkel szemben pozitív diszkriminációt alkalmaz. Emiatt ezek a válaszadók nagyobb biztonságról, támogató légkörről számoltak be, mint amit az életük egyéb területein tapasztaltak. Általános, minden megkérdezettnél felbukkanó jelenség volt, hogy a civil szervezetekben a férfiak vannak az irányító-koordináló pozíciókban, míg az önkéntesek túlnyomó része nő, tehát nem rendelkeznek akkora felelősséggel. Mivel az egyéb kérdésekre adott válaszokban a török interjúalanyok a patriarchális társadalmi berendezkedés miatt fokozott hátrányokról számoltak be, ezért számukra az önkéntestevékenység és a civil társadalomban való részvétel komoly pozitív hatásokkal jár.

Hasonló problémákat a megkérdezett magyarországi önkéntesek is érzékelték. Közülük hatan emelték ki, hogy a magyar társadalom konzervatív, és a hagyományos nemi szerepek érvényesülnek. A nők emiatt hátrányba kerülhetnek, esetenként alacsonyabb pozícióig jutnak el. Az interjúk során több alkalommal és több különböző formában felmerült, hogy a nők valójában saját magukat értékelik le:

„A női busz- és villamosvezetőknél mindig elképedek, amikor látom őket. A műszaki oldal inkább a fiúké.” (26 éves magyar nő, álláskereső).

„Valószínűleg én sem jutok el egy olyan vezető pozícióba, mint egy férfi.” (30 éves magyar nő, magántanár).

„A saját életemben például a beszélgetésekben a nők saját magukat alárendelik, a férfiak ezt viccekkel alátámasztják.” (34 éves magyar nő, közalkalmazott)

„A külföldi tervek kapcsán a lányok sokszor hezitálnak a barátjuk miatt, tőlük függenek.” (25 éves magyar nő, egyetemista).

„Az én magyar lányismerőseim nem mernek ellentmondani a férfiaknak. Önbizalom, önismeret kérdése is, hogy mennyire mernek kiállni magukért.” (27 éves magyar nő, tanár)

„Azoknak a lányoknak könnyebb a párválasztás, akik simulékonyabbak, a férfi élheti az életét.” (27 éves magyar nő, közalkalmazott)

A fentiekből az következik, hogy a hagyományos nemi szerepek a magyar nők fejében is elevenen élnek, és sokszor saját magukat helyezik alárendelt helyzetbe. A válaszadók ebből a szempontból tudatosságra tettek szert, hiszen gondolkodnak a jelenségről, és megfigyelik azt saját környezetükben. Így elkerülhetik, hogy maguk is ebbe a csapdába essenek.

A nemek közötti egyenlőségre vonatkozó véleményekből az derült ki, hogy az interjúalanyok valamennyire hátrányban érzik magukat vagy azért, mert nők, vagy azért, mert eleve a klasszikus nemi szerepfelfogásokban gondolkodnak.

Ugyanakkor minden megkérdezett arról számolt be, hogy az önkéntestevékenység során a férfiaknak és a nőknek egyenlő bánásmódban volt részük. Egyikük sem élt át hátrányos megkülönböztetést azért, mert nő, vagy bármilyen más ok miatt. Négyen női vezetőre is láttak példát, ami hozzájárulhat ahhoz, hogy a maguk számára is el tudják képzelni ezt a szerepkört, és kialakítsák a saját vezetési stílusukat. Ketten említették a

nem hierarchikus, hanem partneri viszonyt az önkéntesség során, amely az előbbiekhöz hasonlóan az egyenlő bánásmód iránti fogékonyságot és tudatosságot erősíti.

Általánosságban a magyar válaszadók a saját életükben nem élik meg teljesen a nemek közti egyenlőséget, hanem valamilyen hátrányos megkülönböztetésben részesülnek, míg az önkéntesség során ennek ellenkezője, az egyenlő bánásmód és egyenlő jogok érvényesülnek.

Az önkéntesség hatása az interjúalanyok életére. Az interjú utolsó része az önkéntességnek a válaszadók életére gyakorolt hatásairól szólt. Feltételezésem szerint ennek pozitív hatásnak kell lennie, amely fejleszti a személyiséget és az egyén készségeit, segíti a hatékonyabb munkaerő-piaci magatartás kialakulását.

A török önkéntesek egyértelműen pozitív hatásról számoltak be, mindössze egy interjúalany említett olyan konfliktust, amelyet nem sikerült feloldani. A török lányoknál hangsúlyosabb az önállóság, függetlenség érzése, mint a magyaroknál. Két válaszadó következményként a családi kapcsolatok javulását is említette. Az önkéntesség közvetett hatása volt, hogy az egyik lány édesapja megváltoztatta az otthoni szerepeit, és beszállt a házimunkába:

„Az édesapámmal sok vitánk volt, de most már tudunk beszélgetni. Vele történt egy másik változás is: korábban semmilyen házimunkában nem segített be, de mostanában néha segít otthon édesanyámnak.” (23 éves török nő, egyetemista)

Az interjúk során a magyar válaszadók szintén egyértelműen pozitív hatásokról számoltak be, negatív tapasztalatot senki nem említett. A személyes készségek közül a másokkal való együttműködés, a személyes hatékonyság (például munkaszervezés) és önbi-zalom-önismeret kialakulása, valamint az önállóság a legjellemzőbb tapasztalat. Két interjúalany vezetői pozícióba is került az önkéntesség során, így védett, segítő környezetben alakíthatta ki saját vezetési stílusát.

Összegzés

A kutatásban felvett 16 interjú során kirajzolódtak olyan közös jellemzők a török és a magyar női önkéntesek körében, amelyek a válaszadókra általánosan érvényesnek bizonyultak. A motivációk között mindkét országban megjelent a jótékonykodás, segítségnyújtás igénye, a függetlenség, az interkulturális tapasztalatok megszerzése és a nyelvtanulás igénye. Az önkéntestevékenységekben nagy hangsúlyt kapott a gyerekekkel való foglalkozás, ami abból is fakadhat, hogy női önkéntesekről van szó, akikhez ez a tevékenység a női szerepekből adódóan közelebb áll. Jellemző módon a tevékenységek során önállóan kellett cselekedniük, és megtanulni csapatban együttműködni másokkal.

A fő különbség a nőekkel kapcsolatos megkülönböztetésről megfogalmazott gondolatok között mutatkozott. A magyar önkéntesek válaszaiban is megjelent ugyan a magyar társadalom konzervatív volta, de ennek értékelése nem minden esetben volt negatív, több önkéntes tudott ezzel azonosulni, és nem érezték elnyomva magukat. A török lányok vála-

szaiból egyértelmű, hogy a fiatal nők Törökországban sokkal hátrányosabb és kiszolgáltatottabb helyzetben érzik magukat, és tudatosabban töreksenek ennek megváltoztatására.

A cikk elején felvetett hipotézisem igazolódott: az önkéntesség minden esetben pozitív hatást gyakorolt a résztvevők személyiségére, néhány esetben családi kapcsolataikra is. Többségük interkulturális tapasztalatokkal lett gazdagabb, fejlesztette a személyes készségeit, és mintát láthatott női vezetőkre maga körül, vagy a saját életében átélte a vezetés gyakorlatát. A válaszadók beszámoltak arról is, hogy tudatosabbá váltak a nőkkel kapcsolatos problémák felismerésében és megfogalmazásában. Ebből következően az önkéntestevékenység részt vevők a nem önkénteseknél nagyobb eséllyel tudnak a férfiakkal egyenlő pozíciót kivívni.

Magyarországon és Törökországban egyaránt problémákkal kell szembenézniük a nőknek. Ez azonban Törökországban sokkal intenzívebb, emiatt ott a nők jobban ki vannak szolgáltatva. Szembe kell nézniük azzal is, hogy sokszor politikai eszközként használják őket, és valós igényeiket nem veszik figyelembe.

A nők és a férfiak nem csak biológiailag, hanem társadalmi szerepeikben és megítélésükben is különböznek. Míg a nők évszázadokon keresztül igen korlátozott jogokkal rendelkeztek Európában és a Közel-Keleten egyaránt, addig a férfiaknak nem kellett kiszolgáltatott és alárendelt élethelyzetekkel megküzdeniük. Emiatt a nők helyzete ma is nagyobb figyelmet és törődést igényel. A nemi hovatartozásból fakadó társadalmi hátrányok felszámolására Magyarországon és Törökországban is tesznek lépéseket, ám a folyamat még nem fejeződött be. Bár a jogi alapok már megvannak, a tényleges egyenlőség a nemek között még nem valósult meg, ezt mutatja például a nők és férfiak fizetése közötti különbség vagy az üvegplafon-jelenség (Liczkó 2007:31–39).

Az üvegplafon-jelenség szerint a női karrierek egy idő után megtorpannak, a nők nem jutnak feljebb a ranglétrán. Míg egy szervezet alsóbb, adminisztratív szintjein a nők többségben is lehetnek, addig felfelé, a vezető pozíciók irányába csökken a számuk. A vertikális szegregáció miatt a megfelelő képzettséggel rendelkező nők nem jutnak el a magasabb pozíciókba, a férfiak viszont igen. Ez visszavezethető az eltérő neveltetésre. Míg a fiúkat versengő, racionális, független magatartásra nevelik, addig a lányokat az alkalmazkodásra és empátiára.

E hátrányok leküzdéséért maguk a nők is tehetnek azzal, ha saját készségeiket fejlesztik, és tapasztalataikon keresztül nagyobb magabiztosságra, önállóságra tesznek szert. Az önkéntességben elsajátítható készségek a nőket jobb versenytársáá tehetik a munkaerőpiacon, és hatékonyabbá a személyes életükben.

Irodalom

- Alapvető Jogok Chartája. http://www.eppgroup.eu/Activities/docs/charter_eu/hu.pdf letöltve 2011. november 11.
 Arat, Yeşim (1994): Women's Movement of the 1980s in Turkey: Radical outcome of Liberal Kemalism? In: Fatma Müge Göçek–Shiva Balaghi (szerk.): *Reconstructing Gender in the Middle East*. Columbia University Press.

- Bartal Anna Mária–Kmetty Zoltán (2011): *A magyar önkéntesek motivációi – a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztemderdzálásának eredményei alapján*. Civil Szemle VII. évf. 4. sz.
- Bikmen, Filiz–Meydanoğlu, Zeynep (2006): *Civil Society in Turkey: An Era of Transition*. Civic Civil Society Index Country Report for Turkey. Isztambul: TUSEV.
- Csicsmann László (2003): *A nők jogai az iszlám civilizációban*, Acta Humana 3.
- Csicsmann László (2008): *Islám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Czike Klára–Bartal Anna Mária (2004): *Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi*. Országos Foglalkoztatási Közalapítvány Munkaügyi Tárgyú Kutatások. <http://www.onkent.es.hu/sites/default/files/attachment/3/zarotanvegleges041215.pdf> letöltve 2011. 11. 01.
- Gáspár Gabriella (2007): *A női jogok a magyar rendi társadalomtól a Horthy-korszak végéig*. In: Palasik Mária (szerk.): *A nő és a politikum*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- İçduygu, Ahmet–Meydanoğlu, Zeynep–Sert Ş, Deniz (2010): *Civil Society in Turkey: At a Turning Point*. CIVICUS Civil Society Index (CSI) Project. Country Report for Turkey II. Isztambul: TUSEV.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2002): *State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development and Protest*. In: Sajoo, Amy S. (szerk.): *Civil Society in the Muslim World. Contemporary perspectives*. London: I. B. Tauris Publishers.
- Kandiyoti, Deniz (1991): *Women, Islam and the state*. London: Macmillan Ltd.
- Kereszty Orsolya (2011): *Adalékok a felnőtt nő művelődésének történetéhez a dualizmus kori Magyarországon*. In: A szín. Közösségi művelődés, 2011. augusztus.
- Licskó György (2007): *A nő a közéletben és a vezetésben*. Összefoglaló a nemzetközi és hazai szakirodalom alapján. In: Palasik Mária (szerk.): *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Molnár Klára (2011): *Vállalati önkéntesség Magyarországon*. Civil Szemle, VII. évf. 4. sz.
- Nagy Beáta (2005): *A női civil szektor*. In: Palasik Mária–Sipos Balázs (szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A nő szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Pongrácz Tiborné–Murinkó Lívía (2009): *Háztartási munkamegosztás. Azonosságok és különbségek Európában*. In: Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2009*. Budapest: TÁRKI–Szociális és Munkaügyi Minisztérium.
- Shukri, Shirin J. A. (1999): *Social changes and women in the Middle East. State, policy, education, economics and development*. Hants: Ashgate Ltd.
- World Value Survey – Személyek közti bizalom. <http://www.jdsurvey.net/jds/jdsurveyMaps.jsp?ldioma=I&SeccionTexto=0404&NOID=104> letöltve 2011. 09. 05.
- World Volunteer Web. <http://www.worldvolunteerweb.org/tools/about-us/iyv-2001.html> letöltve 2011. 11. 08.

Fotó: Gönczö Viktor

ARATÓ Krisztina—NIZÁK Péter

Az érdekérvényesítéssel foglalkozó civil szervezetek társadalmi beágyazódottsága Magyarországon

A tanulmány a „Has our Dream Come True?“, azaz „Megvalósultak-e álmaink?“ című, hét országban zajló összehasonlító kutatás civil szervezetek társadalmi beágyazódottságát elemző részének összegzése. A kutatás talán legérdekesebb része ugyanis az a felmérés volt, amelyet a civil szervezetek beágyazódottságáról és tevékenységéről készítettek a kutatók. A társadalmi beágyazódottság méréséhez a kutatócsoport a civil szervezetek érdekérvényesítő funkcióját választotta indikátorként, és ennek beágyazódottságát kvantitatív (közvélemény-kutatás), valamint kvalitatív (fókusz csoportok, interjúk) eszközökkel vizsgálta. A kutatás azt állapította meg, hogy a magyar civil szervezetek és azok érdekérvényesítő tevékenységének társadalmi beágyazódottsága alacsony fokú, a civil szervezetek így nem tudják betölteni közvetítő szerepüket, azt, hogy összegyűjtsék, artikulálják és kanalizálják az állampolgárok problémáit, és érvényesítsék érdekeiket.

Kulcsszavak: civil szektor, civil szervezet, érdekérvényesítés, beágyazódottság

Arató Krisztina politológus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézetének igazgatóhelyettese, egyetemi docens, a Magyar Politikatudományi Társaság főtárgya, az OTKA Állam- és Jogtudomány és Politikatudomány zsűrijének elnöke. Tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán és a University of Manchester Faculty of Economic and Social Sciences Európa tanulmányok szakán végezte. PhD-disszertációját a Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok PhD-programjának keretében védte meg. Kutatási területe az európai integráció története, regionális politikája, valamint a szociális és civil párbeszéd.

E-mail: krisarato@ajk.elte.hu

Nizák Péter a Nyílt Társadalom Intézet munkatársa, és az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézetében PhD-hallgató. 1989-ben az ELTE ÁITFK-n, 1993-ban pedig az ELTE BTK-n szerzett diplomát. 1992-től a Független Ökológiai Központ (FÖK) munkatársa, 1996-tól a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet) igazgatója, 2002-től a Civil Társadalom Fejlesztéséért Alapítvány (CTF) munkatársa, majd a Magyar Soros Alapítvány igazgatója. Szakmai publikációinak fő tárgya a demokráciafejlesztés, a nonprofit fejlesztési programok és a részvételi demokrácia.

E-mail: nizakpeter@gmail.com

BITTER Janka—MOLNÁR Krisztina—SIBA Balázs—VISONTAI KOVÁCH Dalma

Élen-Járók. Kvalitatív kutatás a vezetői identitás útján, a forrásoktól a cselekvőképességig

Kutatásunk fókuszában a vezetői szerepkör és annak megélése állt. Nonprofit szervezetekben és forprofit vállalatokban dolgozó 20-20 vezetőt kerestünk meg strukturált mélyinterjú formájában. Emellett megvizsgáltunk öt különböző, Magyarországon működő vezetői programot. A legfontosabb eredmények közé soroljuk annak a korábban is vallott megközelítésünknek az elméleti és empirikus megalapozását, amely szerint a vezetői

kompetenciák nagy része egy mélyebb, személyes szintről, az identitásból építkezik. Meggyőződhattünk róla, hogy a vezetői és a szervezeti életút óhatatlanul összefonódik, és hogy bármelyiket vizsgáljuk, vagy fejlesztjük a kettő közül, nem lehet őket egymástól elválasztva kezelni. További eredmény, hogy az identitás fejlődésében a reflektált élettörténeti események, valamint a személyes minták, mások élettörténetei igen nagy hatással vannak. Nagy jelentőséggel bír annak feltárása, hogy a mai vezetők számára mekkora küzdelmet jelent a saját hatalmuk megélése. A kontrollvesztéstől való félelem gátolja őket, hogy saját hatalmukat szabadon értelmezzék. A vezetők értékek, hitvallások mentén értelmezett motivációit kutatva kiderült, hogy a legfontosabb értéknek az emberi közösségek vezetését, inspiráló munkakörnyezet megteremtését és a szakmai hozzáértést tekintik, ugyanakkor munkájuk során leginkább a kommunikációs, információ-elosztó szerepekbe és ezekhez kapcsolt elvárások tömege közé szorulnak be. Jelen írásunkban ismertetjük azt a vezetői identitásmodellt, amelyet a kutatás eredményeként kialakítottunk, másrészt bemutatjuk a vezetői életutak jellemző forgatókönyveit, a tipikus vezetői karrier-típológiákat, majd pedig a vezetői identitás és cselekvőképesség összefüggéseit.

Kulcsszavak: leadership, identitás, kvalitatív, életút, nonprofit

Bitter Janka (1987) jelenleg az ELTE PPK karán Interkulturális pszichológia és pedagógia MA, illetve az ELTE BTK Irodalom- és kultúratudomány szakokon végzős hallgató, előtte pedig magyar és szociológia szakon tanult a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. 2011-től dolgozik a HelyiMérték Alapítványnál mint gyakornok-projektasszisztens és kutatói munkatárs.

E-mail: bitter.janka@helyimertek.hu

Molnár Krisztina (1982) szociológus, szervezetfejlesztő. A HelyiMérték Alapítvány ügyvezetője, szakmai tevékenységében elsősorban szervezetfejlesztéssel, kutatással és vezetésfejlesztéssel foglalkozik. Az alapítvány tevékenységei között szerepet vállal a civil szektor fejlődéséért indított szakmai hálózati együttműködésekben. Kutatási területei a vezetői identitás, értékvezérelt vállalati működés és a civil szektor hálózatai.

E-mail: molnar.kriszta@helyimertek.hu

Siba Balázs (1976) a Károli Gáspár Református Egyetem Társadalom- és Kommunikációtudományi Intézetének adjunktusa. Teológus-lelkész, vallástanár, Európai Unió-szakértő, tréner, aki évekig a Magyarországi Református Egyház zsinati ifjúsági tanácsosa és ifjúsági irodavezetője volt. Több alapítvány kuratóriumának tagja és önkéntese. Mint az Egyházi Vezetőfejlesztők Szövetségének tagja és a HelyiMérték Alapítvány külső munkatársa a civil szférában szervezetfejlesztőként is dolgozik. Jelenlegi kutatási területei: egyéni és közösségi identitás összefüggései, a narratív identitás vallásos aspektusai, szervezetfejlesztés és közösségszervezés, élethosszig való tanulás és curriculum-fejlesztés.

E-mail: siba_balazs@kre.hu

Visontai Kovách Dalma (1981) szociológus, trénerként, szolgáltatás- és szervezetfejlesztőként dolgozik. 2007-től a HelyiMérték Alapítvány munkatársa. Kutatási tevékenységét az Alapítványnál elsősorban kutatásfejlesztési projektek keretében végzi. A tanulmány háttéréül szolgáló „Élen-járók” szektorközi kutatás vezetője. Területei: narratív identitás, vezetői életpályák.

E-mail: visontai-kovach.dalma@helyimertek.hu

BENEDEK Gabriella—KOVÁCS Edit—SCSAURSZKI Tamás

Közösségi alapítványok Magyarországon

– Ferencvárosban és azon túl

Miközben az elmúlt évtizedekben a közösségi alapítványok globális elterjedésének voltunk tanúi, és a környező országokban is számos ilyen szervezet jött létre, Magyarországon 2010-ig nem volt működő közösségi alapítvány. A szerzők szubjektív esettanulmányban mutatják be annak a hároméves munkának a legfontosabb momentumait, amely végül elvezetett a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány, az egyik első hazai közösségi alapítvány megalapításához. A cikkben a munkát befolyásoló legjelentősebb külső és belső körülmények, a legfőbb tevékenységek és a megfogalmazódó tapasztalatok leírása mellett a gyakorlati munka megközelítéséről szóló gondolatok is találhatóak. Az írás mindegyik közösségi alapítványok gyakorlati megvalósításával foglalkozó és a hosszú távú fejlesztő munkák iránt érdeklődő szakembereknek lehet érdekes olvasmány.

Kulcsszavak: Ferencváros, közösségi alapítvány, helyi fejlesztés.

Benedek Gabriella a Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhely alapító tagja. 2001 óta együttműködik a hazai civil szervezetek innovatív programjainak fejlesztésében és megvalósításában – tanácsadóként, képzőként, értékelői és programvezetői szerepben. Kutatási és társadalomfejlesztési kísérleti programok alkotó résztvevőjeként érdeklődési területe a társadalmi és állampolgári részvétel, a civilek, ill. szektorok közötti együttműködés lehetőségei, a konstruktív közösségi konfliktuskezelés és a közösségi alapítványok hazai elterjesztése. Jelenleg a Foresee Kutatócsoport munkatársa, a Közösségfejlesztők Egyesülete tagja és a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány kuratóriumi elnöke.

E-mail: benedek7@gmail.com

Kovács Edit közösségfejlesztő kutató, tréner, tanár. 1995–1998 között a Kapocs Ifjúsági Önszolgáltató Szolgálat Alapítványánál dolgozott. 1998 óta a Magyar Művelődési Intézet Közösségfejlesztési Osztályának munkatársa. 1998 óta tagja, hatodik éve vezetőségi tagja a Közösségfejlesztők Egyesületének. Közösségfejlesztői beavatkozási munkáinak döntő része eddig vidéki térségekben valósult meg, ezek tapasztalatait felnőttképzési és felsőoktatási programok keretében tanítja. Aktív helyi közösségi és civil életet él, kurátora az Önkéntes Központ Alapítványnak, a Civil Kollégium Alapítványnak és 2011 decembere óta a Ferencvárosi Közösségi Alapítványnak.

E-mail: kedit1@gmail.com

Scsaurszki Tamás szabadúszó konzultánsként dolgozik hazai és külföldi szervezetekkel és magánszemélyekkel. Érdeklődési területei a nonprofit szervezetek közötti hálózatépítés, helyi civil együttműködések fejlesztése, adományosztó szervezetek fejlesztése, program- és szervezetértékelés és a közösségi alapítványok. Ezekben a témákban publikált és előadásokat is tartott. Korábban a C. S. Mott Alapítvány programfelelőseként az alapítvány visegrádi országokban folytatott adományosztó programját vezette. A Gyökerek és Szárnyak Civil Fejlesztő Műhely alapító tagja, a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány és a NIOK Alapítvány kurátora.

E-mail: scsaurszki.tamas@t-online.hu

SZABÓ Máté*Globális civil társadalom vagy központosítás és etatizmus Magyarországon?*

A válság tendenciái, melyek mind Magyarországon, mind Európában és az egész világon megjelentek, és amelyek az alapvető jogok végrehajtása és a demokráciák megszilárdulása során problémaként jelentkeztek a múlt évben, 2011-ben is folytatódtak. Magyarországon és az Európai Unióban, amelynek elnökségét a múlt évben Magyarország töltötte be, és a válság kezelése került a középpontba. A válság és a válságra adott válaszok európai, euro-atlanti és globális érveket eredményeztek, amelyek az alapvető jogok értelmezése szempontjából fontosak. A globális válság problémája az alapvető jogok terén is megjelenik (mint a gyülekezés és a véleménynyilvánítás szabadsága), a gazdasági-szociális jogoknál, a munkához való jogban, a szociális ellátások szétosztásakor vagy a lakhatáshoz való jognál, de a harmadik generációs jogoknál is, az információszabadság, adatvédelem vagy az egészséges és fenntartható környezethez való jog esetén. Ezek az érvek komoly kihívásokat jeleznek egyes társadalmi csoportok tekintetében, különösen a válsággal sújtott demokráciák nélkülöző csoportjaiban.

Kulcsszavak: centralizáció, decentralizáció, globális civil társadalom, magyar politikai rendszer.

Szabó Máté (1956), az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézetének professzora, az Alapvető Jogok Biztosa. Az MTA doktora, habilitált egyetemi tanár. Kutatási területei: társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás, a politikaelmélet története, állampolgári jogok az alkotmányos demokráciákban. Kutatott és oktatott az NSZK, Hollandia, Finnország és Olaszország egyetemén és tudományos intézményeiben. 2007 óta ombudsman.

E mail: mateloc@ajk.elte.hu

Wino J. M. van VEEN*A közhasznúság fogalma és tartalma nemzetközi összehasonlításban*

A tanulmány a közhasznúságra vonatkozó jogi szabályozás fejlődését vizsgálja néhány európai államban. Az elemzésből kiderül, országonként jelentős eltérések figyelhetők meg. Különösen nagy különbségeket tapasztalhatunk a közhasznú szervezet alapításának feltételeit illetően, és a hatalommal szembeni függetlenség kérdésének tekintetében. A szerző kimutatja, hogy egy adott országban a közhasznúság jogi környezetét azok a helyi sajátosságok alakítják, melyek a jogi fejlődésnek, a jogi kultúrának, valamint az állam és civil társadalom politika által befolyásolt kapcsolatrendszerének bizonyos kombinációjának termékei.

Kulcsszavak: civil társadalom, közhasznú szervezetek, közhasznúsági törvény, egyesülési szabadság

Wino van Veen a társasági jog professzora az amszterdami Vrije Egyetem Jogi Karán. Tagja volt annak a szakértői csoportnak, amely kidolgozta a European Foundation Statute javaslatát, valamint annak a szakértői bizottságnak, amely a holland kormány megbízásából a társasági jog megújítását végezte. Főmunkatársként részt vesz a Johns Hopkins International Fellows in Philanthropy programban. Tanítja a társasági, az alapítványi és az egyesületi jogot. Számos publikációja jelent meg a társasági jog, az összehasonlító nonprofit jog, és különösképpen az állam és a nonprofit szervezetek kapcsolata, ezen belül is az önszabályozás témakörében. Tanulmányai holland, német és angol nyelven is megjelentek.

E-mail: Wino.vanVeen@bakermckenzie.com

KOVÁCS Krisztina

Az egyenlő esélyek terepe – női önkéntesség Törökországban és Magyarországon

Tanulmányom témája az önkéntesség fiatal nőkre gyakorolt hatása, és annak vizsgálata, hogy az önkéntestevékenység során milyen előnyöket kovácsolhatnak maguknak a benne részt vevők. Feltételezésem szerint az önkéntesség pozitív hatással van a fiatal nőkre. Olyan személyes készségek és olyan tapasztalatok megszerzését teszi lehetővé, amelyek a későbbiekben elősegíthetik a munkaerőpiacon való hatékonyabb érvényesülést, és a férfiakhoz képest mutatkozó hátrányok leküzdését. A hipotézis bizonyítása érdekében török és magyar női önkéntesekkel készítettem 8-8 interjút. Törökország és Magyarország két kultúra összehasonlítását teszi lehetővé a civil szféra és a nők helyzetének szempontjából. A tanulmányban bemutatom a két országban jelen lévő civil társadalmat, a női egyenjogúsági törekvéseket, majd végül az interjúk eredményeit. A két országban már a 19. század során megtették az első lépéseket a női egyenjogúság megteremtése felé. Az államtól független civil kezdeményezések is hasonlóan korán megkezdődtek. Törökországban mégis néhány lépéssel hátrébb tart e folyamat. Válaszadóim mindegyike pozitív hatásokról számolt be az önkéntességgel kapcsolatban. Ezért arra a következtetésre jutottam az interjúalanyokkal folytatott beszélgetések eredményei alapján, hogy az önkéntestevékenység egy reális lehetőség a fiatal nők számára, hogy a későbbiekben jól hasznosítható készségekre tegyenek szert, személyes szinten fejlődjenek és példát láthassanak női vezetőkre. Ezzel a tudással és tapasztalattal képesek lehetnek csökkenteni a munkaerőpiacon jelentkező hátrányokat a férfakkal szemben, és áttörni az üvegplafont.

Kulcsszavak: önkéntesség, civil társadalom, nemek közötti egyenlőtlenségek, Törökország, Magyarország

Kovács Krisztina (1985) az ELTE-BTK Bölcsészettudományi Karán diplomázott 2011-ben, alkalmazott nyelvészet – magyar nyelv és irodalom tanári szakon. Jelenleg az Általános Vállalkozási Főiskola végzős hallgatója nemzetközi kapcsolatok szakon, külkapcsolatok szakirányon. 2011-ben első helyezést ért el az Általános Vállalkozási Főiskola házi TDK-fordulóján a török és magyar fiatal ön-

kéntes nőkről írt dolgozatával, amely a jelen cikk alapjául szolgált. A dolgozathoz kapcsolódó kutatást 2011-ben Isztambulban kezdte Erasmus-diákként a Yıldız Technical University-n. Jelenleg szakmai gyakorlatát is Isztambulban tölti a Toplum Gönüllüleri Vakfı-nál (Közösségi Önkéntesek Alapítvány).

Email: krisztakovacs@ymail.com

Krisztina ARATÓ—Peter NIZAK

Embeddness of Advocacy Civil Organizations in Hungary

The study was developed as part of a comparative research project, „Has our Dream Come True?“, that intends to explore the current nature of civil societies in seven countries of East Central Europe. The study summarizes maybe the most interesting part of the research on the embeddness of advocacy CSOs and their activities. In order to measure the level of embeddness, researchers identified advocacy function of CSOs as indicator. The researcher group measured level of embeddness with quantitative (public opinion survey) and qualitative (focus groups, interviews) tools. The research found that embeddness of Hungarian CSOs and their advocacy activities were low, it seems that CSOs can not fulfil their intermediary role to collect, articulate and channel citizens' problems and advocate for them.

Keywords: civil sector, civil society organization, advocacy, embeddness

Krisztina Arató is a political scientist, associate professor and deputy director at ELTE Faculty of Law, Institute of Political Science, general secretary of the Hungarian Political Science Association and president of the Law and Political Science jury at the Hungarian Scientific Research Fund. She completed her studies at ELTE Faculty of Humanities and the University of Manchester Faculty of Economic and Social Sciences. She completed her Ph.D. at the International Relations Ph.D. Program at Corvinus University. Her research areas are the history of European integration, regional policy of the EU and social and civil dialogue.

E-mail: krisarato@ajk.elte.hu

Peter Nizak is a Senior Manager of Open Society Institute Budapest. He has MA degrees from ELTE AITFK (1989) and ELTE BTK (1993) on Hungarian Language and Adults People Education. Currently he is Ph.D. candidate at the ELTE AJK, Institute of Political Science. He has worked in the Hungarian NGO sector since 1991; he was the program coordinator of the Independent Ecological Center (1992–1996), executive director of DemNet Foundation (1996–2002), program director of Civil Society Development Foundation (2002–2003) and executive director of the Hungarian Soros Foundation (2006–2007). His main professional areas are democracy development, NGO development programs and participatory democracy.

E-mail: nizakpeter@gmail.com

Janka BITTER – Krisztina MOLNÁR – Balázs SIBA – Dalma VISONTAI KOVÁCH

“Élen-járók”. Qualitative research. Leaders’ identity, from the sources till the ability to act

The purpose of this research is to identify the role of a leader and the way they experience it. We used structured in-depth interviews, involving 40 leaders in the research, 20 from the non-profit sector and 20 from the for-profit sector. We also investigated 5 Hungarian leadership programs. One of the most important results of the research is the empirical reinforcement of our previously declared approach according to which most of the competences of a leader originates from the identity, which is a deeper and more personal level. The research confirmed that the life of the leader and the life of the organization inevitably intertwine, and if one is developed or investigated it has an effect to the other, therefore we can not deal with them separately. A further result is that the reflected events of one’s life, personal patterns and the life-history of other people have a great effect to the development of the identity. It is an important discovery that experiencing power is a great struggle to the leaders. The fear of losing control prevents them from interpreting power in a free way. Investigating the motivation according to values and beliefs it turned out that the most important values of the leaders are: leading human communities, creating an inspirational working environment, and professional competence, but they are often forced by the expectations of sharing information and communicational obligations. This study describes the model of leaders’ identity developed as a result of the research and on the other hand presents the specific scripts and typical leaders’ career-typology and also the connection between leaders’ identity and the ability to act.

Keywords: leadership, identity, qualitative, life-career, nonprofit

Janka Bitter (was born in 1987). She is a graduate student at Eötvös Loránd University, Faculty of Education and Psychology; she is graduating at Intercultural psychology and Pedagogy MA. She is also graduating in Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, in majors Literature and Culture-studies. Before these studies, she graduated in Pázmány Péter Catholic University in majors Hungarian Language and Literature, and Sociology. She has been working at HelyiMérték Foundation since 2011 as a junior project assistant and researcher.

E-mail: bitter.janka@helyimertek.hu

Krisztina Molnár (was born in 1982). She is a sociologist and an expert of Organization Development. She is the manager of HelyiMérték Foundation; she specialized in Organization Development, research and leadership development. She has an important role in building a network for the development of the NGO sector. Her research topics are: the identity of leaders, value-driven society management and the networks of the NGO sector.

E-mail: molnar.kriszta@helyimertek.hu

Balázs Siba (was born in 1976). He is an adjunct of Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Institution of Social Sciences and Communication studies. He is a theologian, a minister, a religion teacher, an expert of EU, and a trainer, who was the leader of the Youth Office of the Reformed Church in Hungary and the Councilor of the synod for years. He is a member and volunteer of several Boards of Trustees of several Foundations. As the member of the Association of Church-leaders Developers and as the contribute worker of HelyiMérték Foundation he works as Organization Developer in the NGO sector. His present areas of research: the connection between individual identity and the identity of a community; religious aspects of narrative identity; organization development and organizing communities; development of life-long-learning and curriculum.

E-mail: siba_balazs@kre.hu

Dalma Visontai Kovách (was born in 1981). She is a sociologist. She works as a trainer, as an Organization Developer and as an expert of Service Development. She has been working in HelyiMérték Foundation since 2007. Her activity in the foundation focuses on research and development projects. She is the leader of the research 'Élen-járók' which was the background research of the study. She is specialized in narrative identity and studying the career of leaders.

E-mail: visontai-kovach.dalma@helyimertek.hu

Gabriella BENEDEK—Edit KOVÁCS—Tamás SCSAURSZKI

Community foundations in Hungary

Over the last few decades we have witnessed the global spread of community foundations, including the establishment of several foundations in different countries within the CEE Region. However, until 2010 there was no operational community foundation in Hungary. As practitioner-researchers, the authors present a case study detailing the critical moments in the three-year-long development work which led to the establishment of the Ferencváros Community Foundation. The article describes the most important external and internal factors which influenced the development process, the key activities, experiences as well as the approach to the work. This intended to be an informative reading for practitioners interested in community foundations and long-term development work.

Keywords: Ferencváros, community foundation, local development

Gabriella Benedek social development practitioner. Gabriella's main fields of professional interests are civil society, network development, local philanthropy and community conflicts. As founding member of Roots and Wings for Development and Change, her career and work has been grounded on participatory approaches and developmental dialogue. Benedek has developed several of Hungarian Association of Community Development and Foresee Research Group's strategic projects in the filed of community development, research, extra-curricular education and program evaluation. Works for Foresee Reserarch Group and Chair of Ferencváros Community Foundation at the moment.

E-mail: benedek7@gmail.com

Edit Kovács community development practitioner, researcher, trainer, teacher. Between 1995 and 1998 worked at the Kapocs Youth Self-Help Service Foundation. Since 1998 she has worked at the Community Development Department of the Hungarian Institute for Culture and Art. Since 1998 she has been the member, since 2006 member of the presidency, of the Hungarian Association for Community Development. So far most of her community development work has taken place in rural areas the experiences of which she teaches in adult and higher educational programmes. She lives an active local, community and civic life, she is the trustee of the Volunteer Centre Foundation, the Civic College Foundation, and, since December 2011, of the Ferencváros Community Foundation.

E-mail: kedit1@gmail.com

Tamás Scsaurszki is a free-lance consultant working with organisations and individuals both within Hungary and internationally. His interests include network building among NGOs, developing local co-operation among NGOs, developing grant-making organisations, programme evaluation and community foundations. He is a regular speaker on these topics and has published several articles. Previously he was a programme officer at the C. S. Mott Foundation responsible for the foundation's grantmaking throughout the Visegrad countries. He is a founding member of Roots and Wings – Workshop for Change and Development and a trustee of the Ferencváros Community Foundation and NIOK Foundation.

E-mail: scsaurszki.tamas@t-online.hu

Máté SZABÓ

Global civil society versus centralisation and etatism in Hungary?

Tendencies of crisis that emerged both in Hungary, in Europe and in the whole world resulting problems in the implementation of fundamental rights and the stabilisation of democracies continued last year, in 2011. Facing the crisis became the absolute priority in Hungary and in the European Union, whose presidency was also fulfilled by the Hungarian government during the last year. The crisis and the reactions to the crisis have resulted in European, Euro-Atlantic and global arguments that are important regarding the interpretation of fundamental rights. The problem of global crisis emerges in the field of fundamental freedoms (like freedom of assembly and freedom of expression), in the field of economic-social rights, the right to work, providing social benefits or the right to housing but also in the third generation rights, the freedom of information, data protection or in the right for a healthy and sustainable environment. These arguments pointed out serious challenges concerning certain social groups, especially groups in need in distressed democracies.

Keywords: centralization, decentralization, global civil society, Hungarian political system

Máté Szabó (1956) He was elected Parliamentary Commissioner for Civil Rights by the Hungarian Parliament for six years, which position he has been holding since September 2007. From 1984 until now he worked in the Political Science Department of Political Science of Eötvös Loránd University's Faculty of Law. In 1987, he defended his Ph.D. on social movements in Western Europe,

and was awarded the degree 'Doctor of Political Science on Social Movements in Hungary' by the Hungarian Academy of Science in 1996.. He is specialized in civil society, social movements and political protest and the theory of law and politics as well. He has published more than 300 scientific contributions in Hungarian, English, German and on several other languages.

E mail: mateloc@ajk.elte.hu

Wino J. M. van VEEN

Public Benefit from a Comparative Perspective

This study focuses on public benefit law as it has developed in different countries in Europe. It demonstrates that there are significant differences in the field of public benefit law. In particular it is interesting to observe that there are fundamental differences with respect the foundation of civil society organisations with a public benefit mission and their autonomy vis a vis the public authorities. The study indicates that the law on public benefit initiatives has a distinct 'couleur locale', resulting from a combination of legal history, legal culture and the predominant political view on the relation between the State and civil society.

Keywords: civil society, public benefit institutions, public benefit law, freedom of association

Wino van Veen is Professor of Corporate law at the Law Faculty of the Vrije Universiteit, Amsterdam. He was a member of the Expert team that advised on the design of the (draft) European Foundation Statute and the Expert Committee that advised the Dutch government in respect of the modernization of Dutch corporate law. He is a senior fellow in the Johns Hopkins International Fellows in Philanthropy program. Wino van Veen teaches corporate law and the law of foundations and associations. He publishes widely on subjects of corporate law and (comparative) non profit law, more particularly on the relation between the State and non profit organizations with a special interest for self regulation. Comparative studies by him are published in Dutch, German and English.

E-mail: Wino.vanVeen@bakermckenzie.com

Krisztina KOVÁCS

The field of gender equality – female volunteers in Hungary and Turkey

My research is concentrating on the effect of volunteer activity on young women's life. It explores the advantages they can gain from their involvement in voluntary work. My assumption is that volunteering has positive impact on young women. It develops their personal skills and provides them with experiences, which are useful in labor market, and can help them surmount their disadvantages compared to men. In order to test this hypothesis I took 16 interviews with young female volunteers, 8 from Turkey and 8 from Hungary. These interviews and the overview of the relevant literature give me a chance

to compare the development of civil society and the position of women including their struggle for equal right in these two, culturally different countries. The movements aiming at the equality of women brought about several changes during the 19th century in Turkey and in Hungary as well. Both countries started to form their own civil society nearly at the same time, but still, Turkey is a little bit behind. All my interviewers reported that volunteering had a positive effect related on their personality and behavior. This led me to the conclusion that volunteering is a real opportunity for young women to improve their personal skills, and see examples of women as leaders. With this knowledge and experiences, they might be able to cut down their disadvantages in labor market, and break the glass ceiling.

Keywords: volunteering, civil society, gender inequalities, self-development, Turkey, Hungary

Krisztina Kovács (Budapest, 1985) has been graduated from the Faculty of Humanities at ELTE-BTK in 2011. Her MA is on Hungarian Literature and Linguistics and Applied Linguistics. She is going to graduate this summer at Budapest College of Management, in the International Relations Department with the specialization on Foreign Relations. Her BA thesis is about young female volunteers in Turkey and in Hungary. In 2011 she reached first place in the students' scientific competition in Budapest College of Management with the research on the same topic, which was started in Istanbul during her Erasmus-semester at Yıldız Teknik University in Istanbul, Turkey. Recently she spends her 3-months internship period at Toplum Gönüllüleri Vakfı (Community Volunteers Foundation) in Istanbul, Turkey. She has been volunteering in international youth activities since 2008.

E-mail: krisztakovacs@ymail.com

 <ul style="list-style-type: none"> • 2012 30. SZÁM (IX. évfolyam 1. szám) 	 <ul style="list-style-type: none"> • 2011 26-27. SZÁM (VIII. évfolyam 1-2. szám) 28. SZÁM (VIII. évfolyam 3. szám) 29. SZÁM (VIII. évfolyam 4. szám) 	 <ul style="list-style-type: none"> • 2010 22. SZÁM (VII. évfolyam 1. szám) 23. SZÁM (VII. évfolyam 2. szám) 24. SZÁM (VII. évfolyam 3. szám) 25. SZÁM (VII. évfolyam 4. szám)
 <ul style="list-style-type: none"> • REPERTORIUM 2007 - 2010. 2004 - 2006. 	 <ul style="list-style-type: none"> • SZERKESZTŐSÉG • SZERKESZTŐBIZOTTSÁG • SZERZŐNKHEZ • LETÖLTÉSI SZABÁLYZAT 	

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A CIVIL TÁRSADALOM

MEGJELENT A CIVIL SZEMLE 30. SZÁMA!

ÍZELÍTŐ A 30. SZÁM TARTALMÁBÓL

KELL-E NEKÜNK A CIVIL TŐKE FOGALMA? - REFLEXIÓK SEBESTÉNY ISTVÁN TANULMÁNYÁRA
 SIK ENDRE

"A civil tőke fogalma sem új a szakirodalomban. Felületes kereséssel is felleltem egy, a sebestényi megközelítéshez nagyon közelálló civiltőke-fogalmat a 20. század végéről (Potapchuk et al. 1999), de két friss mű (amelyek az egyik legbefolyásosabb kutatóközpont műhelytanulmány-sorozatában láttak napvilágot) is vagy címében hordja a civil tőke fogalmát (Guiso et al. 2010), vagy az összefoglalóban szerepelteti azt (Durante et al. 2011). Az előbbi tanulmány a társadalmi tőke fogalmából indít, és némi kalandozás után arra a következtetésre jut, hogy a társadalmi tőke putnami elemdefiníciójából kiemelve az együttműködésre képes közösség meglétét, eljuthat egy olyan - a közgazdaság tőkedefiníciójával is kompatibilis - fogalomhoz, amivel a társadalmi tőke létrejötte, hatásai egyaránt jól magyarázhatók. Az utóbbi tanulmány (Durante et al. 2011) azt mutatja be, hogy a civil tőke alacsony, illetve magas mértékétől függ, hogy

A CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE A VÁLLALATOK TEVÉKENYSÉGÉNEK FENNTARTHATÓBBÁ VÁLÁSÁBAN
 HARANGZÓTÓ GÁBOR-ZILAHY GYÜLA

"Elmondható, hogy - a vállalati szakemberek válaszaival hasonlóan - a civilek is a közepesnél pozitívabban ítélik meg a vállalatok zöldítésében betöltött lehetséges szerepüket (illetve a fogyasztói tudatformálás értékelése itt is kiemelkedő). Az egyes területeken a válaszadók 57-75 százaléka értékelte a közepesnél jelentősebbre a civil szféra lehetőségeit. A közepesnél gyengébb lehetőségekre utaló értékelést mindössze az esetek 5-10 százalékában kaptunk (1-es válasz szinte nem is fordult elő). Egyedüli kivétel ez alól a felelőtlen vállalatok lejárataival, bojkottjával kapcsolatos lehetőségek ellentmondásos megítélése, ahol az alacsonyabb átlagérték (3,19) mellett a szórás is a legmagasabb (1,08). Itt nem figyelhető meg a fentiekhez hasonló tendencia, a közepesnél nagyobbak a válaszadók 38 százaléka, míg gyengébbnek 28 százaléka értékelte a civil szervezetek lehetőségeit. Ez alátámasztja a kutatás során tartott

Részletes kereső

Szerző

Dátum

Rovat

Kulcsszavak

Keresés

CIVIL SZEMLE
MEGRENDÉLÉS

CIKKEK
LETÖLTÉSE

Megújult a Civil Szemle (www.civilszemle.hu) honlapja!

Fotó: Gönczö Viktor

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2012-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

előfizetés:
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
levelezési cím:
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com

e-mail címre.

■ A teljes kutatás új adatokat felmutató felmérésének eredményei alapján megállapítottuk, hogy a magyar állampolgárok személyes aktivitása gyenge, és tipikusan nem a tagsági viszonyral jellemezhető. A közvélemény-kutatási adatok alátámasztották, hogy a bizalom szintje alacsony Magyarországon. Az adatok szerint a leginkább beágyazódott civil érdekérvényesítési területek a gyermekek jogai, a környezetvédelem és a fogyatékkal élők jogai.

(Az érdekérvényesítéssel foglalkozó civil szervezetek társadalmi beágyazódottsága Magyarországon)

■ A kutatásból kirajzolódó globális képet tekintve a legfontosabb eredmények közé soroljuk annak a korábban is vallott megközelítésünknek az elméleti és empirikus megalapozását, amely szerint a vezetői kompetenciák nagy része egy mélyebb, személyes szintről, az identitásból építkezik. Meggyőződhattünk róla, hogy a vezetői és a szervezeti életút óhatatlanul összefonódik, és hogy bármelyiket vizsgáljuk vagy fejlesztjük a kettő közül, nem lehet őket egymástól elválasztva kezelni.

(Élen-Járók)

■ Civil szervezetek és szakemberek már korábban is népszerűsítették a közösségi alapítványi koncepciót Magyarországon. Tudomásunk volt arról is, hogy többen is próbáltak közösségi alapítványt létrehozni, de a kezdeti lelkesedésnek egy esetben sem lett működő közösségi alapítvány az „eredménye”. Ezek az erőfeszítések azonban nem voltak feleslegesek, mert kialakult egyfajta konszenzus, hogy a közösségi alapítványok hasznosak lehetnek Magyarországon – amennyiben azokat „meg lehet nálunk csinálni”.

(Közösségi alapítványok Magyarországon)

■ Az állampolgároknak szabadságukban áll – legalábbis jogi értelemben –, hogy egyéni érdekektől mentes kezdeményezések által szolidaritásukról biztosítsák szükségét szenvedő embertársaikat, illetve a társadalom számára hasznos tevékenységeket támogassanak, ezek mellett elköteleződjenek. Az efféle, jótékonyásra vagy a közjóra irányuló tevékenységek számos formában ölthetnek testet.

(A közhasznúság fogalma és tartalma nemzetközi összehasonlításban)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 771786 334009